ZERVYNOS

LIETUVOS TSR KRAŠTOTYROS DRAUGIJA VILNIUS 1964

ZERVYNOS

ZERVYNOS

KRAŠTOTYROS BRUOŽAI

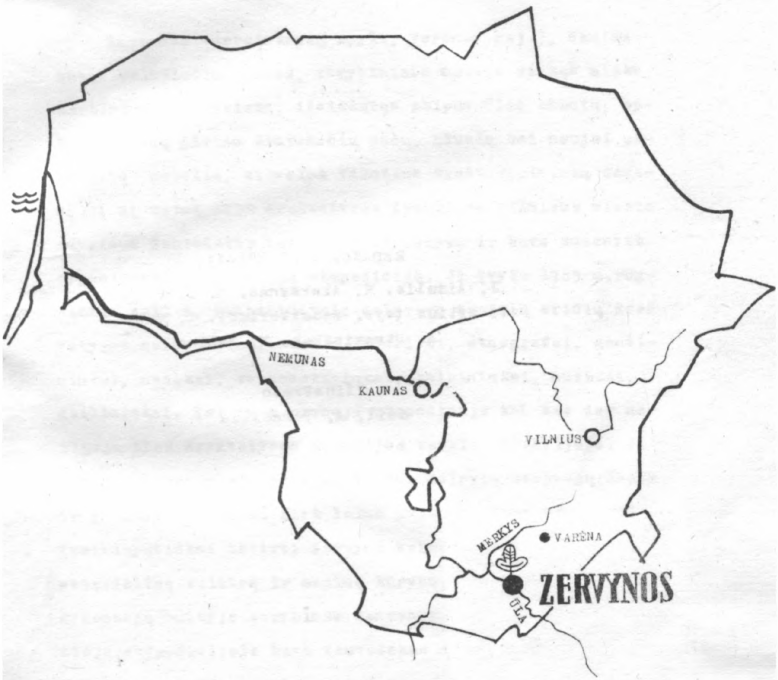
NEMUNAS
KAUNAS
VILNIUS
MERKYS
VARĖNA
ZERVYNOS
ŠLA

REDAKCINĖ KOLEGIJA:

J. Aidulis, K. Aleksynas, E. Dirvelė,
V. Milius (vyr. redaktorius), L. Sauka,
A. Stravinskas, N. Vėlius

Iliustravo
dail. A. Tarabilda

P R A T A R M Ė

Zervynos (Marcinkonių apyl., Varėnos raj.), seniau buvęs valstiečių kaimas, tarybiniais metais virtęs miško darbininkų gyvenviete, išsidėstęs abipus Ūlos krantų, apsuptas Gudų girios šimtamečių pušų, ąžuolų bei naujai užsodintų pušelių, atkreipė Vilniaus kraštotyrininkų dėmesį. Į šį kaimą LTSR Kraštotyros draugijos Vilniaus miesto skyriaus Tautosakos sekcijos iniciatyva ir buvo sumanyta organizuoti kompleksinę ekspediciją. Ji įvyko 1963 m. rugpiūčio 4–10 d. Ekspedicijoje dalyvavo įvairių sričių kraštotyros darbo entuziastai – istorikai, etnografai, gamtininkai, medikai, tautosakininkai, kalbininkai, muzikai, dailininkai. Tai buvo pirmoji ekspedicija kol kas dar neilgoje LTSR Kraštotyros draugijos veiklos istorijoje. Ji vyko visuomeniniais pagrindais jos dalyvių atostogų laiku ir poilsio dienomis. Kiek leido pajėgos, buvo stengtasi įvairiapusiškai ištirti Zervynų kaimo gamtą, jo istoriją, materialinę kultūrą ir meninę kūrybą, papročius, įvykusius gyventojų buityje tarybinės santvarkos metais. Ypač gausus šioje ekspedicijoje buvo tautosakos derlius: užrašyta apie 500 dainų ir 200 pasakų, sakmių, pasakojimų. Padaryta keletas šimtų etnografinių nuotraukų, nupiešta 90 spalvotų audinių, Istorijos–etnografijos muziejui Vilniuje surinkta apie 50 eksponatų (darbo įrankių, namų apyvokos daiktų, raštuotų verpsčių), Knygų rūmams pargabenta senųjų lietuviškų spausdinių.

Surinktoji medžiaga aptarta 1963 m.lapkričio 12-13 d. Vilniuje įvykusioje konferencijoje. LTSR Kraštotyros draugija rado tikslinga šią medžiagą paskelbti, kad ji būtų prieinama visiems, besidomintiems kraštotyros darbu ir jo rezultatais, o taip pat būtų paskatinimas kitiems draugijos skyriams organizuoti panašaus pobūdžio kompleksines ar temstines ekspedicijas. Leidinys parengtas ir redaguotas taip pat visuomeniniais pagrindais.

Ekspedicijos dalyviai su dėkingumu prisimena zervyniškius, kurių pirkios visada buvo jiems atviros, kurie nepagailėjo ištisų valandų, kad aprodytų margaraščius audinius, išpasakotų pasakas, išdainuotų dainas.

Redakcinė kolegija

PAŪLIO VIETOVAIZDIS IR JO RAIDA

R. KUNSKAS

Šis Dzūkijos kampelis visus jį mačiusius stebina nepaprastu

gamtos ir žmogaus santykių harmonija. Tankios Gudų girios glūdumos, nykūs smėlio tyrai ir plačios pelkių klampynės, matyti, labai paryškino dzūko būdo bruožus: veiklumą, draugingumą, kuklumą ir meilę grožiui. Čionai, girių ir pelkių prieglobstyje, gimė ir stiprėjo sena natūraliausia tautų draugystė, bičiuliški lietuvių ir baltarusių santykiai.

Iš kartos į kartą dzūkai perteikė didelę meilę miškui maitintojui ir upei gaivintojai. Tai matyti dar iš šiomis dienomis gyvuojančios tautosakos ir vietovardžių. Kaip sako patys dzūkai, retas grumstelis neturi savo istorijos, o jau "vado (vadina) tai beveik kožną vietą".

Giria, smėlynai, upė savo ruožtu į mus prabyla. Jie kalba apie žmonių darbus, apie jų laimėjimus, konfliktus su gamta.

Zervynų kaimo apylinkių vietovaizdis nėra sudėtingas. Jį sudaro dvi stambios dalys: smėlėtos lygumos, apsaugę pušynais, ir per lygumas vingiuojantis žalias platus Ūlos upės slėnis - smelynų kontrastas. Paupiu kūpso senoviniai dzūkų kaimai: Krokšlys, Rudnia, Kašėtos, Pauosupė, Zervynos, Mančiagirė, Žiūrai ir Paūliai.

Paūlio vietovaizdis yra vadinamojoje Pietryčių smėlėtoje lygumoje, o Ūlos upė, kairysis Merkio intakas, neša savo vandenis į Nemuną. Vietovė yra viena iš seniausių tiek geografiniu, tiek istoriniu atžvilgiu. Geografiškai Lietuvoje už ją tėra senesnės tiktai Medininkų ir Eišiškių sukštumos.

Šio krašto, kaip ir visos Lietuvos, paviršiaus kūrėjai buvo ledynai. Paskutinis apledėjimas, galutinai suformavęs dabartinį krašto paviršių ir vadinamas Viurmo, Valdajaus arba Nemuno vardu, buvo dvilypis. Pirmojoje jo stadijoje, prieš

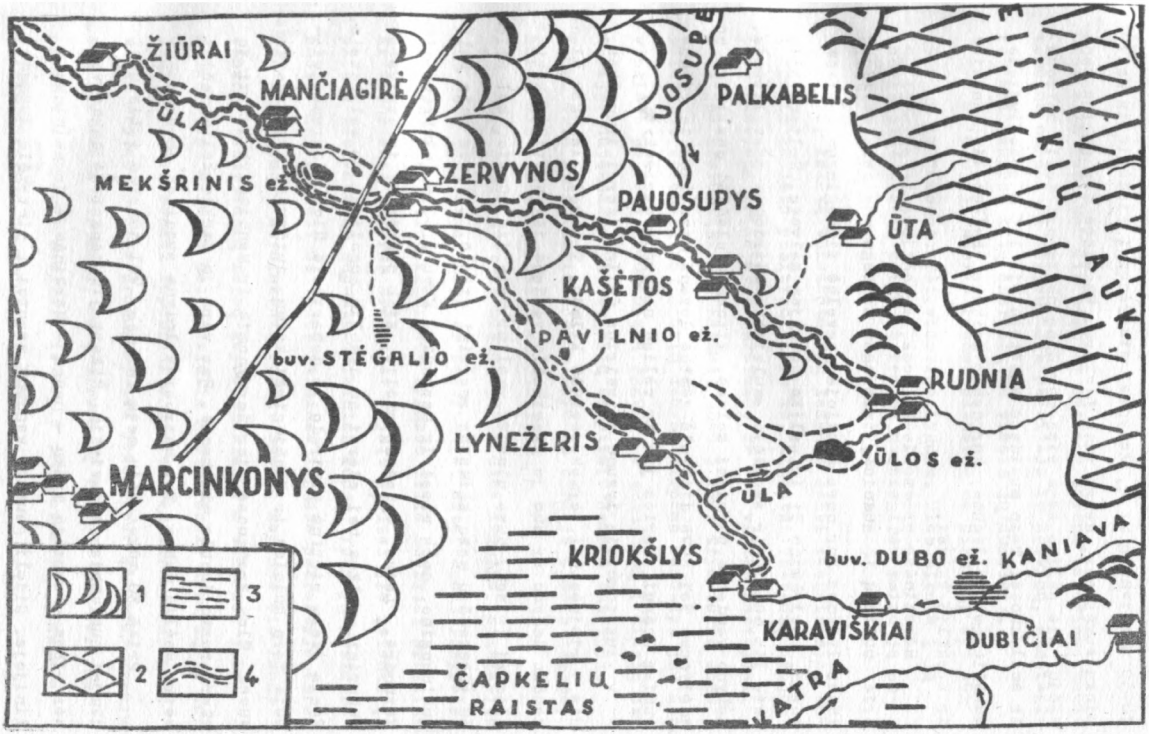

PAŪLIO VIETOVAIZDIS: 1-kopos, 2-aukštumos, 3-pelkės, 4-senslėniai ir rinos

70–50 tūkstančių metų, ledynas, atsirėmęs į Biržiškių ir Medininkų aukštumas, dengė visą Lietuvą. Užgaišęs čia 20 tūkstantmečių, jis paliko kone visą moreninę naštą priemolio kalvose ir smėlynuose. Taip susidarė aukštesnioji 135 m absoliutinio aukščio smėlio lyguma, kur dabar įsikūrę Palkobalio, Rudnios ir Krokšlio kaimai.

Moreninėse priemolio kalvose, kyšančiose iš po smėlių prie Dubičių ir Rudnios, turtinga titnago. Matyti, atslinkdamas ledynas kur nors Estijoje pagvelbė titnagingos kreidos lūštą, suvirškino jį ir paliko Dzūkijos kalvose. Šaltame klimate jis dūlėjo ir skeldėjo smulkiomis aštriomis skeveldromis. Ledyno vandenys, plaudami kalvas, titnagus plačiai paskleidė po smėlynus. Tai buvo didžiulė gamtos dovana mezolito čia įsikūrusiam žmogui, kurios jis ir vėliau nenorėjo atsisakyti.

Aukštesniąją lygumą paįvairina pailgi ežerai ir pelkės. Jie – rininės bei termokarstinės kilmės. Tai reiškia, kad slenkančio ledyno ar nuo jo krentančio vandens išgraužti dauboti slėniai (rinos) buvo užnešti smėliu. Taip jie tūnojo, kol prieš 50 tūkstančių metų klimatas smarkiai atšilo. Ledynas tada toli nusidangino, nors visai ir nesunyko. Mūsų krašte įsivyravo miškatundrė. Ledas, apneštas smėlio, kiek pratirpo, ir atsivėrė duburiai, pelkės bei ežerai su dumblių augalija, su moliuskais. Tokia ežerų virtinė atsirado ir dabartinio Ūlos vidurupio vietoje tarp Rudnios ir Menčiagirės kaimų. Aukštuose, vandens srdomuose Ūlos krantuose ties Zervynomis ir Menčiagire matyti tų ežerų rusvo dumblo sluoksnis. Bet virš jo stūkso keliasdešimt metrų smėlio danga. Tai antrosios ledyno stadijos darbas.

Prieš 30 tūkstančių metų ledynas vėl sugrįžo į Lietuvą, naujai nusiaubdamas paviršių. Šįkart jis nepasiekė ankstyvesnės ribos – sustojo Trakų – Daugų – Merkinės – Druskininkų linijoje. Dideli gausūs vandens srautai į pietryčių lygumą

nešė vien smėlius. Šie srautai smėlius tartum išrūšiavo, smulkesnius nunešdami toliau. Jie palaidojo ir Zervynų, Mančiagirės bei daugybę kitų ežerėlių su visais jų dumblais.

Ši naujoji smėlio lyguma platesnė už pirmąją, bet 10-15 m už ją žemesnė. Tai vidurinė lyguma. Ūlos slėnis į ją įneria ties Kašėtų kaimu, o žemiau Mančiagirės kaimo ją palieka.

Per keletą tūkstantmečių ledynas labai išsieikvojo, aptirpo ir iš lėto pasitraukė. Po to, klimatui vėstant, naujos ledo storymės grįžo prie sukštumų, ir vėl viskas kartojosi. Baltijos ežeruotąsias aukštumas sukūrė bent trys tokie antslinkiai. Vėlesnių antslinkių ledyno tirpsmo vandenys jau nebevingiavo po visą viduriniąją lygumą, o susirinkę į didelę arteriją, nutekėdavo pietvakarių kryptimi, Nemuno aukštupio link. Taip gimė Merkio upės slėnys su pirmąja plačia terasa, kurią Ūla perkerta žemiau Mančiagirės.

Greičiausiai tada užsimezgė ir Ūlos žemupys, prasidėjęs kur nors ties Mančiagire ar Zervynomis. Mat, tuomet ramybėje palikta pietrytinė viduriņės lygumos dalis smarkiai pradžiūvo. Krašte siautė stiprūs arktiniai vėjai. Greitai jie įsisuko į plikus smėlynus ir supustė didžiules kopas. Ypač jų pasidarbuota smulkiasmėliame pietrytiniame lygumos pakraštyje, Varėnos - Zervynų - Marcinkonių ruože. Smėlio kopynas čia labai tankus, įvairiausių formų kopos siekia 25 m aukščio. Jomis mirga visas Gerukės bei Didžiulis miškas šalia Zervynų ir toliau į šiaurę esanti Kupabridžio giria. Jei kur-ne-kur pasitaiko mažiau kopėtos progumos, tai jose visur įžiūrimi prasėjusių šimtmečių kirtimai, buvę dirvos. Į vakarus nuo Zervynų plyti vis rupesni smėliai, ir kopos ten retesnės, žemesnės, taisyklingesnio pusmėnulio formos.

Visai nėra kopų rytinėje, aukštesniojoje lygumoje. Vėjų gadynėje ten smėlius saugojo tundrinė augmenija, nes antrosios stadijos ledyno vandenys jos nė nepalietė.

Ilgą laikotarpį, pasibaigusį prieš 13 tūkstančių metų, pietryčių smėlėtoji lyguma buvo ledyno kaimynystėje. Jo paskraštys ilgokai prastovėjo vidurio Lietuvoje, po to – šiaurės Lietuvoje. Tais laikais didelius plotus sėmė milžiniški prieledyniniai ežerai. Ežerų vanduo vietomis liejosi per aukštumas ir tekėjo į pietvakarius Merkio senslėniu bei Nemuno slėniu nuo Nemunaičio iki Gardino (priešingai dabartiniam Nemunui). Tada ėmė vystytis daugelis rytų ir pietų Lietuvos upių. Ir Ūla tada pailgėjo, pralaužė kopų ruožą tarp Kašėtų ir Zervynų, o nuo Zervynų kaimo netgi į šonus vingiavo. Ji paliko terasą, dabar esančią 18 m virš upės.

Reikia pastebėti, kad upių slėniai vystėsi ciklišk ai. Ledynui kiek pasitraukus ir atšilus klimatui, padaugėdavo kritulių, o suslėgtas žemės paviršius pakildavo. Tai skatino upes graužtis gilyn. Kai ledyno poveikyje klimatas atvėsdavo, upės palaudavo gilinęsi ir jau vingiuodavo į šonus, klostydamos salpines terasas. Taip susidarė slėniai su keliomis terasomis įvairiame aukštyje. Nemunas turi keturias ryškias terasas, Ūla – tris.

Prieš 13 tūkstančių metų ledynas išsidangino toli į šiaurę. Lietuvoje tada buvo šiltmetis, vadinamas biolingu. Žinoma, šilta buvo tik tiek, kad galėjo augti miškatundrė. Vis tik paviršinis smėlio įšalo sluoksnis atsileido, gilesu graužėsi upės. Kadaise smėliu apnešti ledo lūstai ar įšalę ežerai tuo metu pratirpo ir įdubo. Termokarstas buvo panašaus masto, kaip jau minėtu tarpstadijiniu laikotarpiu Ūlos slėnio vietoje. Jis suskaidė platoką Ūlos slėnį tarp Zervynų ir Mančiagirės į duburius, kuriuose šiandien tyvuliuoja Išrūginio ir Mekšrinio eže-

rai. Aukštesniojoje lygumoje irgi atsikūrė daugelis ežerų. Manoma, kad tada kai kuriuos iš jų Ūla siekė savo aukštupiu. Upė tapo žymiai vandeningesnė.

Ši priežastis, kaip ir slėnio suskaidymas žemiau Zervynų, privertė Ūlą laužti naują slėnį, esantį įpiečiau senojo - tarp Zervynų ir Mančiagirės. Šis slėnis iki šiol yra siauras, smarkiai ardomais krantais.

Vėliau sekė keli šalti šimtmečiai. Bevingiuodama Ūla tada suformavo 12 m aukščio terasą, dabar matomą ties Pauosupės kaimu, priešais Mančiagirę ir kitur.

Kitas, dar ryškesnis šiltmetis - alerodas - prasidėjo prieš 12 tūkstančių metų. Gilūs ir gausūs pradubimai tada labai papildė Ūlos aukštupio ežeryną, padidino Mekšrinio ir Išrūginio ežerus. Ūla buvo gana vandeninga, smarkiai įsigilino, o šiltmečio gale ėmė formuoti 9-7 m terasą, kurios likučiai barkšo tarp Kašėtų ir Pauosupės, ties Zervynomis ir ištisai ties Mančiagire.

Lemtingi Ūlos slėniui įvykiai prasidėjo prieš 10 tūkstančių metų. Šiltais ir sausokais borealio laikais upė pamažu graužėsi gilyn, tačiau šį darbą netikėtai sukomplikavo vėlyvojo termokarsto pradubos. Pasirodo, Ūlos tekėta tomis vietomis, kur tarpstadijiniu metu driekėsi pratakių ežerų virtinė. Anais laikais klimatas buvo žymiai vėsesnis, negu borealio šiltmetyje. Dalis palaidotos rinos ledo ištirpo, o dalis liko užkonservuota ilgus tūkstantmečius. Tik šilčiausiame poledynmečio laikotarpyje - borealyje - sutirpo paskutiniai jo likučiai. Tada senoji rininė ežerų grandis, slypinti Ūlos slėnio dugne, naujai atsivėrė. Lygiadugnis ir plačiaslėnis Ūlos vidurupis labai pasikeitė. Jis virto lėkštokų pratakių ežerų grandine arba kaskada.

Visuomenės istorijoje tie laikai vadinami neolitu. Žinoma, kad palei Dzūkijos upes tada jau gyveno žmonės. Ar ne minėto termokarstinio proceso atgarsiai tokie gausūs mūsų tautosakoje – padavimai apie padangėmis keliavusius ežerus, nusileidusius, kai jiems vardus atspėdavę? Kitur, kaip Dusios ežero apylinkėse vakarų Dzūkijoje ir prie Ilgaragio ežero šalia Salų miestelio, padavimai tiesiog mini staiga atsivėrusius ežerus. Šį spėjimą dar patvirtina kai kurių paleogeografų nuomonė, kad termokarstas vykęs įvairiu tempu, buvę net viensezoninių, pavasarinių pradubų ir kartu lėto žemės dubimo, o svarbiausia – šis procesas vienur kitur vykęs ir istoriniais laikais. Net ir dabar priemolio sluoksniai slepią didokus vandens telkinius.

Po termokarstinio persimainymo Ūlos upė tapo skirtinga atskiruose ruožuose. Atitekėjo ji iš pašlapusios aukštutinės smėlėtosios lygumos, tyvuliavusios ežerais, telkšojusios pelkėmis. Borealio sausmetyje į ežerus puolė vešlūs žolynai. Žymi ežerų dalis uždurpėjo. Taip vystėsi garsieji Katros bei Čapkelių raistai, gimę jau alerodo šiltmetyje.

Aukštupyje Ūla lėtai vingiavo ir nesukūrė žymesnio slėnio. Labai mažas srovės greitis ir nuolydis, matyti, buvo apspręstas vidurupio kaskado, labai trukdžiusio Ūlai gilėti.

Kaskada prasidėjo žemiau Rudnios ir nutrūko ties Zervynomis. Tarp Zervynų ir Mančiagirės Ūla brovėsi labai siauru slėniu, o žemiau vėl grįžo į senąjį rinos slėnį. Ten tekėjo dar keli kaskadiniai ežerai. Vidurupio ir dalies žemupio slėnis turi savotišką sandarą: gilų platų slėnį su siaurutėmis terasomis ir plačia salpa.

Upės vagos graužimasis per kaskadas buvo gerokai komplikuotas. Jį reikia įsivaizduoti kaip palaipsnį įsigraužimą į ežerus skiriančias pertvaras ir vis didesnį ežerų nudrena-

vimą, nuseklinimą. Tai vyko visą drėgnąjį atlančio laikotarpį. Prieš 4 tūkstančius metų, prasidedant sausajam subborealiui, ežerai, matyti, buvo visai ištekėję, ir upė vingiavo dumblinu ežero dugnu. Sausmetis, trukęs apie 1500 metų, buvo labai palankus tiems ežerams užželti pelkine augalija, vietomis sukurti ištisą pelkinę lanką arba salpą. Iš to laikotarpio, reikia manyti, yra ir prasidėjusioje Ūlos salpoje ties Mančiagire matomi medžių kamienai, potvynių įsprausti į durpes bei ežerų dumblą.

Ilgą laikotarpį ežerinio dumblo ir durpių padu Ūla vingiavo tingiai ir savo salpą labai mažai perklostė. Salpoje maža senvagių, be to, jos toli nuo slėnio šlaitų. Pažymėtina, kad dumblai ir durpės joje yra nevienalyčiai ir nevienamžiai. Apatinę, didesnę jų storymės dalį sudaro upės atidengtos tarpstadijinio laikotarpio nuogulos. Atlantyje ir vėliau susiklostė nestori smėlingo dumblo ir durpių sluoksniai.

Prieš 2500 metų įsivyravo klimatas, primenąs mūsų laikus. Upė tapo vandeningesnė, potvyniai daugiau prasidydavo šlaitus, ypač apie Rudnią ir pačiame aukštupyje. Ant durpinės salpos, o labiausiai - pavagėje, galingesni potvyniai užkraudavo apsčiai smėlio. Atokesnės nuo vagos lankos tuo metu buvo itin šlapios; pelkės ne tik nenyko, bet supelkėjo net kai kurios anksčiau buvę sausos salpos vietos. Jos matyti arti Rudnios, keliaujant paupiu. Smėliu užnešamos pelkės vystėsi kiek lėčiau, nes durpėdarą tramdė smėlis.

Paminėtini keli liekaniniai ežerėliai pačioje salpoje. Žemiau Pauosupės kaimo dar ir šiandien tebespindi du liekaniniai ežeriukai, vadinamosios Akys, tikriausiai gruntinių vandenų išlaikytiniai. Pratakus sekležeris ilgai išsilaikė prie pat Zervynų kaimo, padaržėse, dabartinės Balos vietoje.

Tuo metu Nemuno upyne vyko naujas slėnių raidos ciklas.

Upių įsigraužimas 4–6 m subatlančio pradžioje palaipsniui perėjo į šoninį vingiavimą, dabartinių salpų klostymą. Atlančio laikotarpio salpos, šiuolaikinės durpinės Ūlos salpos amžininkės, atsidūrusios 6–8 m aukštyje, tapo pirmosiomis viršsalpinėmis terasomis. O Ūla uždelsė savo durpynuose. Mūsų eros pradžioje ji buvo įsigilinusi vos 1,5–2 m.

Istoriniais laikais klimatas gerokai atvėso, žemės paviršius lėtai lėtai kilo. Ūla darėsi vandeningesnė. Apie Rudnią ji ėmė graužtis į aukštus šlaitus, smarkiai ardyti siaurąjį slėnį Zervynų–Mančiagirės ruože. Tik tuo metu upė gilisu įsigraužė į salpą. Tarp Rudnios ir Kašėtų kaimų slėnio pelkių klestėjimas baigėsi, kai tik lanka kiek žymiau pakilo virš vandens. Dabar jos aukštis siekia 3–4 m ir vis dar didėja. Potvyniai pajėgia sukrauti smėlio pylimus tik ant upės kranto, o tolimesnė durpinė salpa, palyginti plonai tepridengta, vietomis ir dabar tebeliūla.

Drėgnose salpos vietose auga šiensujamos pievos, taip brangios smėlynų gyventojams. Visos jos turi savo vardus. Antai, einant pasroviui nuo Pauosupės iki Zervynų, yra šios pievos: Duja, Galutinės, Pas Akis, Pas Baltą Kalną (netoli yra apardyta kopa), Mergežerio pievos, Žiūrų pievos, Tarpūlio pieva, Stelmokiškė, Daržas, Krisučeliškė, Bukta, Bala. Tačiau pastarųjų dešimtmečių smarkūs potvyniai tas pievas vis labiau užneša smėliu, jos siaurėja ir tolsta nuo upės. Tai gyventojams kelia daug rūpesčio. Itin nemalonu jiems prisiminti Mančiagirės pievų likimą. Prieš penkiasdešimt metų pelkėtoje lankoje vešėjo žolingos pievos, ir mančiagiriečiai didžiavosi daugybe gyvulių. Bet šiť naujaisiais laikais šalia karų ir kitų nelaimių sugedo dosnioji upė, pasraunėjo ir per keletą pavasarių palaidojo smėlyje žalias lankas. Dabar ten matyti arti metro storumo smėlio sluoksnis.

Didžiausias paskutinio dešimtmečio potvynis buvo 1958 metais. Tada Ūla ypač smarkiai pasidarbavo. Apie Rudnią ji griovė aukštus krantus, terasas, kai kur smarkiai pakeitė vagą salpoje. Žemyn ji nešė daug smėlio. Tais metais upė labai nuskriaudė Kašėtų kaimą. Ten palaidota ne tik daug gerų pievų, bet po smėliu dingo ir gerisusia daržų žemė.

Ieškant šių nelaimių priežasčių, teks keliauti į Ūlos aukštupį, tapusį dar žymesnių įvykių vieta. O įvykiai prasidėjo XIX amžiaus viduryje.

Prieš šimtmetį Ūlos ištaka buvo 2 km į rytus nuo Krokšlio kaimo. Gretimai iš tos pačios pelkės ištekėjo Dubavos upelis - Katros, tekančios į pietus, intakas. Vandenskyroje buvo ir daugiau ežerų bei pelkių. Dubavos intakas Kaniava tada tekėjo per Dubo ežerą, o pati Katra ištekėjo iš Pelesos ežero.

Ir štai Ūla, būdama gilesnė, ištakoje perskrodė pelkę ir pasičiupo didesnę Dubavos upelio dalį - atseit, jos vandenis privertė tekėti atgal. Palaipsniui ji prisijungė Dubo ežerą ir Kaniavos upelį. Ežeras smarkiai nuslūgo, užpelkėjo. Apie 80-uosius praėjusio šimtmečio metus Ūla jau sugebėjo užkariauti Katros aukštupį ir Pelesos ežerą. Juo didesnius vandenis Ūla užgrobdavo, tuo ji darėsi srauniesnė ir labiau graužėsi gilyn. Greitai Dubo ir Pelesos ežerai buvo visai nuleisti, panašiai kaip Ūlos vidurupio ežerai. Buvusiame dugne dzūkai ėmė šienauti. Nuo tada Ūla pasidarė tinkama sieliams plukdyti. Paūlio gyventojams atsirado papildomo uždarbio.

Prieš 90-uosius metus Ūla iš Katros atėmė Draniliškos - Zabolotės upelį su pratekamu Morties ežeru, o galiausiai pagrobė ir visą aukštutinę Katrą senslėnyje šalia Čapkelių raisto. Tokoskyra buvo jau tiesa Paramėlių kaimu. Taip per 40 metų Ūla vietoj 50 km tapo 85 km ilgio upe. Apylinkių

gyventojus ji praturtino pašaru, o rytinę Čapkelių raisto pusę smarkiai apsausino.

Nepaisant visų Ūlos nuopelnų aukštupio lygumoje, geografijoje ji gavo upės grobikės vardą. Vieną Ūlos suaktyvėjimo priežastį jau minėjome. Tai aukštumų ir smėlėtų lygumų palaipsnis kilimas. Ūlos upės baseinas kyla greičiau už Katros baseiną, tad pastaroji ir skriaudžiama. Antra priežastis, ne mažiau svarbi, - antropogeninė.

Ūlos erozijos skatinimas prasidėjo jau istorinių laikų pradžioje, kai Dzūkijoje įsisiautėjo lydymų žemdirbystė. Sunaikinus žymią dalį miško, reguliuojančio upių nuotekį, labai pasmarkėjo potvyniai. Bet tada potvynių žala nebuvo tokia ryški. XIX amžiaus gale prasidėjęs sielių plukdymas labai paspartino vagos darbą. Nuo tada Ūla jau sparčiai graužė salpą. Bet lemiamas momentas upės persimainyme, tur būt, bus užtvankų išardymas. Tvenkiniai, kaip ir ežerų kaskados, labai stabdo potvynių rūstį ir vagos gilinimąsi. Nežinia, kaip atsitiko - ar smarkus potvynis buvo, ar sutrėšo ilgaamžiai poliai - bet Rudnios malūnas, senoji geležies liejykla 1841 m.pavasarį buvo sugriauta. Ir nežabotoji Ūla netruko pasireikšti...

Istorijos viduryje mes palikome senus jos veikėjus - ežerus Mekšrinį ir Išrūginį, tyvuliuojančius apleistoje rinos dalyje. Nors tie veikėjai pasyvoki, tačiau, atsižvelgdami į jų artumą nuo Zervynų, pasakysime, kad jų laukia vienas likimas - užpelkėjimas. Mažesnis pavojus Mekšriniui, kuris yra nenuotakus, turi 14 ha plotą ir 12-15 m gylį. Jo kranto atabradas tik dabar tesuželia žolėmis. Vanduo gana skaidrus. Tai zervyniškių vasarvietė. Daug blogiau su greta esančiu Išrūginiu. Upeliu jo vanduo seniai nuteka į Ūlą, todėl jis gerokai pažemėjęs ir iš visų pusių spiktas liūno. Ežero

gylis menkas – jau 4 m gilumoje slūgso dumblas. Vandenyje klesti mikroskopiška sugalija – fitoplanktonas: nuo jos vanduo gavo išrūgų spalvą, ir ežero vardas labai prasmingas. Išrūginio dienos suskaitytos.

Į pietryčius nuo Zervynų ilgoje rinoje glūdi Pavilnio ežerėlis – daugybės sakmių objektas. Pavilnio upeliu jis taip pat nuteka į Ūlą. Slėpiningumo ar net egzotikos ežerėliui teikia aukšti statūs, labai pašlapę krantai, sunkiai pereinamas raistas su milžiniškais paparčiais ir pagaliau ežerėlį dengią vaizdingi liūno lapai. Nors ežero pakrančių žolija yra gausi, šiandien dar anksti kalbėti apie jo mirtį. Tokie sėniai išsilaiko šimtmečius, mažai tepakitę. Mat, Pavilnį rūpestingai globoja įžemio vandenys, net šlaituose atsiverią šaltiniais. Ežerėlis labai gilus. Dėl to ir Pavilnio upelis visad sraunus. Upelio, kaip ir Ūlos, slėnis yra rininės kilmės, platus. Vidurupio praplatėjime yra Duobelė, Petešiškės, Stonavietis, Patakė, Kužapievė ir kitos pievos.

Netoli Zervynų yra pelkių sudorotas kadaise buvęs platus (20 ha) Stėgalio ežeras. Kairiakrančiai zervyniškiai didžiuojasi vešliomis jo pievomis: Dvarnu, Makseliške, Žydapieve, Balomis, Asiūkline, Kvaraciejiške, Tarpumiškio Traku ir pievomis Pas Zladiejišką Mazoną. Stėgalio ežero žuvimo kaltininkas – mažas upeliukas Krokšlelis, miško kirtimo ir žemdirbystės paskatintas, XIX a. pabaigoje patrakusiai greitai įsigraužęs.

Pelkių Zervynų apylinkėse negausu, jei nepaisysim Ūlos slėnio pelkėtų lankų, Pavilnio vidurupio lankų bei Stėgalio pievų, kuriose natūrali sugalija neišliko. Liko bene tik dvi natūralios pelkės. Tai Pavilnio ežerėlį supantis raistas ir tarpinio tipo Išrūginio raistas užpelkėjusiame rytiniame ežero gale.

Į šiaurės vakarus nuo Zervynų, Ūlos paslėnyje yra keli lygūs rininiai slėniai, taip pat šienaujami. Jie turi storoką raistinių durpių sluoksnį. Tokia yra Nendruočio pelkė - artimiausias Zervynoms slėnys.

Upių erozija ir pelkėjimas nėra vienintelisi šių dienų procesai Zervynų vietovaizdyje. Buvusiuose kirtimuose dar pasitaiko pustomo smėlio, upės slėnio šlaituose formuojasi naujos griovos. To priežastys veda į kasimą.

Didžiuliame ir Gerukės miškuose didoki plotai kadaise buvo paversti laukais. Vėliau apleistuose plotuose ėmė siautėti vėjas. Tik prieš 10-15 metų ten pasodintas naujas miškas.

Griovoms susikurti kartais padeda net nežymūs keliai arti slėnio, nekalbant jau apie kelius slėnio šlaituose. Dėl šios, rodosi, nekaltos priežasties Zervynų apylinkėse boluoja nemaža atodangų ir griovų užuomazgų. Labai didelis šlaitų erozijos ir vėjo pagalbininkas - gyvulių bandos.

Pašlio aukštupio dalis ir geras vidurupio gabalas įeina į Ūlos landšaftinį draustinį. Draustinio teisės leidžia racionaliau, kryptingiau derinti ūkio ir gamtos poreikius. Vienas pirmųjų žingsnių buvo sielių plukdymo Ūlos upe uždraudimas. Šio draustinio pažinimu ir globa turėtų rūpintis kiekvienas krašto tyrinėtojas ir turistas.

GEOBOTANINIAI APYLINKIŲ BRUOŽAI

A. BUDRIŪNAS

Dzūkijos augalijoje didžiausią reikšmę turi miškai. Nuo se-

nų senovės iki šių laikų miškai čia užima didelius plotus. XIII-XVIII amžiais Vakarų Europoje miškai buvo smarkiai išnaikinti, o mūsų krašte jų išliko dar gana daug. Girios Lietuvoje išsilaikė didžia dalimi dėl to, kad iš seno jos buvo saugomos ir globojamos, laikomos net rezervatais. Kadaise buvusios "šventosios girios" kartu turėjo ir svarbią gynybinę reikšmę: jose lietuviai slėpdavosi, priešams užpuolus.

Dzūkijos miškų istorija turi savo specifiką. Žmonės čia apsigyveno anksčiau, negu kitose Lietuvos dalyse. Šiuose miškuose iš seno vyrauja pušynai, kuriuos, esant primityviai technikai, lengviau buvo galima paversti dirbamais plotais: mišką išdeginus, pušų kelmai lengviau išraunami ir neleidžia atžalų. Dirbamos žemės plotus būdavo galima dažnai keisti. Nualintus plotus gyventojai vėl užleisdavo mišku, o žemei pasirinkdavo naują plotą. Taip naudojant žemę, ir šiaip neturtingų smėlynų derlingumas dar labiau sumažėjo. Prieš pirmąjį pasaulinį karą valstiečiai dirbamas žemes pradėjo palikti miškui, nes jos nebeduodavo derliaus. Paskutiniaisiais ponų valdymo metais pradėta atsisakyti žemių dėl didelių mokesčių. Tarybinės santvarkos laikais žemdirbystę pakeitė darbas valstybiniame miškų ūkyje, užtikrinęs dzūkams pastovų gyvenimą.

Ūlos upės baseino miškai – tai ištisi pušynai, sausi ir drėgnoki, dažniausiai kerpšiliai arba brukniašiliai.

Kerpšiliai auga sausuose smėlio dirvožemiuose, dažnai kopiniame reljefe. Šiuose dirvožemiuose meža ne tik drėgmės, bet ir organinių medžiagų, kurių čia negali susikaupti dėl retos sausringų vietų augalijos. Be to, nežymias organinės medžiagos atsargas paviršiuje sunaikina dažni gaisrai. Me-

dynai – daugiausia gryni pušynai, retai su skurdžių pavienių karpuotųjų beržų priemaiša. Pušys šakotos, nesukštos – iki 20 m aukščio. Krūmų taip pat negausu, auga kadagiai ir rečiau šermukšniai. Skurdi ir žolinė augalija. Auga tipiški smėlynų augalai: smiltyninis šepetukas, smiltyninė rugiaveidė, smiltyninis lendrūnas, melsvoji kelerija, miltinė arkliauogė (dzūkų vadinama kiaulialuoge), dvinamė katpėdė, paprastasis čiobrelis ir kt. Samanų ir kerpių rūšys taip pat nelabai įvairuoja. Čia gerai auga įvairios šiūrės (elninė, miškinė, alpinė ir kt.), taip pat žilsvasis gegužlinis ir purioji dvyndantė.

Kerpšiliai savaime atauga gana lėtai ir tik pagrindine gentimi – pušimi. Medynui keistis galimybių nėra, nes ir pušis stželia nepakankamai. Tad šio medyno tipo ūkinė nauda nėra didelė.

Bene didžiausią reikšmę miškas turi reguliuoti vietovės drėgmei. Iškirtus arba išdeginus miškus, kyla didelis pavasario potvynių pavojus. Nesant medžių priedangos, vasarą pietiniuose šlaituose galutinai išdega augalija ir atsiranda didelė smėlio išpustymo grėsmė. Beje, kaimų pakraščiuose,pamiškėse, kur žolinė augalija nutrypta gyvulių, susidaro pustomo smėlio ruožai.

Kerpšiliuose visai nėra valgomųjų miško uogų. Čia neauga netgi nei bruknės, nei mėlynės. Šiuose plotuose renkamos vaistažolės, dažniausiai arkliauogės, čiobreliai, kadagio uogos. Gausiai auga grybai, ypač baravykai ir žaliuokės. Baravykai Dzūkijos smėlynuose kiek skiriasi nuo tų, kurie auga kitose Lietuvos dalyse. Varėnos rajono kerpšiliuose aptinkamas tamsiai rudos, šokoladinės spalvos baravykas (Boletus aereus), o kitur Lietuvoje dažniausiai auga šviesesnės rudos spalvos tikrinis baravykas (Boletus edulis).

Kerpšiliai išplitę Ūlos upės žemupiu ir vidurupiu. Zervynų kaimas taip pat yra iš visų pusių apsuptas kerpinių pušynų. Tik Ūlos aukštupyje, srėčiau prie Didžiųjų Balų, pasitaiko derlingesnių dirvožemių, medynuose retkarčiais pasirodo eglė, tampa gausesnė ir įvairesnė žolinė danga. Čia reljefas lygesnis, kalvos ir gūbriai nebe tokie aukšti. Kopų viršūnės ir pietiniai jų šlaitai dažnai būna apaugę kerpšiliais, tačiau daubose, lygumose, nesukštuose gūbriuose, ypač jų šiauriniuose šlaituose, randame brukninį pušyną - brukniašilį. Dirvožemis čia irgi smėlio, o gruntinis vanduo glūdi giliai. Medynai - daugiausia gryni pušynai, rečiau su beržo ar eglės priemaiša. Medžių aukštis siekia 20-24 metrus. Krūmai - tie patys, kaip ir kerpšiliuose, tačiau čia šermukšnių jau daugiau, negu kadagių. Ir žolinė danga brukniašilyje žymiai gausesnė: čia aptinkama bruknė, šilinis viržis, smiltyninis lendrūnas, vienagraižė vanagė. Žemesnėse vietose pasitaiko ir mėlynių. Samanų ir kerpių dangoje vyrauja žaliosios samanos: paprastoji šilsamanė, atžalinė gūžtvė, purioji ir šakotoji dvyndantės. Elninė ir miškinė šiūrės, o taip pat smiltyninis gegužlinis auga pakilimuose mažesniais ploteliais. Po dažnų gaisrų natūralią žolinę ir samaninę dangą pakeičia šilinis viržis. Išpustymo pavojus čia žymiai mažesnis. Miškui išdegus arba jį iškirtus, iš pradžių želia beržai ir pavienės pušys, tačiau ilgainiui vis tiek užauga pušynas.

Brukniašiliuose gausu bruknių ir iš dalies mėlynių. Taip pat auga vaistažolės ir, žinoma, grybai. Tikrinis baravykas (Boletus edulis) čia aptinkamas dažniau už jo tamsųjį giminaitį (Boletus aereus).

Toliau į pietryčius nuo Zervynų kaimo reljefas darosi lygesnis, dirvožemio drėgmė padidėja. Ūlos ir Katros upių takoskyroje plyti Katros raistai, vietos gyventojų vadinami

Didžiosiomis Balomis. Tai didžiausias Lietuvos pelkynas, užimantis apie 6 tūkstančius ha. Atskiros jo dalys turi savo vardus. Ties Musteikos kaimu tįso Piemenėlių Tyrai, į pietryčius nuo Marcinkonių dunkso Čapkelių raistas, o išilgai Katros upės nusidriekia Katros raistai. Raistuose paplitę kimininiai pušynai (tyrašiliai), gailiniai pušynai (šilabaliai), o pakraščiuose auga viksviniai-kimininiai pušynai (paliekniai). Pačiu viduriu nusidriekę kimininiai tyrai, vadinamosios balos, kuriose tyvuliuoja ir keletas ežerėlių. Raistuose gausu spanguolių, o jų pakraščiuose - girtuoklių, mėlynių. Rudeniop čia suplaukia uogauti visų artimesniųjų ir tolimesniųjų kaimų moterys ir vaikai.

Zervynų ir Mančiagirės kaimų apylinkėse, apaugusiose kerpšiliais, uogų beveik nėra. Mančiagirės girininkijos teritorijoje tėra viso labo 0,6 ha bruknynų ir visai nėra plotų su mėlynėmis, spanguolėmis ir kitomis uogomis. Užtat Marcinkonių girininkijos teritorijoje, kuriai priklauso ir Čapkelių raistas, rasime 111 ha bruknynų, iš kurių derlingais metais galima surinkti apie 66 tonas uogų. Čia taip pat auga 74 ha mėlynių uogienojų, kurie gali duoti permet apie 37 tonas uogų, o spanguolynų yra net 800 ha, iš kurių galima surinkti apie 256 tonas uogų. Žinoma, visos uogos niekada nebūna surenkamos, dalį jų suryja paukščiai ir žvėreliai, didelė dalis nubyra ir lieka sėklai. Visame Varėnos rajone yra net 913 ha bruknynų, apie 900 ha mėlynynų ir 2003 ha spanguolynų. Derlingais metais jie užaugina beveik du tūkstančius tonų uogų. Tiesa, būna ir nederlingų metų. Pavyzdžiui, 1963 m. sausą vasarą miškai iškepė nuo karščio, tad uogų ir grybų derlius buvo labai mažas. Be to, didžiulis gaisras dar nusiaubė raistus, ir tik pušų kamienai liko stypsoti vos ne tūkstančio hektarų plote.

Myli ir saugo dzūkai mišką. Pamatę iš miško besiraitantį melsvą dūmelį, meta bet kokį darbą ir, sugriebę kas kokį įrankį, skuba gesinti gaisrą, lyg jų pačių namai degtų. Kiekvienas dzūkas, tarp miškų gimęs ir augęs, labai gerai supranta, kad iš karto neužgesintas gaisras sunkiai besulaikomas. Sudegus namui, jį, anot dzūko, per keletą mėnesių galima atstatyti, o miškas po gaisro atauga gal tik po šimto metų, tad, jam išdegus, nebus kur rinkti nei grybų, nei uogų. Dieną naktį budi tada sargybiniai prie sulaikyto gaisro, kad vėl kur nors nešvystelėtų piktas visa ryjančios ugnies liežuvis. Ne dienomis, bet savaitėmis tęsiasi kova su gaisru, o įsidegę raistų durpės smilksta iki pat rudens liūčių ar net žiemos šalčių.

Dzūkijos miškai yra labai sausi, ir juose nėra nei pievų, nei ganyklų. Pievų tegalima užtikti tik Ūlos ir kitų upelių slėniuose. Didžiausi jų plotai yra Kašėtų - Zervynų slėnio ruože. Čia jos užima salpinę Ūlos upės terasą. Terasos vidurinės dalies pievose vyrauja paprastoji viksva su puplaiškiu ir puriena, taip pat auga kupstinė viksva. Arčiau prie slėnio šlaitų paplitusios šaltininės durpinės pievos, kuriose priaugę plačialapio švylio, gelsvosios viksvos ir pelkinio asiūklio, o kartais - ir bukažvynės monažolės. Aukštesniųjų terasų šaltiniuotuose šlaituose auga viksvynai: paprastoji viksva su pieviniu duoniu ir plokščiuoju viksveniu. Arčiau upės vagos esančiuose salpos plotuose, pakilusiuose virš upės vagos 2-3 metrus, išplitę raudonojo eraičio ir dirvinio asiūklio bendrijos. Priekrantiniai smėlio volai apaugę augalais, turinčiais ilgus šakniastiebius arba palaipas ir nebijančiais, kad per potvynį juos užneš smėlis. Tai raudonasis ir vytelinis karklai, dirvinis asiūklis, šliaužiančioji sidabražolė ir kt.

Zervynų – Mančiagirės ruožu pievų prie Ūlos visai nėra. Išrūginio ežero rinos pelkėtose pievose dažniausiai auga kupstinė ir paprastoji viksvos. Ūlos slėnyje aukščiau Rūdnios, užtvenkus upę, susidarė vandens perteklius, ir dabar ten vyrauja žemapelkinio tipo pievos iš pūslėtosios ir apvaliosios viksvų, puplaiškio. Prie upės vagos čia auga ajerai, nendrės, švendrai, o sausesnėse salpos vietose, kaip ir kitur, – paprastosios viksvos. Ūlos slėnyje žemiau Mančiagirės dabartinė užliejamoji terasa tapo smėlingu dirvonu. Žmonių pasakojimu, prieš 50–60 metų ten buvusi klampi, pelkėta vieta, ir šienaujant reikėdavę net lentas pasitiesti. Dabar upės potvyniai tą pievą visai užnešė smėliu.

Ūlos pakrantėmis auga medžiai, krūmai ir žolės, būdingi derlingesniems ir drėgnesniems dirvožemiams. Čia galima užtikti juodalksnių, gluosnių, eglių ir netgi skirpstų, drebulių, šunobelių, europinių ožekšnių, šaltekšnių, sausmedžių, įvairių rūšių karklų ir laukinių serbentų. Paplitęs ir apynys. Seniau apynius buvo labai mėgstama auginti, o gausus jų derlius, pasakojama, pasiekdavęs net Petrapilio alaus daryklą. Įdomu, kad Zervynų ir kitų kaimų gyventojai visada labai mėgdavo alų, bet patys jo niekada nedarydavo – visais laikais pirkdavo. Beje, jie pirkdavo ir avižas, rugius, bulves bei kitus produktus, nes smėlynuose gerai augdavo tik grikiai. Ribotas dirbamų žemių, pievų ir ganyklų plotas sąlygojo ir gyvulininkystę. Anksčiau daugiausia buvo laikoma arklių ir karvių. Arklius laikyta miškui traukti, ūkio reikalams ir susisiekimui. Šiuo metu arklių yra mažiau belikę, ir didumą naminių gyvulių sudaro karvės. Karvių bandos į ganyklas genamos tik tam tikromis vietomis – progynomis. Progynose gyvulių kojų trypiama augalija yra visai išnykusi, ir čia susidarę atviri pustomo smėlio plotai.

Sausuosiuose Dzūkijos miškuose gyvūnijos nėra gausu, tačiau Gudų girioje, ypač jos raistuose, pilna įvairiausių žvėrelių ir paukštelių. Čionai yra nemaža briedžių, stirnų, rudųjų lapių, jenotinių šunų, šernų, barsukų, pilkųjų bei baltųjų zuikių ir kitokių gyvulių bei žvėrelių. Tai rodo ir išlikę miškų pavadinimai: Barsukynė, Olos ir kt. Sumažėję plėšriųjų žvėrių. Vilkai beveik visai išnaikinti, o lūšys dėl nežinomų priežasčių pačios išnyko po 1949-1950 metų žiemos. Pažymėtina, jog čia, prie Musteikų kaimo, buvo nušauta ir paskutinė Lietuvoje meška. Dabar girioje išlikę vos keletas plėšrūnų. Šiuo metu joje yra nemaža bebrų, kurie karo ir pokario metais buvo išnykę. Jie puikiausiai jaučiasi net visiškai artimoje žmonių kaimynystėje, pavyzdžiui, Pavilnio upelyje prie Zervynų arba Ūloje prie Krokšlio kaimo. Ypač daug Gudų girios raistuose ir jų pakraščiuose įvairiausių paukščių. Čia ir dabar galima pamatyti juodųjų gandrų, peslių, suopių lizdų, išgirsti gervių girgsėjimą ir didžiojo apuoko ūbavimą. Gausu kurtinių, tetervinų, jerubių, slankų ir kitų smulkesniųjų paukščių.

Visas šių spylinkių dzūkų gyvenimas praslenka giriose, ir sunku įsivaizduoti dzūką, gyvenantį kur nors kitur. Žmonės čia myli ir gerbia mišką. Vasarą atvykę į bet kurį dzūkų kaimą - Zervynas, Mančiagirę, Kašėtas ar kitą, - tuojau pastebėsime, kad jis ištisai skendi medžių žalumoje. Sodybos apsodintos medžiais ir krūmais. Kertant mišką, kaimo pakraštyje paprastai paliekamos senos pušys. Kaimui plečiantis, pavienės senos pušys taip pat išsaugomos ir atsiduria pačiame kaime.

Kaimuose prie sodybų auga ąžuolai, klevai, liepos, beržai, gluosniai, dažnai išgyvenę po šimtą ir daugiau metų. Mančiagirės kaime yra net keturiolikos šimtamečių ąžuolų giraitė. Senus, didelius medžius žmonės palikdavo ne tik prie sodybų

ar kaimų, bet ir miškuose. Antai, kertant mišką, buvo palikta didžiulė sena šakota pušis, dėl savo išsišakojimo vadinama Ievaru. Kol aplinkui plytėjo jaunuolynai, ji buvo matoma nuo kalniukų iš visų miško vietų. Prie sodybų augantieji ąžuolai dažniausiai turi vardus pagal sodybų savininkų pavardes: Makselių ąžuolas, Pasvirnelių ąžuolas ir kt. Turi savo vardą ir kiekvienas atskiras Gudų girios kampelis: Skaistmedis, Dalgiskalnis, Smirdėsiai, Bendrovės ir kt.

Kad ir koks nederlingas būtų pustomas Dzūkijos smėlis, nemainys jo dzūkas į jokius kitus kraštus. Ryškus savo krašto meilės pavyzdys yra Mančiagirės kaimo gyventojai. Po antrojo pasaulinio karo eksproprijuotųjų buožių žemės buvo dalijamos mažažemiams valstiečiams. Dzūkijos smėlynų neturtingesniųjų kaimų gyventojams buvo pasiūlyta persikelti į derlingesnes žemes kitose Lietuvos vietose. Tačiau ne dzūko širdžiai derlingos žemės, jei nėra gimtųjų pušynų, srauniosios upės. Po metų kitų išsikėlusieji dzūkai ėmė grįžti atgal į gimtąsias vietas kas nuo Vabalninko, kas nuo Šiaulių. Taip susirinko vėl visas kaimas atgal – tik viena šeima nebegrįžo. Pasakojama, kad, vos atsikėlus dzūkų šeimai į naują vietą kažkur Vilkaviškio rajone, 5–7 metų vaikas palypėjo į medelį ir šaukia likusiems apačioje: "Važiuokim greičiau namo. Kaip mes čia gyvensim, jei niekur aplink miško nematyti?"

Taip, neįmanoma įsivaizduoti dzūko be miško. Tankiai apželdintos sodybos tiesiog įauga į natūralųjį Ūlos slėnio kraštovaizdį, o baltas žarstomas smėlis kaimuose paryškina originalų šio krašto grožį.

PIRMYKŠTIS ŽERVYNŲ APGYVENDINIMAS

R. RIMANTIENĖ

Nuo seno tankiai apgyventos Žervynų apylinkės, kaip ir visi

Ūlos paupiai, patraukė ne vieno archeologo dėmesį. Pirmąsias žinias apie šių vietų senuosius paminklus suteikė archeologas V.Šukevičius, aptikęs,matyt, pereito šimtmečio pabaigoje Zervynų akmens amžiaus stovyklas. 1901 m.savo straipsnyje "Poszukiwania archeologiczne w powiatach Lidzkim i Trockim (gub.Wilenska)", paskelbtame "Swiatowit" (t.III,p.3-29), V.Šukevičius mini esant Zervynose tris stovyklų grupes: prie Išrūginio ežero, prie Ūlos ties geležinkelio tiltu ir prie Stėgalio ežero. 1910 m.straipsnyje "Slady epoki kamiennej w gub.Wilenskiej", išspausdintame "Kwartalnik Litewski" (t.I, p.48-62),V.Šukevičius mini jau keturias stovyklas Zervynose, jų neišvardydamas.

V.Šukevičiaus surinkti titnaginiai ir akmeniniai dirbiniai šiuo metu saugomi Istorijos-etnografijos muziejuje Vilniuje. Šiame rinkinyje yra įdomių radinių, tačiau jų vertę mažina tai, kad visų Zervynų stovyklų, kurios priklauso įvairiems laikotarpiams, dirbiniai sudėti kartu. O be to, galimas dalykas, kad dalis jų (ir tai patys gražieji pavyzdžiai) bus patekę į bendrą krūvą, kurią V.Šukevičius pažymėjo kaip "radinius nuo Merkio ir Ūlos". Matyt, V.Šukevičius buvo išrinkęs gražiausius visų stovyklų dirbinius ekspozicijai, ant jų nesužymėjęs smulkesnės radimo vietos.

Be abejo, blogiausia buvo tai, kad V.Šukevičius dažnai ne patsai rinkdavo titnaginius dirbinius, o juos pirkdavo iš vietinių gyventojų jau surinktus. Tokiu atveju, kaip paprastai, atsirasdavo ir blogos valios žmonių, kurie, norėdami pasipinigauti, vietoj tikrų radinių pateikdavo falsifikatus. Deja, V.Šukevičius nemokėjo šių falsifikatų atskirti nuo tikrų senienų. Tad jo rinkinyje esančioje Zervynų kolekcijoje yra ir aiškių falsifikatų.

Ilgą laikotarpį - iki 1953 m. - Zervynų stovyklos tebuvo pažįstamos iš V.Šukevičiaus rinkinių ir menkų aprašymų.

1953 m.į Zervynų apylinkes nuvyko LTSR Mokslų akademijos Istorijos instituto archeologinė žvalgomoji ekspedicija, kuri sužymėjo šiose apylinkėse devynias stovyklas ar jų pėdsakus (Archeologijos sektoriaus archyvas, byla Nr.24) ir surinko paviršinę medžiagą.

1953, 1955, 1956 ir 1958 m.Zervynų apylinkės buvo lankytos akademiko K.Jablonskio, kuris rado nemažą naujų stovyklų arba bent jų pėdsakų ir surinko jų paviršinę medžiagą.

Šiandien Zervynų apylinkėse žinomos 24 akmens bei žalvario amžiaus stovyklos arba titnago dirbinių radimo vietos, susikoncentravusios septyniomis ryškesnėmis grupėmis.

Visos stovyklos yra smėlynuose, išpustytos, kultūrinio sluoksnio niekur nepastebėta.

Tolisu domintis Zervynų stovyklomis ir renkant paviršinę medžiagą, kad nebūtų painiavos, reikėtų laikytis žemiau pateikiamos šių grupių ir stovyklų numeracijos.

Kairiajame Ūlos krante yra keturios stovyklų grupės:

1. Rytiniame Zervynų kaimo gale, pasibaigus kaimo troboms, dar ties daržais yra smėlėtas, iš dalies pustomas šlaitas.

2. Nuo pirmosios stovyklos einant Ūlos upe aukštyn, yra kalvelė, prasidedanti ties medžiais apsugusiu ruožu, nusileidžiančiu į Ūlą. Radinių yra:

a) išmindžiotoje šlaito dalyje, atgręžtoje į Zervynų kaimą;

b) tos pačios kalvelės išpustytoje viršūnėje, labiausiai nutolusioje nuo Zervynų kaimo.

3. Pavilnio upelio dešiniajame krante yra atskiros

laisvo smėlio vietelės šiaip plačiame sutvirtėjusio – apaugusio smėlio plote. Čia radinių yra:

a) šlaite ir jo viršūnėje tuoj už Zervynų kaimo į rytus;

b) šiame kalne esančiame nedideliame ankstyvojo mezolito lizdelyje ties medeliais, netoli Petro Vainilovičiaus sodybos;

c) nedidelėje išpustytoje vietoje aukščiau Tamulevičių trobų;

d) smėlio šlaite prie kelio, einant į tiltą.

4. Stėgalio ežero apylinkės. Ežeras yra lygumoje, baigiantis užakti. Šiaurės vakariniame ežero gale yra smiltynas.

Kitos trys stovyklų grupės yra dešiniajame Ūlos krante.

5. Vietovė tarp geležinkelio ir Zervynų kaimo:

a) šlaitas nuo kaimo ligi geležinkelio ir jo viršūnė, nukreipta į Išrūginio ežero daubą;

b) smiltynėlis prie skersinio kelelio Zervynų šone nuo geležinkelio, einant į šiaurę, tačiau nepriėjus tos vietos, kur Išrūginio pelkelė prisiartina prie geležinkelio;

c) didokas laisvo smėlio plotas, nuklotas akmenėliais, esąs į šiaurę nuo "a" stovyklos, prie pat gyvulių išgenos ir kelio į senąją pervažą per geležinkelį, į pietus nuo pervažos;

d) kaimo išgenos galas ir smiltynas prie kaimo kryžkelės, netoli kryžiaus;

e) šiaurinis Zervynų pelkėtos pievos šlaitas priešais "a" stovyklą, dirvonėlis prie lauko toje vietoje, kur sueina du keliukai;

f) Išrūginio ežero pelkelei priėjus prie geležinkelio,

šlaite tarp pušaičių plati vieta ligi skersinio neapaugusio ruožo - buvusio dirvono.

6. Akmens amžiaus stovyklų pėdsakai aplink Išrūginio ežerą:

a) pietvakariniame gale, nepriėjus ežero kranto, miške, aukštai ties pelke, prieš pelkutę, sudarančią ežero tęsinį, -išpustyta smėlio vietelė tarp pušelių;

b) apie 50 m tolisu į vakarus - didesnė išpustyto smėlio vietelė;

c) ties ežeru aukštai miške tarp medžių - titnago radinių lizdelis;

d) kairiuoju upelio, ištekančio iš Išrūginio ežero, krantu einant į Mančiagirę, nebetoli nuo miškelio, pilkojo šlaito pabaigos apatinėje dalyje;

e) pagal upeliūkštį, ištekantį iš ežero, praėjus keliuką, kertantį šį upelį, ir dirvelę, - apaugęs kalvos šlaitas (už tos kalvos yra Mekšrinio ežeras);

f) dešinėje upelio, ištekančio iš Išrūginio ežero, pusėje, ties lieptu, dirvono šlaite abipus kelio.

7. Prie Mekšrinio ežero (į šiaurės vakarus nuo Išrūginio) yra kelios akmens amžiaus radinių vietos:

a) rytiniame ežero gale - lėkšto šlaito apačioje;

b) ežero pietvakarių šone - laisvo smėlio vietelė šlaito viršuje esančiame miške;

d) šiauriniame ežero krante;

c) tiesiai į vakarus nuo ežero galo, prie Ūlos, nepriėjus akmenų prie viršutiniojo tako (žemai ties stovykla dirvonėlis). Ten pat aukštai pėdsakų dar yra laisvo smėlio šlaite.

Zervynų akmens amžiaus stovyklos priklauso įvairiems laikotarpiams, tačiau pačių seniausių - paleolitinių (senojo akmens amžiaus) radinių jose nerasta.

Vis dėlto netolimos Ūlos pakrančių dalys jau buvo pažįstamos ir pirmiesiems paleolito gyventojams, kurie pietų Lietuvoje pasirodė maždaug XI–X s.pr.m.e. Tuo metu žemutinės upių terasos dar nebuvo susiformavusios, kai kurios buvo apsemtos vandens, kitos – drėgnos ir negyvenamos. Tad pirmieji gyventojai tegalėjo įsikurti aukštesniosiose terasose, kurias randame tik kai kuriose Ūlos pakrančių dalyse.

Pirmieji gyventojai į Ūlos pakrantes atėjo iš dviejų sričių. Vienos grupės atklydo pietiniu Baltijos pajūriu, atsinešdamos vadinamąją madleninę (hamburginę bei arensburginę) kultūrą su plačiais titnaginiais strėlių antgaliais; šių antgalių rasta Rudnioje, Kašėtuose, netoli Gribašos buvusioje "saloje" (pietvakariniame Dubo ežero krante).

Maždaug apie tą patį laikotarpį į šias teritorijas pasuko ir antra banga – iš pietvakarių, dabartinės Mazovijos srities Lenkijoje. Tai buvo vadinamosios svidrinės kultūros nešėjai. Jų stovyklose randama ilgų siaurų, vadinamųjų svidrinių, strėlių antgalių, ilgų siaurų gremžtukų ir kitų būdingų radinių.

Paleolitinių svidrinės kultūros nešėjų palikuonys gyveno Ūlos pakrantėse ir vėliau – mezolito (viduriniojo akmens amžiaus) pradžioje (VIII tūkstantmetyje pr.m.e.). Tuo metu Baltijos jūros lygis labai smarkiai krito, kartu su juo krito ir upių vandens lygis, susiformavo pirmoji viršsalpinė upių terasa, ir tik pačios pakrantės – salpa – tebebuvo apsemtos. Tuo metu ir Zervynų apylinkėse pasirodė pirmieji mezolito svidrinės kultūros nešėjai.

Keletą dailių mezolito pradžios svidrinių dirbinių Zervynose yra surinkęs V.Šukevičius (1 pav.,1–4). Tai nedideli svidrinio tipo strėlių antgaliai, keletas panašių antgalių nuolaužų bei svidrinio tipo yla (1 pav., 9). Tačiau neaiškios

tikslios šių mezolito pradžios dirbinių radimo aplinkybės. Iš kitų V.Šukevičiaus radinių senstyvajam mezolitui priklauso kai kurie gremžtukai (1 pav.,7, 10) ir kombinuotas įrankis (1 pav., 8).

Vėliau žvalgant šias apylinkes, panašių senstyvojo mezolito stovyklų pėdsakų irgi buvo rasta kai kuriose Zervynų vietovėse.Antai Pavilnio upelio šlaite, 3b stovykloje, aptiktas nedidelis senstyvojo mezolito lizdelis, kuriame, be skelčių ir nuoskalų, buvo rastas šoninis gremžtukas, pasidengęs melsva patina,viena baltai patinota skeltė retušuotais pakraščiais ir trys svidriniai antgaliai (1 pav., 5-6). Šiai grupei turėtų priklausyti ir stovykla prie Mekšrinio ežero, lėkštame šlaite srčiausia nuo geležinkelio(7a stovykla), nors čia tebuvo rastos tik retušuotos nuoskalos ir skeltės. Šio ežero pietvakarių šone (7b stovykla) rastasis pailgas galinis gremžtukas taip pat, be abejo, priklausė svidrinio tipo stovyklai.

VII-VI tūkstantmetyje pr.m.e. klimatas ima smarkiai šiltėti ir sausėti, o nusenkantis upių vandens lygis leido žmonėms apsigyventi ir pačiose dabartinėse upių bei ežerų pakrantėse.

To laikotarpio stovyklos savo dirbiniais žymiai skiriasi nuo senstyvesniųjų - svidrinių. Tai rodo, kad tuo metu į Pabaltįjį turėjo ateiti naujų gyventojų bangos iš pietvakarių. Šių žmonių kultūriniame palikime svarbiausią vietą užima smulkučiai lanceto pavidalo strėlių antgaliukai, o vėliau - trapecijos pavidalo skersiniai; labai didelę radinių grupę sudaro siauros dailiai retušuotos skeltelės, naudojamos kaip ašmenėliai keuliniams antgaliams. Antrą būdingą grupę sudaro stambieji dirbiniai - ovaliniai apskaldyti kirveliai bei pleištai ir įrankiai dirbiniams retušuoti. Be to, šioms

stovykloms būdingi daugiausia trumpi bei apskriti gremžtukai, gramdukai-rėžtukai ir nuoskalos, likusios,dalijant titnago skeltes smulkiesiems dirbiniams (archeologinėje literatūroje joms prigijo "mikrorėžtukų" pavadinimas).

Šių stovyklų egzistavimo metu buvo vienas žymesnis, .ačiau trumpas klimato sudrėgnėjimo periodas - IV tūkstantmetų pr.m.e. To meto stovyklos vėl randamos aukštuose šlaituose.

Dėl savo dirbinių pobūdžio šios stovyklos vadinamos mikrolitinėmis-makrolitinėmis. Šio tipo kultūra išsilaikė ilgai - maždaug nuo VII tūkstantmečio pr.m.e. iki III tūkstantmečio pr.m.e. Per tą ilgą laikotarpį ji kito. Ankstyvosiose stovyklose randami antgaliai tėra tik lancetiniai, gremžtukai - gana stambūs, be to, jose yra ovalinių apskaldytų kirvelių, gramdukų. Atskirų šio tipo dirbinių pasitaiko įvairiose Zervynų stovyklose.

Mikrolitinės-makrolitinės kultūros nešėjai IV tūkstantmetyje pr.m.e. susipažįsta su keramika ir titnago glūdinimo technika. Pačiose Zervynose neaptikta ankstyviausios keramikos, tačiau jos rasta lygiai su tokiais pat dirbiniais, kaip Zervynose, netolimoje Dubičių stovykloje. Be to, kai kuriose Zervynų stovyklose su vėlyvu mikrolitiniu-makrolitiniu inventoriumi rasta ir glūdintų kirvelių gabaliukų. Antai 1-oje stovykloje buvo aptikti žeberklo ašmenėliai, gremžtukas, dvigalis nuskeltinis rėžtukas, dalis didoko ovalinio apskaldyto kirvelio ir dalelė glūdinto titnaginio kirvio. Neolito pirmajai pusei tenka skirti ir 5a stovyklą ties geležinkeliu, kurioje irgi buvo rastas lancetinis antgalis (2 pav., 2), retušuotų skelčių su gana plačiu paviršiniu retušu (2 pav., 4-5), nuoskalų retušuotais paskraščiais (2 pav., 3), gremžtukas (2 pav., 6), nebaigtas dirbti ovalinis apskal-

dytas kirvelis (2 pav., 10), retušavimo įrankis labai apzulinta viršūne (2 pav., 8), netaisyklingi ir maži skaldytinukai (2 pav., 9). Nors šioje stovykloje nerasta nei keramikos, nei glūdintų dirbinių, tačiau kai kurių radinių plokščias paviršiaus retušas (2 pav., 4, 5) rodo, kad stovykla priklauso jau neolito laikotarpiui.

Ankstyvajame neolite vartoti vien titnaginiai glūdinti kirveliai. Jie dažniausiai būna ovalinio arba lęšinio piūvio (3 pav., 4, 6). Pačiose stovyklose (pvz., 1, 2b, 5c) dažniausiai tebūna likusios tik glūdinto titnago nuoskalėlės. Sveikų kirvelių stovyklose labai retai tepasitaiko: jie dažniausiai dedami tik į kapus. Todėl, be abejo, ir Zervynų laukuose rastieji sveiki kirveliai yra kilę iš suardytų akmens amžiaus kapų, kurių griaučiai sunyko be pėdsakų puriame smėlyje.

III tūkstantmečio pr.m.e. pabaigoje nauja srove į senuosius vietinius gyventojus įsiliejo vadinamieji virvelinės keramikos ir laivinių kovos kirvių kultūros nešėjai. Matyt, jie buvo giminiški šio krašto gyventojams, nes tuoj pat su jais susiliejo. Ir todėl vėlyvojo neolito ir vėliau žalvario amžiaus pradžios stovyklose šalia ateivių kultūrai būdingų širdinių strėlių antgalių (5 pav., 3) dar randama skersinių trapecinių (4 pav., 2), lancetinių ir kt., paveldėtų iš mezolito.

Kaip minėta, šiai kultūrai būdingi laiviniai kovos kirviai, kurių vienas rastas ir Zervynose (3 pav., 1). Tam pačiam vėlyvojo neolito ir žalvario amžiaus pradžios laikotarpiui priklauso ir Zervynų laukuose rastieji keturkampio piūvio titnaginiai kirveliai (3 pav., 2, 3, 5) bei keletas paprastų akmeninių darbo kirvukų.

Labai mažai žinome apie to laikotarpio Zervynų kera-

miką. Tik vienoje – 2a – stovykloje šalia keleto retušuotų skelčių ir vieno gremžtuko tipo dirbinio rasta būdinga puodo šukelė su trikampės duobutės ornamentu. Tačiau akmens amžiaus keramikos Zervynose buvo radęs jau V.Šukevičius. Deja, jo rinkinyje esančios šukės, kaip minėta, yra be tikslesnės metrikos. Tiesa, jų metrika patikslinta 1901 m.straipsnyje, kuriame akmens amžiaus keramikos piešiniai duoti X lentelėje, nurodant, kad jie esą iš Gribašos, Kašėtų, Zervynų ir Varėnos. Tik iš to ir žinome, kad Zervynose buvo rasta akmens amžiaus keramikos. Kadangi visos šioje lentelėje pavaizduotosios šukės yra labai vienodos, tai, be abejo, nebus klaidos, pagal jas visas apibūdinus ir vėlyvojo akmens amžiaus bei žalvario amžiaus pradžios Zervynų keramiką.

Puodai yra puošiami trejopai: įvairiais įspaudėliais, virvutės ornamentu ir įraižomis. Iš įspaudėlių paminėtini šukų dantukų įspaudai, nagų įspaudai, apskritos ir trikampės nedidelės duobutės, taškučiai. Šiais ornamentais puošti puodai, kaip rodo kai kurios rastosios šukės, dažniausiai būna smailiadugniai, jų vainikėlis nežymiai atloštas į išorę arba palenktas į vidų ir pastorintas. Ši keramika sietina su indoeuropietiška šukine-badytine keramika, paplitusia Lenkijoje, šiaurės Ukrainoje ir pietų Baltarusijoje. Antrosios grupės puodukai yra plokščiadugniai, puošiami skersinėmis įspaustų į minkštą molį virvelių įspaudomis, kartais kombinuotomis su kitokiais ornamentais. Trečiosios grupės puodai randami daugiausia žalvario amžiaus pradžios stovyklose. Jie yra plokščiadugniai, lengvai profiliuoti, papuošti įraižytomis skersinėmis linijomis, eglutės motyvais ir brūkšniuotais trikampiais. Abi šios grupės priklauso virvelinės keramikos kultūrai.

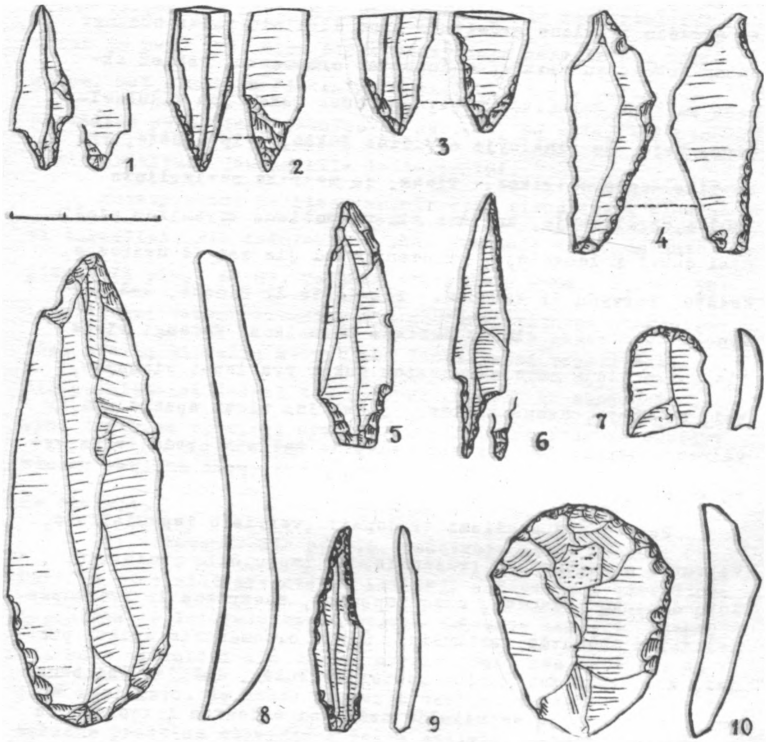

1 pav. ZERVYNŲ STOVYKLŲ ANKSTYVOJO MEZOLITO RADINIAI: 1–6 – svidrinio tipo strėlių antgaliai, 8 – kombinuotas įrankis: gremžtukas su rėžtuku, 7,10 – gremžtukai, 9 – yla. 5–6 – iš "3b" stovyklos, visų kitų tiksli vieta nenustatyta.

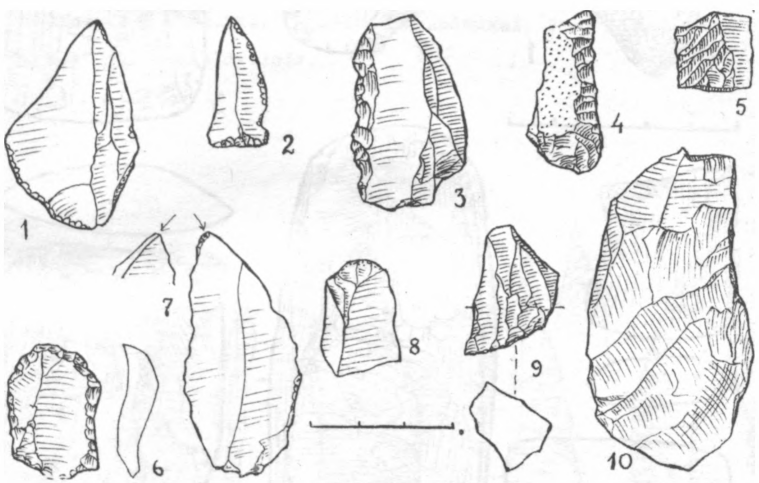

2 pav. "5a" STOVYKLOS RADINIAI: 1–2 – strėlių antgaliai, 3–5 – dirbinių dalys, 6 – gremžtukas, 7 – rėžtukas, 8 – retušavimo įrankis, 9 – skaldytinis, 10 – nebaigtas ovalinis kirvelis.

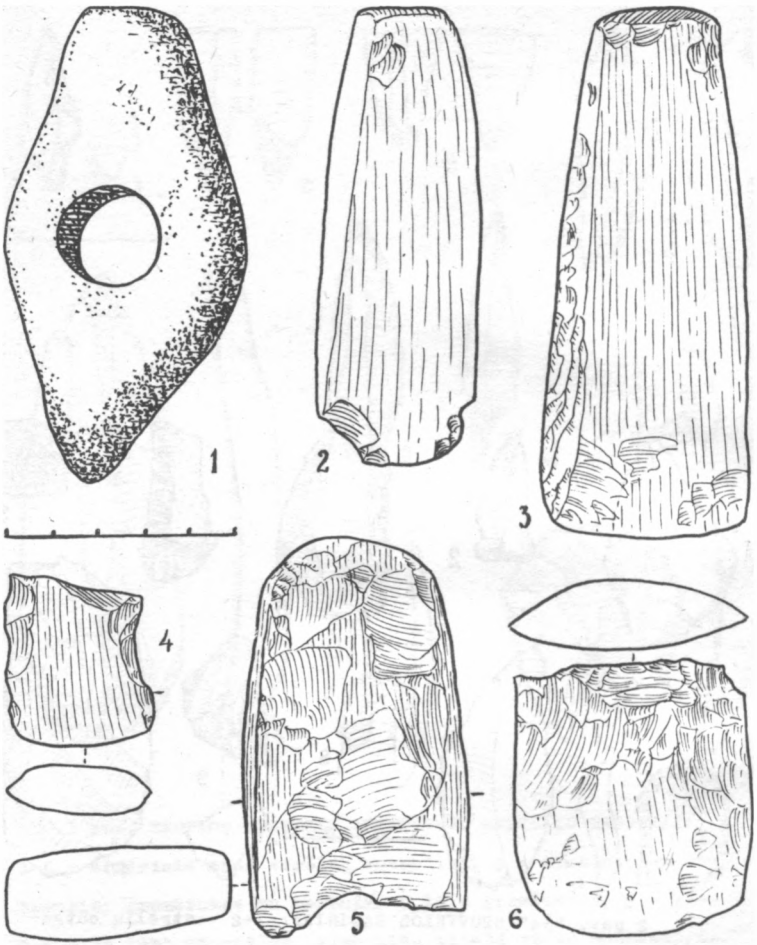

3 pav. ŽERVYNŲ LAUKUOSE RASTI GLŪDINTI KIRVELIAI: 1 – akmeninis laivinis kovos kirvis, 2–6 – įtveriamieji titnaginiai kirveliai.

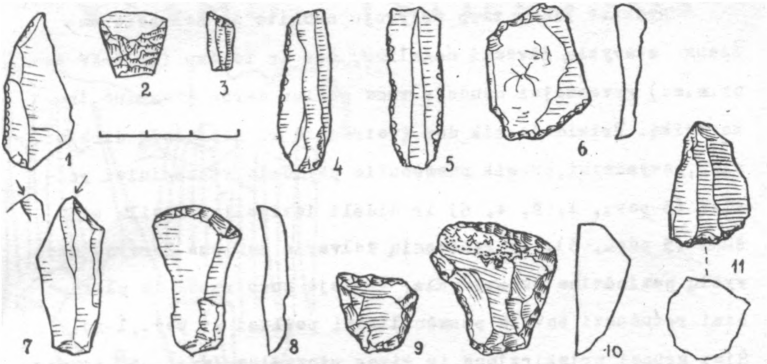

4 pav. "5f" STOVYKLOS RADINIAI: 1-3 – strėlių antgaliai, 4-5 – skeltės, 6,8-10 – gremžtukai, 7 – "mikrorėžtukas", 11 – skaldytinis.

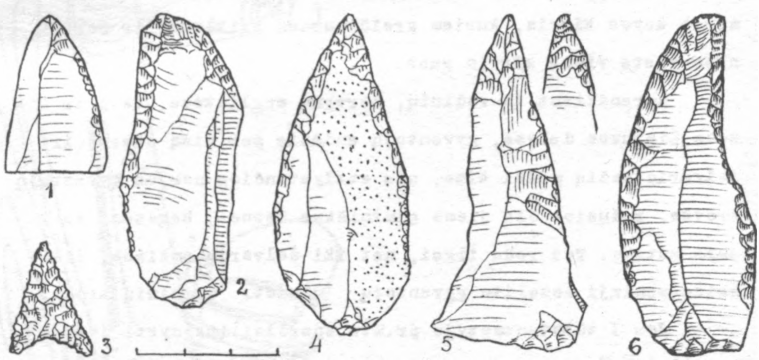

5 pav. ZERVYNŲ STOVYKLŲ ŽALVARIO AMŽIAUS PRADŽIOS TITNAGINIAI DIRBINIAI: 1,2,4,6 – peilisi, 3 – širdinis strėlės antgalis, 5 – ietigalis. 1-2 rasta "5a" stovykloje, visų kitų stovyklos vieta nenustatyta.

Ryškios ribos tarp vėlyvojo neolito ir žalvario amžiaus stovyklų išvesti negalima, nes ir toliau (XVII-XV a. pr.m.e.) gyventojai naudoja tuos pačius darbo įrankius ir keramiką. Prisideda tik dar įvairesnių ir dailesnių dirbinių tipų, pavyzdžiui, beveik pusmėnulio pavidalo titnaginiai peiliai (5 pav., 1, 2, 4, 6) ir dideli ietigaliai smailia viršūne (5 pav., 5). Iš ryškesnių žalvario amžiaus Zervynų stovyklų paminėtina 5a stovykla, kurioje buvo rasti du plokščiai retušuoti beveik pusmėnuliniai peiliai (5 pav., 1-2). Šiai grupei priskirtinos ir kitos stovyklos (pvz., 5f stovykla), kurių radiniai (4 pav.) daug kuo artimi dar neolitiniams, net vėlyvojo mezolito radiniams, tačiau tokiais plokščios skersinių trapecinių strėlių antgalių retušas, kaip 4 pav., 2, būdingas jau žalvario amžiaus pradžiai.

Žalvario amžiaus pradžioje ir toliau naudojami tie patys neolitiniai akmeniniai bei titnaginiai kirviai. Tačiau prisideda ir naujų formų dirbinių. Vienasis jų - tai dviašmenis kovos kirvis, kuriam greičiausiai priklauso ir Zervynose rasta viena kirvio pusė.

Sprendžiant iš radinių, Zervynų apylinkėse, kaip ir kitose Lietuvos dalyse, gyventojų sudėtis per visą akmens ir žalvario amžių mažai kito, nes atklystančios naujos gyventojų srovės, radusios čia jiems giminiškus žmones, bematant su jais sutapo. Tai rodo ilgai, net iki žalvario amžiaus, išsilaikę senieji mezolito gyventojų naudoti dirbinių tipai.

Jau I tūkstantmetyje pr.m.e. sparčiai ima nykti dailieji titnago dirbiniai, o keramika nebeornamentuojama. Kaip rodo kai kurios nežymiai brūkšniuotos ir lygiu paviršiumi puodų šukelės, rastos stovyklose, Zervynų apylinkėse tuo metu dar buvo gyventojų. Tačiau jokių vėlesnių radinių nerasta. Matyt, gyventojai, ėmę intensyviau verstis žemdirbyste, išsikėlė į derlingesnes vietoves.

IŠ KAIMO ISTORIJOS

A. TYLA

Zervynos – cilinis kaimas, savo istorija nesiskiriantis

nuo kaimyninių, prie Ūlos išsidėsčiusių Menčiagirės, Pauosupės, Kašėtų kaimų. Jis nevaidino didesnio už kitus kaimus vaidmens nei seniau, nei dabar. Todėl istoriniai šaltiniai, iš kurių būtų galima atkurti pilną Zervynų kaimo istoriją, nėra turtingi ar bent ne turtingesni už kitų kaimų šaltinius. Antra vertus, Zervynos yra pranašesnės už dalį Lietuvos gyvenviečių (net ir miestelių), neturinčių istorinių šaltinių, kuriais remiantis, būtų galima ištyrinėti keleto šimtmečių ūkio, verslų, socialinių santykių istoriją.

Tyrinėjant Zervynų kaimo istoriją, teko panaudoti istorinių šaltinių publikacijas, archyvinę medžiagą, statistinius leidinius, istorinę literatūrą, periodiką. Seniausiems kaimo laikams nušviesti daug vertingų ir naudingų duomenų surasta Varėnos ir Kaniavos girininkijų, Varėnos seniūnijos inventoriuose, Merkinės ir Marcinkonių bažnyčių gimimo ir mirties registracijos knygose. Vėlyvesnio laikotarpio, būtent XIX a. antrosios pusės – XX a. pradžios nušvietimui panaudota Rusų geografinės draugijos medžiaga, Vilniaus gubernijos statistiniai leidiniai, taip pat zervyniškių Fortūnato ir Martyno Makselių, J.Meškinio, Antano Tamulevičiaus, Jono Svirnelio ir kt. pasakojimai ir atsiminimai, užrašyti kompleksinės ekspedicijos metu.

Remiantis minėtais šaltiniais, bandoma atsakyti į šiuos kaimo istorijos klausimus: kada buvo įkurtas Zervynų kaimas, kokia buvo jo administracinė ir feodalinė priklausomybė, kokias baudžiavines prievoles turėjo valstiečiai ir kaip jie vertėsi po baudžiavos panaikinimo, kokia yra gyventojų demografija ir kaip augo kaimas.

Zervynų kaimas formavosi atokiai nuo kitų gyvenviečių. Iki artimiausio Mančiagirės kaimo yra apie 3 km. Kiti kaimai yra žymiai toliau. Šitokia kaimo geografinė padėtis, atrodo, turėjo nulemti ypatingą, savitą kaimo istoriją, besiskiriančią nuo kitų aplinkinių gyvenviečių. Tačiau bendra administracinė priklausomybė, panašios gyvenimo sąlygos sutapatino daugelio Gudų girios masyve išsidėsčiusių gyvenviečių istoriją. Todėl, stokojant kai kurių duomenų apie patį Zervynų kaimą, atskirais atvejais apie jį galima spręsti iš kaimyninių gyvenviečių analogiškos padėties.

Kiekvienos gyvenvietės istorija prasideda nuo jos įkūrimo datos. Mums žinoma, kad Zervynose buvo akmens amžiaus stovykla. Tačiau šiandieninio kaimo istoriją tenka pradėti žymiai vėlesniais laikais, nes šios stovyklos vietoje neišaugo gyvenvietė. Tad kada gi iš tikrųjų įsikūrė dabartinio Zervynų kaimo pirmtakai? Pamėginsime atsakyti į šį klausimą, remdamiesi istoriniais šaltiniais.

XIV a.kryžiuočių žvalgų sudarytuose kelių aprašymuose (Die littauischen Wegeberichte) yra nužymėti žygių į Šalčininkų žemę maršrutai nuo Merkinės ir nuo Gardino per Pervalką. Juose minimos Dubičių, Eišiškių, Montegirden (prie Šalčios upės), Versekos, Drevininkų, Mynnegelen (!) gyvenvietės, Merkio, Dzitvos, Šalčios upės[1]. Kaip matyti, jų nužymėti keliai ėjo netoli Zervynų, tačiau šis kaimas aprašymuose neminimas.

1641 m.karališkųjų girių ordinacijoje taip pat neužtinkame nei Zervynų, nei Mančiagirės, nei Kašėtų kaimų. Pirmąkart Zervynų kaimas rašytiniuose šaltiniuose paminimas žymiai vėliau. Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos rankraščių skyriuje esantys Merkinės parapijos

metrikinių aktų nuorašai bei išrašai, o taip pat J.Reitelaičio sudaryti tuose aktuose minimų gyvenviečių ir pavardžių sąrašai apima 1604–1937 metų laikotarpį. Zervynos, kaip ir Marcinkonys, tuomet priklausė Merkinės parapijai (nuo XVIII a. pabaigos – Marcinkonių parapijai). Merkinėje gyventojai atlikdavo daugelį apeigų: krikštydavo vaikus, tuokdavosi ir pan. Visi šie momentai, nurodant naujagimio, krikštatėvių, jaunavedžių pavardes ir gyvenamąją vietą, buvo registruojami. Taigi, turėjo būti paminėtos ir Zervynų, Mančiagirės, Kašėtų, Marcinkonių gyvenvietės.

Marcinkonys šiuose rankraščiuose minimi nuo pat 1604 m., tuo tarpu Zervynų kaimas pirmąsyk tepaminimas 1742–1748 m.gimimo metrikų knygose. Per šiuos 7 metus iš Zervynų buvo užregistruota 10 naujagimių, 1752–1761 m. – 27 naujagimiai[2]. Žinoma, pirmasis kaimo paminėjimas šaltiniuose dar nėra tvirtas įrodymas, kad kaip tik tuomet jis įsikūrė. Tuo laikotarpiu buvo nustatytos tikslios parapijų ribos. Taigi, anksčiau zervyniškiai galėjo priklausyti kitai, ne Merkinės parapijai. Todėl ir šis kaimas iki parapijų ribų nustatymo XVIII a. penktajame dešimtmetyje nebuvo minimas Merkinės bažnyčios aktų knygose. Palyginti didelis naujagimių iš Zervynų skaičius XVIII a.vidury rodo, kad tai buvęs nemažas kaimas. 1765 m. inventoriuje pažymėta, kad Zervynose yra 8 valstiečių dūmai, 24 vyrai (apie 13 šeimų)[3]. Be abejo, tiek šeimų negalėjo išaugti per 10–20 metų. Greičiausiai kaimas bus įsikūręs XVII a.pabaigoje – XVIII a. pradžioje, t.y. maždaug prieš 250–300 metų.

Kaip kaimo atsiradimą aiškina senieji zervyniškiai? Jie irgi pasakoja, kad kaimui esą apie trys šimtai metų. Pirmieji čia apsigyvenę "paliovotojai" – medžiotojai

Tamulevičius ir Makselė. Ir iš tikrųjų, šios pavardės metrikiniuose aktuose minimos nuo pat XVIII a. vidurio. To amžiaus pabaigoje iš 66 kaimo gyventojų 44 buvo Tamulevičiai. Tamulevičių, Tamulių pavardės vyrauja ir dabar.

XVIII a. antrojoje pusėje rašytinių šaltinių, minančių Zervynų kaimą, pagausėja, ir iš jų jau galima susidaryti pilną vaizdą apie kaimo dydį, ekonominį gyvenimą ir socialinius santykius.

Zervynų kaimo gyventojai įsikūrė miško kirtimuose abipus Ūlos krantų. Tai patvirtina ir 1765 m. Kaniavos girininkijos inventorius, kuriame pažymėta, kad kaimelis įsikūręs miško kirtime[4]. Seni zervyniškiai pasakoja, kad jų tėvai eidavę į Ūlą vandens iš namų per šimtametį mišką. Tuo tarpu dabar tarp kaimo ir Ūlos yra pieva, daržai. Apie čia kitados buvusį mišką teprimena keletas daugiau kaip po šimtmetį išstovėjusių ąžuolų.

1707-1711 m. bado ir maro padariniai kaimo apylinkėse

Pirmieji Zervynų kaimo gyvavimo dešimtmečiai buvo susiję su tragiškais įvykiais, ištikusiais visą Lietuvą.

1708-1711 m. badas ir maras, nusiaubęs Rytprūsius, Užnemunę, Žemaitiją, Vilniaus apylinkes, neaplenkė ir pietryčių Dzūkijos. P.Dundulienė straipsnyje "Badas ir maras Lietuvoje feodalizmo laikais" nurodo, kad po šio maro Gardino ekonomijoje, kurios ribos siekė netolimas Zervynų apylinkes, liko apie 80% tuščių kiemų. 1712 m. Daugų miestelyje ir valsčiuje nebuvo likę nei trobesių, nei žmonių, išskyrus smuklininką, o Perlojos miestelyje ir valsčiuje neliko nieko[5]. Maras palietė ir kaimynines ar netolimas nuo Zervynų gyvenvietes: Marcinkonis, Dai-

navą, Randamonis, Kabelius. Jis neaplenkė ir Varėnos miestelio. Kaip matyti iš 1712 m.Varėnos girininkijos ir miestelio aprašymo, Varėnoje po maro tebuvo likęs tik vienas paštininkas. Miestelyje buvo 18 ištuštėjusių dūmų. Beveik prie kiekvienos jų šeimininko pavardės pažymėta: "Tas su visa šeima maru išmirė"[6]. Gelbėdamiesi nuo karo, bado ir maro, žmonės išbėgiojo. Antai vienas marcinkoniškis 1712 m. gyveno prie Kauno, kitas - prie Stakliškių, trečias - prie Valkininkų, o kiti, kaip rašoma, tiesiog nežinia kur apsigyveno ("gdzie służy")[7].

Kadangi šiame Varėnos girininkijos ir miestelio aprašyme Zervynos neminimos, tad lieka nesišku, kokius pėdsakus konkrečiai paliko badas ir maras šiame kaime. Reikia manyti, kad ši nelaimė, padariusi tiek nuostolių aplinkinėms gyvenvietėms, negalėjo aplenkti ir Zervynų.

Zervynų administracinė priklausomybė XVIII s.-XX s.pradžioje

Dėl gamtinių sąlygų Zervynos nuo pat įsikūrimo priklausė dviem skirtingiems administraciniams vienetams. Dešiniajame Ūlos krante esanti Zervynų dalis nuo XVII s.pabaigos - XVIII s. priklausė Trakų vaivadijos ir pavieto Varėnos seniūnijai bei dvarui (toliau šią Zervynų dalį sąlyginai vadinsime Varėnos Zervynomis). Kairiajame Ūlos krante išsidėsčiusi kaimo dalis priklausė Vilniaus vaivadijos Lydos pavieto Kaniavos seniūnijai ir girininkijai (ją toliau sąlyginai vadinsime Kaniavos Zervynomis). Matyt, abi šios kaimo dalys buvo vienodai vadinamos nuo pat jų įsikūrimo. Tačiau jei Varėnos Zervynos inventoriuose ir bažnytinėse knygose rašomos Zerwiny ar Zyrwini, tai Kaniavos Zervynos vadinamos Dzierwince ar Dzierwiny. Toks skirtumas greičiausiai atsirado dėl raštininkų kaltės. XIX a.paskuti-

niajame dešimtmetyje "Słownik geograficzny" XIV tome abi Zervynų dalys sprašomos kaip atskiri kaimai (Zerwiny, Zierwiny)[8].

Zervynos, ypač Varėnos Zervynos, buvo susijusios su Varėna. Varėna - sena gyvenvietė. XV a. čia buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvaras. Vėliau Varėna tapo seniūnijos centru. XVII a.pradėjo kurtis Varėnos miestelis. Nepaisant to, kad miestelio gyventojus išnaikino XVIII a. pradžioje siautęs maras, to amžiaus antrojoje pusėje Varėnoje vėl buvo 88 dūmai. Miestelyje gyveno 18 amatininkų - trylikos profesijų specialistų, veikė kortų fabrikas[9].

1516 m. Žygimantas Senasis Varėną, Eišiškes, o po ketverių metų - Kaniavą ir Dubičius už skolas perleido žymiam didikui Andriui Dovainai. Po poros metų A.Dovaina skolos atsisakė ir šias sritis valdė kaip karališus vietininkas. 1766-1771 m.Varėnos ir Kaniavos seniūnijas valdė Lietuvos iždininkas Mykolas Bžostovskis. 1773-1775 m.Varšuvos seime Varėnos, Daugų, Kaniavos ir Punsko seniūnijos emfiteuto teisėmis buvo atiduotos minėto Bžostovskio sūnui Konstantinui. Taigi, nors feodalinėje Lietuvoje abi Zervynų dalys priklausė skirtingiems administraciniams rajonams, tačiau jas valdė tas pats feodalas. Lietuvą prijungus prie Rusijos, šios žemės kurį laiką priklausė admirolui Čičiaginui. Vėliau jos buvo suvalstybintos.

Nuo 1843 m.Zervynos priklausė Vilniaus gubernijai, tiktai skirtingoms apskritims: Varėnos Zervynos - Trakų aps., o Kaniavos Zervynos - Lydos aps. XX a. pradžioje išėjusiame Vilniaus gubernijos administraciniame sąraše[10] ir statistiniame valstiečių žemėvaldos leidinyje[11] teminimas vienas Zervynų kaimas, priklausantis Lydos apskrities Kaniavos valsčiui. Tuo tarpu minėtame "Słownik geograficzny"

tome viena Zervynų dalis priskirta Kaniavos valsčiaus Rudnios seniūnijai, o kita - Merkinės valsčiui[12].

Zervyniškių baudžiavinės prievolės

XVIII a. Varėnos seniūniją sudarė Margevičių, Mirabelio, Strelkų ir Varėnos vaitijos. Varėnos vaitijai ir dvaro centrui priklausė Varėnos miestelis, Mergežerio, Varėnos Zervynų, Geraitinių, Moliadugnių, Trakiškių, Žiūratiškio (Zuraciškių), Mančiagirės, Marcinkonių, Dainavos, Bartelių bei Jokėnų kaimai ir Cijūniškių užusienis[13]. XVIII a. viduryje ir pabaigoje Kaniavos girininkijai priklausė Kašėtų, Kaniavos Zervynų, Panočių, Krokšlio, Babraunykų (Bobrowniki), Dainavos ir kt.kaimai[14]. Kaniavos girininkijos 1765 m.inventoriuje pažymėta, kad Zervynos (Dzierwince) yra kirtimuose įsikūręs kaimelis, susidedantis iš K.Svirnelio ir J.Petrošiaus (Piotrusz) dūmų. Abu dūmai mokėjo po 40 zlotų činšo[15]. 1798 m.inventoriuje pažymėta, kad Kaniavos Zervynų kaimui priklauso $3^{3}/4$ valako žemės ir nenustatytas plotas miško, esančio tarp jų žemės ir Varėnos seniūnijos ribų[16]. Varėnos seniūnijos 1785 m. inventoriuje, kuriame išvardytos ir Varėnos Zervynų valstiečių prievolės, nurodoma, kad kaime yra 7 valstiečių ir vieno bajoro dūmai[17], 1798 m.inventoriuje - 8 valstiečių dūmai ir grytelninkas[18]. Visi baudžiauninkai turėjo eiti į dvarą po dvi dienas lažo su dvaro nurodytais įrankiais. Piūties metu iš kiekvieno kiemo visi darbingi asmenys (neišskiriant ir bajoro), tepaliekant vieną suaugusį žmogų saugoti ugnies,turėjo atlikti 6 dienas gvoltų (bajoras - 12 dienų). Kiekvienas jų iš eilės turėjo eiti saugoti dvaro, o dvarui pareikalavus, ne lažo dienomis turėjo taisyti kelius, tiltus, dvaro pastatus, smukles. Dvaro reikalais

kiekvienas valstiečio kiemas (taip pat ne lažo dienomis) per metus turėdavo po 4 kartus važiuoti į Vilnių ar kitur. Be to, valstiečiai ir bajoras turėjo mokėti činšą ir padūmės mokestį pinigais:

1 lentelė

1785 m.			1798 m.			
Dūmas	Činšo zl.	Padūmės zl.	Dūmas	Činšo zl.	Padūmės zl.	gr
J.Tamulevičiaus	15	6	M.Tamulevičiaus	24	9	3
Jz.Tamulevičiaus	15	6	J.Tamulevičiaus	15	9	3
M.Tamulevičiaus	20	8	Jz.Tamulevičiaus	10	9	3
A.Tamulevičiaus (bajoro)	20	9	M.Tamulevičiaus	22	9	3
Kr.Makselės	20	9	Kr.Makselės (Masialo)	24	9	3
M.Tamulevičiaus	20	9	K.Sokolovskio	16	9	3
Jrg.Tamulevičiaus	16	4	S.Vaitkevičiaus	16	9	3
P.Čyros	16	7	A.Tamulevičiaus	24	9	3
			M.Viečio (grytelninko)	-	3	1
Iš viso	142	58	Iš viso	151	75	25

XVIII a.pabaigoje Zervynų kaime buvo 79 kelmai bičių. Žinoma, šis skaičius buvo tik užregistruotas inventoriuje, ir už jas valstiečiai turėjo nuolat mokėti dvarui. Be abejo, valstiečiai slėpė tikrąjį bičių kelmų kiekį. Kai kurie valstiečiai turėjo daug kelmų: Motiejus Tamulevičius 1798 m.jų turėjo 36, o Antanas Tamulevičius - 30. Mančiagirės kaime tuo metu buvo 59, Marcinkonyse - 144 kelmai.

Pagal 1785 m.inventorių valstiečiai mokėjo po 15 grašių už kiekvieną senų bičių kelmą ir po $7\frac{1}{2}$ grašio už jaunų bičių kelmą[19]. 1798 m.valstiečių prievolių sąraše pažymėta, kad už senų bičių kelmą reikia mokėti po 1 zlotą (zlotas = 30 grašių),o už jaunų bičių kelmą - po 15 grašių[20]. Zervyniškiai, kaip ir Mančiagirės kaimo valstiečiai, turėjo duoti dvarui tokias natūrines duokles: kiekvienas kiemas

2 lentelė

Varėnos palivarko (Varėnos) Zervynų kaimo valstiečių dūmų, šeimų ir žmonių skaičius 1798 m.

Eil. Nr.	Dūmo galva Šeimos galva	Žmonių skaičius			
		Iš viso	suklė-tinių	ber-nų	stei-vių
1.	Tamulevičius Motiejus I	15	1	1	1
	Tamulevičius Motiejus I	5			
	Tamulevičius Kristupas	5			
	Tamulevičius Motiejus II	2			
2.	Tamulevičius Jonas	12			
	Tamulevičius Jonas	2			
	Tamulevičius Mykolas	6			
	Tamulevičius Mataušas	4			
3.	Tamulevičius Juozapas	12		1	1
	Tamulevičius Juozapas	2			
	Tamulevičius Kristupas	6			
	Tamulevičius Kazimieras	2			
4.	Tamulevičius Mykolas	7			
	Tamulevičius Mykolas	3			
	Tamulevičius Andrius	4			
5.	Tamulevičius Antanas	4		1	
6.	Makselė Kristupas	6			
7.	Sokolovskis Kazimieras	5			
	Sokolovskis Kazimieras	2			
	Danilevičius Tamošius	3			
8.	Vaitkevičius Simonas	4			
9.	Viecys Motiejus (grytel-ninkas)	3			

Lentelė sudaryta pagal 1798 m. Varėnos seniūnijos liustracinį raštą[21].

po 2 vainikus džiovintų grybų (kiekviename po 60 grybų), po 2 vištas, po 20 kiaušinių, po vežimą šieno, po sieksnį žvejybos tinklo ir po 3 kapas skiedrų stogams dengti. Marcinkonių valstiečiai, be visų sukščiau paminėtų natūrinių duoklių, turėjo pristatyti 8,5 statinės (solanki) spynių. Apynių auginimo verslas Marcinkonyse buvo smarkiai išsivystęs iki pat XX a. pradžios.

Visi Zervynų kaimo valstiečiai, išskyrus grytelninką, ėjo vienodą kiekį lažo dienų, davė vienodo dydžio natūrines duokles, mokėjo vienodą padūmės mokestį, nors kiekvieno dūmo gyventojų skaičius buvo labai nevienodas. Antai 1798 m.Motiejaus Tamulevičiaus dūmui priklausė 15 asmenų, kurių tarpe buvo dviejų jo sūnų šeimos, suklėtinė, bernas ir kampininkas (zachožy). Jono Tamulevičiaus dūmui priklausė 3 šeimos iš 12 asmenų. Lygiai tokios pat sudėties buvo Juozo Tamulevičiaus dūmas, kuriame, be to, buvo bernas ir kampininkas. Mykolo Tamulevičiaus dūme buvo 7 asmenys ir 2 šeimos. Kristupo Makselės dūmui priklausė 6 asmenys. Tai buvo visi vienos, ne per seniausiai sukurtos šeimos nariai. Simono Vaitkevičiaus dūme buvo 4 asmenys: tėvai su dukromis.

Dūmams, kuriuose buvo daugiau žmonių, lažas bei natūrinių duoklių parengimas nesudarė didelių sunkumų, tačiau juos, lygiai kaip ir kitus, vargino gvoltai, kelionės, dvaro sargyba. Sunkiausia našta lažas buvo mažoms šeimoms.

Kaimo valstiečiai naudojo samdomąjį darbą. XVIII a. pabaigoje samdinius (parobek) laikė Jonas, Juozas ir Antanas Tamulevičiai, Kristupas Makselė. Bernų (18–22 metų amžiaus) pavardės skiriasi nuo zervyniškių. Tai rodo, kad jie buvo atvykę iš kitur. Kaime buvo keletas kampininkų.

Kaip keitėsi Varėnos ir Kanisvos Zervynų valstiečių feodalinės prievolės, dėl duomenų stokos nepavyko nustaty-

ti. Taip pat nesurasta užfiksuotų šio kaimo valstiečių pasipriešinimo feodaliniam išnaudojimui atvejų. Tačiau, matyt, valstiečiai vengė atlikinėti prievoles arba materialiai nepajėgė jų atlikti, nes 1785 m.inventoriuje pažymėta, kad dėl blogos žemės rūšies baudžiauninkai nusigyvenę ir negali atlikti paprastų, nuo seno inventoriuose nustatytų prievolių[22].

Valstiečių ūkis ir verslai XIX a.pabaigoj - XX a. pradžioj

Panaikinus baudžiavą, kaimo gyvenime vyko kapitalizmo epochai būdingi reiškiniai. Peterburgo-Varšuvos geležinkelio tiesimo darbai ir pats geležinkelis pagyvino valstiečių judėjimą, sužadino jų kilnojimąsi. Priaugant gyventojų, skaldėsi valstiečių kiemai. Daugėjo nusigyvenusių valstiečių - kampininkų, grytelninkų. Po baudžiavos panaikinimo Zervynose buvo 14 kiemų, o 1909 m. - jau 37 ūkiai. Valstiečių žemėvalda čia nesiplėtė, nes nebuvo iš kur pirkti žemės. 1909 m. 37 ūkiams priklausė 1299 dešimtinės skirtinės žemės. Pirktos ir nuomojamos žemės zervyniškiai neturėjo.

Zervynų kaimo laukai smėlėti. Tiktai prie Ūlos upės ir Pavilnio upelio driekėsi vešlios lankos, derlingesnės žemės plotai.Žmonės čia nuo seno susidurdavo su gamtos stichija. Norėdami praplėsti dirbamos žemės plotą, jie turėjo kirsti medžius. Iškirtus juos didesniame plote, vėjas imdavo ardyti dirvožemį, nešti smėlį. Tad plėsti žemdirbystę ir eksploatuoti mišką reikėjo labai apgalvotai, atsargiai.

Zervyniškiai vertėsi žemdirbyste, tačiau ji negalėjo būti pagrindinis verslas, nes gaunamo derliaus nepakakdavo

gyventojams išmaitinti. Sprendžiant iš XIX a.antrosios pusės duomenų, šiose apylinkėse daugiausia buvo sėjama žieminių ir vasarinių rugių, grikių, bulvių. Kaip pažymėjo Rusų geografinės draugijos Varėnos valsčiaus korespondentas, žieminius ir vasarinius rugius čia žmonės sėjo "tik todėl, kad jau toks paprotys"[23]. Nauda iš jų būdavo menka, nes negausus būdavo ir derlius. L.Gerulis "Vilniaus žiniose" išspausdintoje korespondencijoje iš Marcinkonių rašė: "...Atsitinka rasti kai kada tokį rugių lauką, kad praeini pašokdamas per visą lauką skersai, nė vienos neužkliudęs varpos"[24]. Tiesa, iki nutiesiant Peterburgo-Varšuvos geležinkelį miško eksploatacija Zervynų apylinkėse buvo tik vietinio pobūdžio. Todėl ligi to laiko, matyt, geriau augo ir rugiai bei kiti javai. Tačiau jų buvo tiek nedaug, kad net feodalai nereikalaudavo iš zervyniškių grūdų duoklės.

Įdomu, kad Zervynų apylinkių žmonės nesistengdavo vesti derlingumo apskaitos. Minėtasis Rusų geografinės draugijos korespondentas nurodė, kad valstiečiai nežinodavę, kiek kokių javų jie sėja ir kiek prikulia, ir net laikė "nuodėme" tai žinoti[25].

Žemės ūkio darbams iki valstiečių reformos, taip pat XIX a. pabaigoje buvo naudojami jaučiai ir arkliai. 1798 m. inventoriuje pažymėta,kad šešiuose dūmuose iš septynių buvo po 4 jaučius ir po arklį, o viename dūme – 3 jaučiai ir 2 arkliai. 1909 m.surašymo duomenimis, Zervynų kaime valstiečiai turėjo 35 arklius, 62 stambiuosius raguočius ir 119 smulkių gyvulių. Žemdirbystės įrankiai buvo primityvūs. Pagrindinis įrankis buvo žagrė. 1765 m. įkurtame geležies fabrike (Varėnos seniūnijoje) iš vietinės rūdos buvo gaminami noragai, kuriuos vietoje ir reali-

zuodavo[26]. XX a. pradžioje pradėjo atsirasti patobulintų padargų. Akėčių smėlynuose gyventojai nevartodavo, nes akėjant būdavo suardoma velėna. Grūdus jie sėdavo tiesiog į dirvoną ir užversdavo žagre. Sistemingo trilaukio valstiečiai nežinojo. L.Gerulis rašė: "Neišvysi čia, kaip kitur Lietuvoj, žaliuojančių javais plotų - laukų, trilaukio ar dauglaukio ūkio, bet kur yra patogus apdirbimui gabalas..., ten viskas kartu sėjama - ir rugiai, ir vasarojus"[27]. Buvo praktikuojama dirvoninė sistema, užleidžiant dirvą pūdymu neribotam laikui.

Grūdus zervyniškiai maldavo namuose. Net ir XIX a. antrojoje pusėje visame Varėnos valsčiuje tebuvo trys malūnai.

Vietos gyventojai žemdirbystę siejo su miško plukdymo ir kitais verslais, taip pat jie, panaikinus baudžiavą, pradėjo vykti uždarbiauti toliau. Tačiau dėl duomenų stokos mes negalėjome plačiau atskleisti, koks buvo santykis tarp išvykties verslų ir valdomos žemės kiekio.

Kadangi žemdirbystė neužtikrino pragyvenimo, valstiečiai daug dėmesio skirdavo kitiems verslams. Visose šiose apylinkėse didelę paramą valstiečiams suteikdavo grybai. XIX a. antrojoje pusėje supirkėjai iš Zervynų apylinkių džiovintus baravykus gabendavo į Vilnių, Varšuvą, Peterburgą[28]. Kokį vaidmenį vaidino grybai, galima spręsti ir iš to, kad, pavyzdžiui, Marcinkonių valstiečiai grybingais metais palikdavo lauko darbus, kaip mažiau naudingus, ir visą laiką skirdavo grybų rinkimui. 1872 m.penki asmenys Marcinkonyse supirko daugiau kaip 300 pūdų (96 cnt) grybų. Tačiau, geografinės draugijos korespondento nuomone, tai dar nebuvo tikrasis parduotų grybų kiekis[29]. Dalį grybų valstiečiai pasilikdavo ir maistui.

Nemaža pajamų valstiečiai gaudavo iš bičių, kurių kelmų dauguma buvo drevėse. Antai 1872 m.Varėnos valsčiuje buvo apie 1500 kelmų drevėse ir apie 500 avilių daržuose[30]. Remiantis Kauno gubernijos statistikos komiteto 1894 m. duomenimis apie bitininkystės paplitimą, galima palyginimui nurodyti, kad, pavyzdžiui, Anykščių valsčiuje buvo 56 aviliai bičių, Šėtos - 464, Vilkijos - 207, Švėkšnos - 300, Veivirženų - 56, Kuršėnų - 255, Gruzdžių - 438, Darbėnų - 322, Biržų - 516, Dusetų - 210 avilių. Kauno apskrity tuo metu buvo 3064, Ukmergės - 3350, Panevėžio - 4860, Šiaulių - 4628, Telšių - 2141, Raseinių - 2868 ir Zarasų - 2698 aviliai bičių. Tokiu būdu viename Varėnos valsčiuje buvo beveik tiek pat bičių kelmų, kaip kai kuriuose Aukštaitijos ir Žemaitijos apskrityse[31].

Kaip nurodo geografinės draugijos korespondentas, iš vieno stipraus drevinio kelmo per metus Varėnos valsčiuje būdavo gaunama apie 16 kg (7 gorčiai) medaus ir apie 2 svarai vaško[32]. Medų ir vašką supirkinėdavo pirkliai ir gabendavo į Vilnių. Jei džiovintų grybų pūdas XIX a. aštuntajame dešimtmetyje kainuodavo 3 rb., tai medaus pūdas - 6 rb., o vaško - net 10 rb. Tuo metu Varėnoje kiaulė kainuodavo nuo 3 iki 20 rb., karvė - 10-25 rb., arklys - 10-40 rb.[33] Tad valstiečiai iš bitininkystės palankiais metais galėdavo gauti gana nemažas pajamas. Bitininkystei plėtotis padėjo čia sėjami grikiai. Grikiai ir bitės ne tik pelaikė vieni kitus, bet ir buvo didelė parama valstiečiui. Senieji zervyniškiai pasakoja, kad jie duonos dažnai neturėdavę, bet medaus jiems visada užtekdavę.

Dalį atliekamų produktų valstiečiai gabendavo į Varėną. Čia, XIX a. septintajame dešimtmetyje įsteigus karinį artilerijos poligoną, vasarą būdavo nemaža įvairių maisto

produktų paklausa. Be to, ir žiemą pirkliai supirkinėdavo kai kuriuos produktus, kad pavasarį juos galėtų parduoti kariuomenei.

Tačiau, augant kaimui, o taip pat priklausomai nuo klimatinių sąlygų ne kiekvienais metais būdavo galima išsiversti vien žemdirbystės veisiais ir pajamomis už grybus, medų ir vašką arba pagaliau už statybinį valstiečiams priklausantį mišką. Nebegalėdami pragyventi, ypač po 1868 m. šias apylinkes ištikusio nederliaus, valstiečiai ėmė ieškoti uždarbio toliau, už valsčiaus ribų. Neturint tikslių duomenų apie išeivystės apimtį po baudžiavos panaikinimo iš Zervynų kaimo, tenka pasiremti daviniais apie Varėnos valsčių, į kurio sudėtį įėjo Zervynoms giminingas Marcinkonių miestelis. Nemažai šio valsčiaus gyventojų vyko prie žemės darbų, tiesiant Liepojos-Romnų, Bresto-Grajevo geležinkelio linijas. 1869 m.iš valsčiaus į minėtas ir kitas vietas išvyko 46 žmonės, 1870 m. - 73, 1871 m. - 51 ir 1872 m. - 41 žmogus[34]. Tuo būdu, nesant pakankamai uždarbių vietoje, žmonės ėmė veržtis tolyn nuo namų, ten, kur dėl netolygaus kapitalizmo vystymosi buvo didesnė darbo rankų paklausa ir kartu didesnis užmokestis. Kiekvienas rajonas ilgainiui įsigijo savo pamėgtą uždarbiavimo vietovę. Dzūkijai tokia vietove tuomet tapo Amerikos žemynas. Iš Zervynų, Marcinkonių ir iš kitur į Ameriką plaukė stipriausi ir drąsiausi vyrai ir moterys. Seni Zervynų žmonės pasakoja, kad kaime nėra nė vieno namo, iš kurio tais laikais nebūtų išvykusių uždarbiauti į Ameriką žmonių. "Jei ne Amerika, - pasakojo vienas senukas, - mūsų kaimas būtų daug didesnis". Plūdimas į Ameriką tapo masiniu reiškiniu. 1906 m. Trakų apskrities mokesčių inspektorius rašė, kad dėl vietinių valstiečių emigracijos ir atsarginių pašaukimo labai sumažėjo laisvų darbo rankų pasiūla[35]. L.Gerulis "Vilniaus žiniose" rašė: "Prie skurdaus

čionykščio ūkio padėjimo priežasčių priguli iš dalies ir ta, kad nėra darbininkų, nėra kas lauką apdirbtų. Visas kone jaunimas, ypač vyriški, išėjo laimės ieškotų už jūrių marių..."[36] Oficialiais duomenimis, 1909 m. iš Zervynų buvo išvykę uždarbiauti 40 žmonių (35 vyrai ir 5 moterys), iš Marcinkonių - 204 žmonės (141 vyras ir 63 moterys), iš Kašėtų - 14 vyrų, iš Mančiagirės - 46 žmonės (33 vyrai ir 13 moterų)[37].

Šitaip susidarė tokia padėtis: ten, kur buvo didžiulės darbo jėgos perteklius, ėmė jos stigti. Tai buvo būdinga ne vien šiam Lietuvos rajonui.

Kaime likę valstiečiai, pradėjus kirsti mišką, jį plukdyti ir vežti iš Ūlos pakrančių, uždarbiavo vietoje. Zervynose prie geležinkelio buvo įrengti miško sandėliai. Ūla ištisai plaukdavo palaidi medžiai. Sunkiu padieninink̨ triūsu žmonės užsidirbdavo duonos kąsnį. Miškas, upė ir geležinkelis buvo pagrindinis zervyniškių pragyvenimo šaltinis. Prisimindamas anuos sunkius laikus, senukas Fortūnatas Makselė, rodydamas į Ūlą, pasakė: "Auksinė mūsų upė".

Kartu reikia pažymėti, kad nei Ūla, nei aplinkiniai ežerėliai nebuvo labai žuvingi. 1785 m.Varėnos vaitijos inventoriuje prie Mančiagirės esantieji Mekšrinio, Išrūginio ir kiti aplinkiniai ežerėliai apibūdinami kaip nenaudingi[38]. Rusų geografinės draugijos Varėnos valsčiaus korespondentas 1873 m. pažymėjo, kad valsčiuje žvejybos verslo nėra[39]. Taigi žvejyba čia nebuvo išsivysčiusi, ir miškas buvo pagrindinis visų gėrybių šaltinis.

Kultūrinis gyvenimas ir švietimas

Iš J.Kurčevskio monografijos matyti, kad Marcinkonių parapijoje XVIII a. pabaigoje mokyklos nebuvo[40]. Spaudos ir mokymo gimtąja kalba draudimo laikais Zervynose vaikus mokė

daraktorius slaptai. Iš lietuviškų elementorių ir knygų imta mokyti XIX a. pabaigoje. Iki to laiko dvasiškijos pastangomis gimtoji kalba buvo niekinama, o žmonės per prievartą buvo lenkinami. XIX a. pabaigoje - XX a. pradžioje Zervynose vaikus slaptai mokė Juozas Linažiedis iš Marcinkonių (iki 1901 m.), Kvilonas iš Marginių ir kt. Jei mokymo metu užklupdavo caro žandaras ar policininkas, mokytis susirinkę vaikai pindavo vyžas. Sykį pas J.Meškinio dėdę, kur buvo susirinkę mokytis kaimo vaikai, užjojo kažkoks žmogus kelio paklausti. Visi pamanė, kad tai carinės valdžios atstovas, todėl vaikai elementorius sumetė po krosnim, o patys ėmė šokti "Žvirblelį". Oficiali pradžios mokykla Zervynose buvo atidaryta tik po pirmojo pasaulinio karo.

Zervynų kaime buvo plačiai naudojamoji spauda: Tilžėje išleisti elementoriai, laikraščiai. Senieji kaimo žmonės pasakoja, kad buvusi skaitoma "Aušra" ir kiti leidiniai.

Kaimo augimas

Per dviejų šimtų metų laikotarpį, t.y. nuo to laiko, iš kurio išliko rašytinių duomenų apie Zervynų kaimo valstiečių šeimas, gyventojų skaičius čia smarkiai išaugo. XVIII a. pabaigoje Varėnos Zervynose kartu su bernais gyveno 68 žmonės. XIX a. pabaigoje visose Zervynose buvo 196 gyventojai, 1909 m. - 209 gyventojai (neskaitant 40 išvykusių uždarbiauti). Už šio gyventojų skaičiaus progreso slypi atkaklī zervyniškių kova už duoną, už sveikatą. Užtenka paskleisti Marcinkonių bažnyčioje išlikusias XVIII a. pabaigos - XIX a. mirusiųjų registracijos knygas, kad įsitikintum, kokia kaina didėjo kaimas. Ligos kaip dalgis skindavo vaikus. Antai 1793 m. M.Tamulevičius palaidojo naujagimį sūnų,

P.Svirskis - penkerių metų sūnų; 1794 m.J.Tamulevičius palei.. jo du mažamečius vaikus, J.Vilčinskas - vieną. Ir taip kasmet .

Dabar vaikų mirties baubą nugalėjo medicina, nuoširdus Varėn.. bei Marcinkonių sveikatos apsaugos darbuotojų triūsas. 1959 m. surašymo duomenimis, kaime buvo 223 gyventojai, neskaitant, žinoma, tų, kurie pokario laikotarpiu baigė tarybines vidurines, specialiąsias vidurines bei aukštąsias mokyklas ir susirado savo laimę, dirbdami įvairiose gimtojo krašto liaudies ūkio šakose.

---

[1] Scriptores Rerum Prussicarum, B.2,Leipzig,1863,p.699-701.

[2] LTSR Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos rankraščių skyrius (toliau - MAB RS), F 136-12, 104, 108.

[3] MAB RS, F 11-11, l.21-22.

[4] MAB RS, F 11-30, l. 126.

[5] P. D u n d u l i e n ė. "Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų Mokslo darbai. Istorija", t.IV, Vilnius, 1963, p.112-113.

[6] MAB RS, F 11-20, l. 84.

[7] Ten pat, l. 89.

[8] Słownik geograficzny, t. XIV, Warszawa, 1895, p.573.

[9] MAB RS. F 11-41. l. 74. 79.

[10] Виленская губерния. Полный список населенных мест со статистическими данными о каждом поселении, Вильно, 1905, p.198.

[11] Виленский временник, кн.II, Вильно, 1909, p.276.

[12] Słownik geograficzny, t.XIV, p.573.

[13] MAB RS, F 11-11, l. 26, 44.

[14] MAB RS, F 11-10, l. 3.

[15] MAB RS, F 11-30, l. 125.

[16] MAB RS, F 11-10, l. 3, 5.

[17] MAB RS, F 11-11, l. 21-22.

[18] MAB RS, F 11-7, l. 45-46.

[19] MAB RS, F 11-11, l. 22.

[20] MAB RS, F 11-7, l. 45-46.

[21] Ten pat.

[22] Ten pat, l. 8.

[23] Vilniaus Valstybinio universiteto bibliotekos rankraščių skyrius (toliau – VUB RS), A-64, Nr. 11206, l. 87.

[24] "Vilniaus žinios", 1905, Nr.159.

[25] VUB RS, A-64, Nr. 11206, l. 7.

[26] MAB RS, F 11-41, l. 75.

[27] "Vilniaus žinios", 1905, Nr. 159.

[28] VUB RS, A-64, Nr. 11206, l. 10.

[29] Ten pat.

[30] VUB RS, A-64, Nr. 11206, l. 16.

[31] К. Г у к о в с к и й, Пчеловодство в Ковенской губернии. Памятная книжка Ковенской губернии на 1897 год, p.141-147.

[32] VUB RS, A-64, Nr. 11206, l. 16.

[33] Ten pat, l. 4

[34] Ten pat, l. 17.

[35] Lietuvos TSR Centrinis valstybinis istorinis archyvas, f. 515, ap. 7, b. 531, l. 17.

[36] "Vilniaus žinios", 1905, Nr. 159.

[37] "Виленский временник", кн.Ш, p.276,299.

[38] MAB RS, F 11-11, l. 45.

[39] VUB RS, A-64, Nr. 11206, l. 15.

[40] J. K u r c z e w s k i, Biskuptswo Wilenskie, Wilno, 1912, p. 298.

ŽERVYNIŠKIAI PRISIMENA SAVO KOVAS

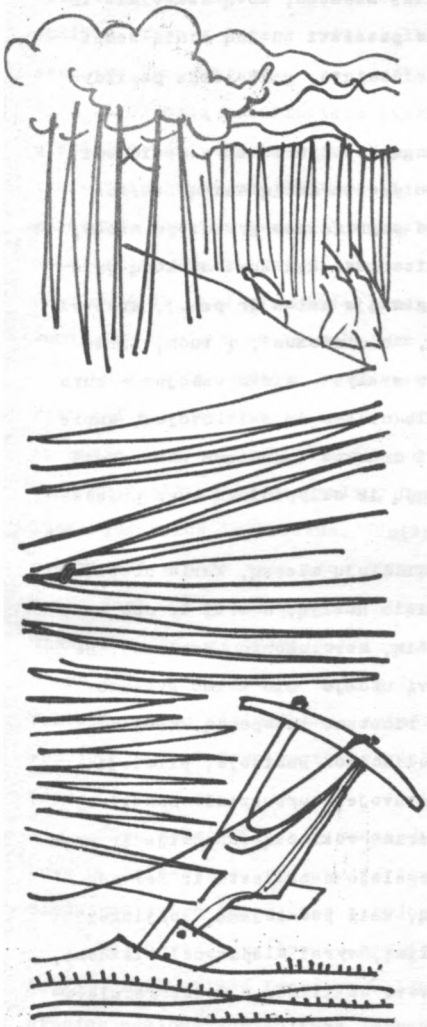

J. AIDULIS

Tai, kad negalėjau susitikti su kai kuriais žervyniš-

kiais, laikinai ar ilgesniam laikui išvykusiais į įvairius respublikos bei šalies miestus, kovų dalyviais ir liudininkais, galėjusiais pateikti būtinų žinių temai nušviesti, ši tema bus neišbaigta, reikalinga papildymų.

Zervyniškiai turtingumo požiūriu buvo nevienodi: kaime buvo keletas labiau pasiturinčių šeimų, kurios laikydavosi nuošaliai nuo pagrindinės gyventojų masės, "nešėsi į šlėktas", nepritardavo kai kurioms kovų priemonėms (kova už mokyklą gimtąja kalba ir pan.), kreivai žiūrėdavo į sklypininkus, "biedniokus", į tuos, kurie neturėdavo savo arklių (o arklys - miško vežėjas - buvo svarbiausias šeimos pagalbininkas ir maitintojas), kurie negalėję už ką nusipirkti druskos kopūstams užsiraugti ir pan. Tarp turtingesniųjų ir sklypininkų buvo priešta-ravimų.

Zervynos toli nuo didžiųjų miestų, kurie drebino savo revoliuciniais įvykiais Rusiją, nearti ir nuo stambesnių gyvenviečių (Dubičių, Marcinkonių, Varėnos). Be to, nuolatinė kova už būvį uždėjo šio kaimo gyventojams tam tikro uždarumo, ribotumo antspaudą. Tačiau 1863 metų sukilimas, revoliucijos Rusijoje, pirmieji Tarybų valdžios metai Lietuvoje, buržuazinės Lenkijos valdžios okupacija, hitlerinė vokiečių okupacija ir antrasis pasaulinis karas negalėjo nepaliesti ir Zervynų. Nors daugumas zervyniškių, kaip pasakojama, abejingai žiūrėjo į 1863 metų sukilimą, vyrai slėpdavosi miškuose, tačiau kai kurie jų dalyvavo sukilime, o Tadas Tamulevičius už tai caro valdžios buvo ištremtas į Sibirą.

Maždaug 1895 metais zervyniškiai pirmą kartą išgirsta iš miško darbininkų apie komunizmą - tokią

santvarką, kur nebus išnaudotojų ir išnaudojamųjų. Apie tokią santvarką dažnai vyrai kalbėdavo atsidūrę nelaimėse, sunkumuose.

1905 metų revoliucijos įvykiai betarpiškai nepasiekė Zervynų, tačiau - pasakoja 70-metis Antanas Tamulis - "mes girdėjome, kad revoliucijos vyksta miestuose, girdėjom, kad ten tveriasi socialistai, kad sukilėliai sulaikydavo traukinius Vilniuje ir už Vilniaus. Ir mes ėmėm domėtis, kas tie socialistai, ir nelabai tikėjome kunigais, kurie tuos socialistus per pamokslus keikdavo".

Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos įvykiai kai kuriuos zervyniškius sutiko betarpiškai. Šimas ir Motiejus Tamulevičiai dalyvavo Žiemos rūmų šturme, kovojo su Denikinu ir Vrangeliu, Gatčinoje padėjo nuginkluoti junkerius ir kazokus. Grįžęs namo, Šimas dažnai pasakodavo vyrams apie tuos didžiuosius Spalio įvykius. Prieš porą metų Marcinkonių pionieriai savo žygyje susitiko su Spalio revoliucijos kovotoju, kuris pasakojo jiems apie revoliuciją, apie tai, kaip jis klausėsi V.Lenino kalbų mitinguose. Atsidėkodami pionieriai padovanojo Šimui V.Vasnecovo paveikslo "Didvyriai" reprodukciją.

Mūsų kaimo vyrai, - pasakoja Šimas Tamulevičius, - buvo už bolševikus, "nes bolševikai dalino bežemiams ir biedniems dvarų žemes. Mes tikėjomės gausią žemės".

Nelengvas buvo žmonių gyvenimas okupuotame Vilniaus krašte. Buržuazinės Lenkijos valdžia engė ekonomiškai, slopino nacionalinę kultūrą. Retas kuris zervyniškių nebuvo pajutęs poniškos priespaudos, valdžios administracijos režimo. Ilga kova vyko dėl mokyklos gimtąja kalba. Kas vaikų neleisdavo į valdišką lenkišką mokyklą, mokė-

davo pabaudas iki 20 zlotų, sėdėdavo dienas valsčiaus arešte. Vaikus mokydavo lietuviško rašto slapta. Už tai, kad klubo-skaityklos vedėja Leokadija Kudabienė 1935 m., negavusi leidimo, surengė vaikams naujametinę eglutę, valdžia ją nubaudė 50 zl. bauda arba trijų dienų areštu. Ne vienas zervyniškis, solidarizuodamasis su skaityklos vedėja, lankė ją Varėnos arešte, atnešdami maisto, užjausdami geru žodžiu. "Neatsigindavau nuo dovanų", - pasakoja L.Kudabienė. Tačiau nepadėjo ir kolektyvinis viso kaimo prašymas Švietimo ministerijai, kad būtų įsteigta lietuviška mokykla. 1936 m., nuolat persekiojama ir varžoma, pagaliau galutinai buvo uždaryta "Ryto" draugijos klubas-skaitykla, kuri, kaip buvo rašoma valdžios nuosprendyje,"gresia saugumui ir viešajai tvarkai".

Kovų prieš buržuazinės Lenkijos okupaciją atspindžių esama zervyniškių dainuotose dainose ir net žaidimuose. Antai vaikai ir jaunimas dažnai žaisdavo ratelį, dainuodami:

Ko ant kiemo šunes loja -
Gal policija atjoja?
Mokytojau, nebijokit,
Visus vaikus iškavokit.

Zervyniškiai buvo nuolat persekiojami. Šalimais gyveno valdžios agentas - lenkas eigulys, kuris, pamatęs žmonių susibūrimą klube-skaitykloje ar šiaip pas kokį valstietį, tuojau pranešdavo Varėnos policijai, kuri nedelsdama "drezina" atvykdavo į kaimą. Tada pasipildavo kratos, protokolai, iš gyventojų atimdavo knygas, laikraščius. Vien tik Daminas Tamulevičius už "įvairius nusikaltimus" sėdėjo Varėnos arešte kelis kartus: už žiebtuvėlį - 3 paras, už tai, kad pametė šaukimo lapą, - 3 pa-

ras, už nebaltintą kaminą – 3 paras; be to, už rastus kelis tabako diegus jis gavo 150 zl. pabaudos (70 zl. kainavo advokatas, kuris bylą "laimėjo") ir t.t.

Apie skundiką buvo dainuojama tokia daina:

Jūs, broliai artojai,
Nebūkite kiškiai,
Paklausykit, ką dainuoja
Draugai zervyniškiai.

Tarpe mūsų brolių
Yra išdavikų,
Kurie bėga pasterunkan[1]
Dėl menko skatiko.

– – – – – – – – – – – –

Gajavais[2] jie nori
Būti kaip Pelalė,
Tai įskundžia sa kaimyną, –
Greit prieis jiems galas.

Iš Zervynų kilęs ir buvęs Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos moksleivis, komjaunuolis-pogrindininkas Stasys Tamulevičius. Jis 1929–1936 metais zervyniškiams iš Vilniaus atgabendavo komunistinės literatūros, kurią duodavo patikimiems asmenims. Per atostogas jis parsivežtdavęs "Izvestija" ir kitų laikraščių, kuriuos prie Ūlos vyrams skaitydavęs ir pasakodavęs apie Tarybų Sąjungą, jos santvarką, komunizmą. Nuo 1930 m. veikė steistų grupė (Šimas Tamulevičius, Stepas Tamulevičius, Daminas Tamulevičius, Zigmas Tamulevičius, Pranas Tamulevičius, Pranas Svirnelis ir kt.) Klerikalai juos vadindavo bedieviais,

---

[1] Pasterunkas – nuovada.

[2] Gajavas – eigulys.

bolševikais. Vadinamasis "bedievių" ir varguomenės jaunimas buvo išsiskyręs iš tautininkiškų klerikalų. Kiek vėliau iš pažangiausių narių susidarė pogrindinė komunistinė kuopelė (Šimas Tamulevičius, Pranas Svirnelis ir kt.), kuri turėjo glaudžius ryšius su Dubičių partine pogrindine organizacija ir jos sekretoriumi Bronium Sinkevičium. Krokšlių eigulys Vincas Stabarys atveždavo zervyniškiams komunistinės literatūros. Ryšius su komunistais palaikydavo ir pogrindininkas Edvardas Akstinas iš Karališkių kaimo. Komunistai turėjo nemažą autoritetą, politinę įtaką zervyniškių tarpe. Ispanijos pilietinio karo metu beveik visi zervyniškiai pritarė kovojančiai Ispanijos liaudžiai ir labai sielojosi, kai ji pralaimėjo.

Hitlerinės okupacijos metu Zervynose stovėjo vermachto dalinys, o Zervynų geležinkelio tiltą saugojo specialus hitlerininkų būrys. Tačiau žmonės nuo kareivių laikėsi nuošaliai ir dažnai iš hitlerininkų pasijuokdavo. Iš to meto yra išlikęs ir šis ketureilis:

Vokiečiai tur ilgas nosis,
Negal keliu joti,
Todėl liepia pakeliais
Medžius iškapoti.

Hitlerinės okupacijos metais dar buvo dainuojama daina, prasidedanti žodžiais:

Pavasarėlio ilgesnės dienos,
O Lietuvoje šviežios naujienos:
Prūsai spniko žemelę mūsų,
Nori lietuvius išvežt į Prūsus.

Praėjo negandų ir audrų metai. Šiandien zervyniškiai gyvena taikaus darbo, šviesaus gyvenimo nuotaikomis.

SODYBOS IR TROBESIAI

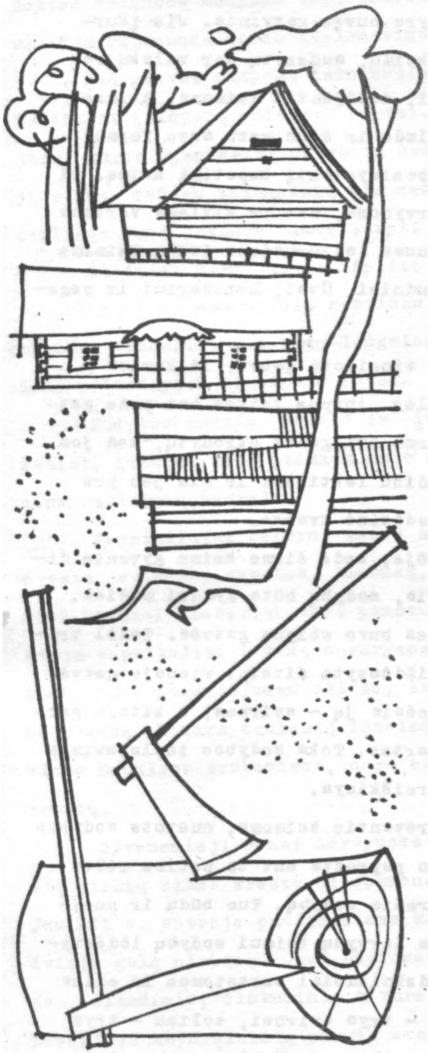

Iz. BUTKEVIČIUS

Zervynų kaimas, nors ir išsidėstęs nelygioje vietoje,

abipus Ūlos upės, kadaise yra buvęs gatvinis. Jis įkurtas greičiausiai gatvinių kaimų, sudarytų per valakų reformą, pavyzdžiu. Ilgainiui, dalijantis šeimoms, kaimas nustojo savo pirmykščio vaizdo ir šiuo metu savo forma primena iš gatvinio kaimo besivystantį kupetinį kaimą. Ši ypatybė būdinga ne vien Zervynoms, bet ir kitiems Varėnos rajono smėlinguosiuose šiluose įsikūrusiems dzūkų kaimams - Lynežeriui, Mergežeriui, Rudniai, Ūtai, Latežeriui ir pagaliau net Švendubrei.

Zervynų kaimą jungia vingiuota gatvė, iš kurios atsišakoja nedidelės gatvelės. Abipus gatvės bei prie gatvelių stovi sodybos. Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad jos lyg išdėstytos laisvai. Tačiau faktiškai ir čia jau yra nusistovėjusi tam tikra tradicinė tvarka.

XIX a. antrojoje pusėje, kada šiame kaime gyventa didelėmis šeimomis - draugėmis, sodybų būta žymiai mažiau. Kiekvienas sodybinis sklypas buvo abipus gatvės. Todėl trobesiai dažniausiai būdavo išdėstyti šitaip: vienoje gatvės pusėje stovėjo pirkis, priešais ją - svirnas, o kitoje gatvės pusėje - kluonas ir tvartas. Toks sodybos išplanavimas šiuo metu Zervynose retas reiškinys.

XX a. pradžioje, skirstantis šeimoms, nustota sodybos rėžius smulkinti - atsirado paprotys ant to paties rėžio pasistatyti antrą ir net trečią sodybą. Tuo būdu ir susidarė būdingas šiuolaikiniam Zervynų kaimui sodybų išdėstymas. Taip ant vieno rėžio dažniausiai sustatomos iš eilės trys pirkios, priešais jas - trys svirnai, toliau - trys tvartai ir dar toliau - trys kluonai. Tokia sodybų išdėstymo tvarka yra būdinga tik smėlingojo Varėnos rajono kaimams, kur nelygus reljefas, sodybinio rėžio siauruma ir

kitos sąlygos neleido šeimoms pasidalyti sodybinių rėžių. Tokios trigubos sodybos turi erdvius kiemus. Kituose Lietuvos TSR rajonuose tokio išplanavimo sodybų nesptinkama.

Nuo gatvės sodybos dažniausiai aptvertos tvoromis. Įvažiuoti į sodybą padaryti vartai. Sodybose esama ir medžių, kurie paprastai pabrėžia sodybos ir įvažiavimo į ją ribas. Tačiau vaismedžių čia maža, nes smėlinga ir nederlinga žemė netinka jiems tarpti.

Šuliniai šiame kaime išplito XX a. Šiuo metu įrengti šuliniai su cementiniu rentiniu ir su velenu, apdengtu skiedrų stogeliu. Kad būtų lengviau kelti vandenį, prie veleno pritaisytas didžiulis ratas.

Sodybas puošia gausūs ir įvairiaspalviai gėlių darželiai, įrengti prie pirkios galo arba šono ir aptverti medine statinių tvorele.

Pagrindiniai Zervynų kaimo sodybų trobesiai yra šie: pirkis, svirnas, tvartas, kluonas, pirtis. Pažymėtina, kad visi ūkiniai trobesiai turi pamatus ne akmeninius, o juos atstoja vertikaliai į žemę suvarytos pušinės kaladės ("kulbės"). Jos panaudojamos dėl to, kad šiame krašte labai trūksta akmenų. Bendra trobesių išvaizda ir jų planas būdingas visos Dzūkijos trobesiams, nors esama ir savitų vietinių bruožų.

Gyvenamieji namai Zervynose vadinami pirkiomis. Dūminių pirkių šiame krašte nebepamena net senesnieji žmonės. Jau XIX a. antroje pusėje šiame kaime vyravo tradicinės dviejų galų pirkios. Joms būdingas ilgas ir siauras korpusas, šiaudinis, čiukurinis keturšlaitis stogas; tiktai XX a. pradžioje keturšlaičių pirkių stogus pakeitė dvišlaičiai. Išplanavimo atžvilgiu jos primena išsivysčiusius aukštaičių gyvenamuosius namus. Zervynų kaimo pirkias dvi skersi-

nės kapitalinės sienos irgi dalija į tris dalis. Tačiau čia skirtingai nuo aukštaičių gyvenamųjų namų abiejuose galuose būna simetriškai įrengtos dvi pirkios, o viduryje esanti priemenė padalyta į dvi patalpas - priemenę ir kamarą. Abiejų pirkių patalpos šiuo metu kartais dar perdalijamos nekapitalinėmis pertvaromis. Dvigalės pirkios šiame krašte atsirado susidarius didžiajai šeimai: iraugėje esant 15-20 šeimos narių, pirkios - net ir dvigalės - buvusios per ankštos.

Šiuo metu tradicinių pirkių šiaudiniai stogai keičiami skiedromis, šiferiu. Statomi ir nauji gyvenamieji namai, dažniausiai su salkomis, plačiais langais. Naujųjų namų ir planas kitoks. Juose jau nebėra didelių tradicinių priemenių, kamarų.

Pažymėtina Zervynų gyvenamųjų namų puošyba. Šiame kaime valstiečiams trobesius statė kaimyninių kaimų: Žiūrių, Mardasavo, Mančiagirės, Paūlių - meistrai. Jie savo puošybos tradicijas atnešė ir Zervynų kaimui. Gyvenamųjų namų puošyba sukoncentruota languose ir gonkelėse. Ypač dailiai geometriniais ir augaliniais ornamentais išpiaustytos antlangės ir palangės. Ornamentuotos antlangės ir palangės kartu su baltai dažytomis langinėmis ir langų rėmais sudaro vieningą ir kompoziciniu atžvilgiu gerai išspręstą puošybinį ansamblį.

Gonkelės Zervynų kaime išplitusios dviejų tipų: atviros dvišlaičiu stogeliu (statomos prie senesniųjų namų) ir uždaros - įstiklintos (būdingos naujesniesiems namams). Atvirų gonkelių stogelį laiko keturios simetriškai išdėstytos kolonėlės. Puošybiniai elementai koncentruojami stogelio frontonėlyje ir karnize. Apatinė gonkelių dalis - tvorelė dažniausiai apkalta dviejų eilių arba įlaidinėmis lentomis.

uzdarų gonkelių pagrindinę puošybos plokštumą sudaro langų rėmai, suskirstyti geometriniu raštu. Langų rėmai nudažyti baltai, o pačios gonkelės - mėlynai arba žaliai. Be to, tam tikri puošybos elementai sudaromi, lentas gonkelių dvišlaičių stogų frontonuose užkalant įvairiomis kryptimis.

Svirnas buvo beveik kiekvienoje šio kaimo sodyboje ir turėjo didelės reikšmės kaip patalpa grūdams, miltams, mėsai laikyti bei įvairiai mantai, drabužiams susidėti. Be to, svirne vasarą būdavo miegama, nusinešus į jį lovą ir patalynę. Svirnai šiame kaime per ištisus šimtmečius nekeitė savo išvaizdos, netgi ir pasikeitus statybos techninkai. Dar XIX a. svirnai čia būdavo statomi kirviu, nebuvo naudojama piūklo ir geležinių vinių. Zervynų kaimo svirnai yra vienos patalpos, dažniausiai su įėjimu iš galo. Sienos - gulsčių pušinių apvalių rąstų, kampuose sunertos į sąsparas. Stogas - šiaudinis, dvišlaitis. Pamatai, kaip jau minėta - vertikaliai į žemę suvarytos kaladės. Visi svirnai turi lentų lubas ir grindis. Priešais įėjimą galinėje sienoje buvo įtaisyti aruodai pilti įvairioms javų rūšims; jie dabartiniu metu beveik išnykę. Be to, šiame kaime grūdai ir ypač miltai laikomi specialiose pintinėse - bumblėse bei kubiluose. Saugumo sumetimais daugelio svirnų stogai yra dvigubi, su sklausiais arba vadinamuoju pavalu - po šiaudiniu stogu ant gegnių horizontalisi pritvirtintais stulpeliais, sudarančiais nelyginant antrą stogo sluoksnį. Prie pagrindinio įėjimo yra prieklėtis, paremtas keturiais stulpeliais. Dažnai svirneliai iš abiejų šonų turi plačias pastoges, kuriose sukraunamos malkos.

Iš puošybinių zervyniškių svirno elementų pažymėtina, jog jo durys dažniausiai esti sudalytos rombais arba išpuoštos eglučių motyvais, o vėjalentės viršum stogo už-

baigiamos sukryžiuotais galais - "ragovikais".

Tvartai Zervynų kaime dažniausiai ištęsto keturkampio plano su dviem-trim patalpom. Vienoje jų buvo laikomos karvės, antroje - arkliai, o trečioje - kiaulės, avys. Tvartai statyti iš gulsčių pušinių apvalių rąstų, kurie kampuose sunerti į sąsparas. Stogai - šiaudiniai, dvišlaičiai. Stogų galų vėjalentės dažnai užbaigtos sukryžiuotais galais - "ragovikais". Durys į tvartus įrengiamos iš vieno šono, jų tiek, kiek tvartuose patalpų. Tvartai šiame kaime paprastai esti su lubomis, ant jų aukšto laikoma šiaudai, šienas. Tvartų pamatai daryti iš vertikaliai į žemę įmuštų kaladžių.

Tvartai dažniausiai stovi toliau nuo gyvenamojo namo, kiemo pakraštyje arba net kitoje gatvės pusėje.

Kluonai Zervynų kaime yra dviejų tipų. Senesnieji, statyti XIX a., turi įvažiavimą iš galo, trumpą ir platų korpusą, aukštą keturšlaitį, pėdžių konstrukcijos šiaudinį stogą. Tačiau daugiausia šiame kaime kluonų, statytų XX a. pradžioje. Jie su šoniniu įvažiavimu, be to, jų siauresnis ir ilgesnis korpusas, o stogas - dvišlaitis, šiaudinis, gegninės konstrukcijos.

Nors Zervynų kluonai yra dvejopos išorės, tačiau išplanavimu jie sudaro vieną bendrą tipą. Nuo įvažiavimo per visą centrinę kluono dalį tęsiasi grendymas, iš abiejų šonų yra šalinės. Grendymą nuo šalinių skiria pėdžios bei neaukšta pertvara. Įvažiuojama į kluoną tik iš vieno galo arba šono. Grendymo gale atitverta dar viena patalpa - peludė, kuri yra šiek tiek išsikišusi iš šoninės kluono sienos. Didesnieji Zervynų kaimo kluonai kartais turi du grendymus ir tuo pačiu dvejas duris iš vieno šono. Grendymas ir šalinės plūktos moliu, o peludės dažnai išgrįstos lentomis. Šalinėse

laikomi javai, šiaudai, šienas, peludėje - pelai. Grendyme dažniausiai stovi ūkinis inventorius: ratai, rogės ir kt. Kluonų durys - plačios, dvivėrės; senųjų kluonų durys būdavo įtaisytos ant medinių bėgūnų - "girgždučių". Panašūs kluonai išplitę visoje Dzūkijoje.

Būdinga, kad Zervynų kaimo kluonai - dažniausiai sustatyti po tris viena eile sodybos gale ir lyg uždaro sodybą.

Pirtys zervyniškių labai mėgstamos. Šiuo metu jų yra devynios. Anksčiau Zervynų kaime pirčių būta daugiau. Neretai Zervynų gyventojai pirtis statydavosi sudėtines - po dvi-tris šeimas. Tačiau kai kurie kiemai turi ir nuosavą pirtį. Pirtys čia iš gulsčių apvalių rąstų, kampuose sunertų į sąsparas, šiaudiniu dvišlaičiu stogu. Pirtį sudaro dvi patalpos - maudymosi patalpa ir priepirtis. Maudymosi patalpa - sandariai sustatyta, su lubomis, grindimis, vienoje sienoje iškirstas rąsto storio langelis. Prie įėjimo dešiniajame kampe stovi pagrindinis pirties įrenginys - iš akmenų krauta krosnis. Prie galinės sienos įrengti suolai. Priepirtyje nusirengiama ir paliekami drabužiai. Kartais priepirtis neturi kapitalinių sienų, o yra pristatytas ir vertikaliai apmuštas lentomis.

Pirtys dažniausiai sustatytos prie pat Ūlos kranto - netoli vandens. Be to, jos išskirtos iš bendro sodybos komplekto dar ir dėl gaisro pavojaus.

Apskritai, tiek pirtys, tiek kiti ūkiniai trobesiai Zervynų kaime turi visus bendruosius ir būdinguosius Dzūkijos liaudies architektūros požymius.

Dauguma Zervynų kaimo trobesių nėra seni - jie dažniausiai statyti XX a. pradžioje ir ypač pastarąsiais trim dešimtmečiais, tačiau ir šie pastatai daugiausia statomi pa-

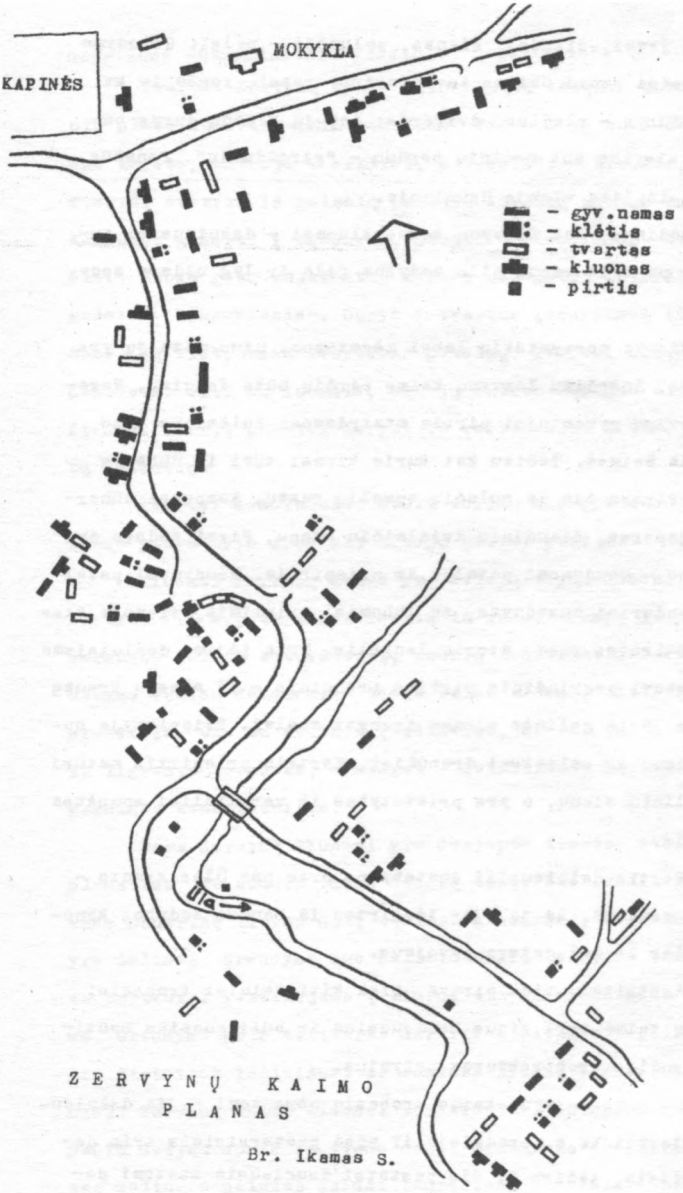
KAPINĖS
MOKYKLA
– gyv.namas
– klėtis
– tvartas
– kluonas
– pirtis
ZERVYNŲ KAIMO
PLANAS
Br. Ikamas S.

Pieš. Ikamas S.

1 pav. TROBESIAI: 1 - pirkia, 2 - pirkia, 3 - gonkos, 4 - langas, 5 - svirnas, 6 - tvartas, 7 - kluonas, 8 - tvarto pamatas

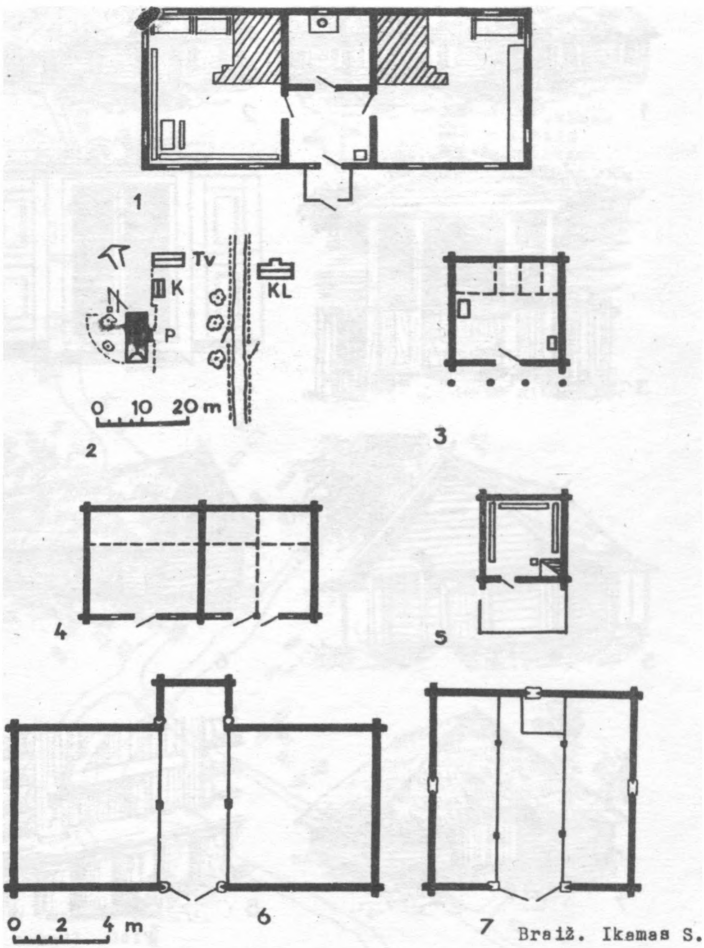

Brasiž. Ikamas S.

2 pav. TROBESIŲ PLANAI: 1 - pirkios, 2 - sodybos, 3 - svirno, 4 - tvarto, 5 - pirties, 6-7 - kluonų.

gal tradicinius Dzūkijos liaudies architektūros principus.

Zervynų kaime esama dar gerai išsilaikiusių ir labai senų trobesių. Antai Vinco Tamulevičiaus dviejų šimtų metų svirnas dar kirviu statytas; Pranės Tamulevičienės pirkia statyta XIX a. viduryje. Reikėtų pasirūpinti šiuos pastatus apsaugoti kaip vertingus mūsų liaudies tradicinės architektūros paminklus.

M A I S T A S

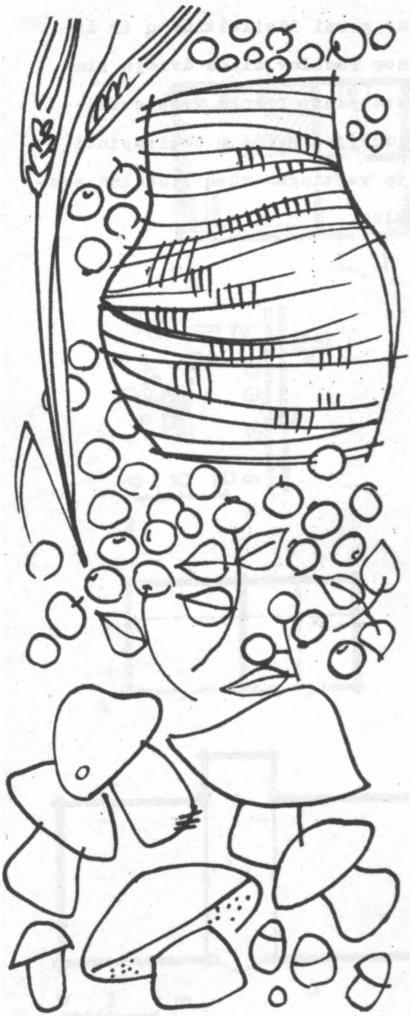

V. M I L I U S

Šio straipsnio tikslas – bendrais bruožais apibūdinti

Zervynų kaimo gyventojų maistą pastaraisiais keletu dešimtmečių. Į maistą šiuo atveju žiūrima kaip į liaudies kultūros istorijos reiškinį, parodantį liaudies kulinarines žinias, amžių eigoje susidariusias valgio gaminimo tradicijas, kurios savo ruožtu kinta, veikiamos ūkinių sąlygų, valstiečių kultūrinio lygio augimo, ryšių su miestu didėjimo.

Valstiečių maisto produktai priklauso nuo ūkinės veiklos, nuo pagrindinių ir šalutinių verslų. Zervyniškių ūkinė veikla nuo XIX a.pabaigos, palyginus su kitų Lietuvos sričių gyvenimu, turėjo kai kurių ypatumų. Zervynos priklauso vadinamiesiems šilams, t.y. miškų gyventojų kaimams. Čia nederlingas dirvožemis (kaimas įsikūręs žemyninėse kopose), tad žemė tebuvo dirbama ruožuose tarp Ūlos upės ir miško arba iš miško užkariautuose ploteliuose. Iš pasėlių vyravo rugiai ir grikiai, kviečių dėl blogos žemės visai nesėta. Pagrindinis maisto produktas buvo ir dabar yra bulvės. Nors iki kolektyvizacijos kai kurie valstiečiai turėjo nemaža žemės,tačiau XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje ja iš dalies tesinaudojo. Nutiesus Peterburgo-Varšuvos geležinkelį ir ėmus eksploatuoti valdiškus miškus, zervyniškiai įsijungė darbininkais į šį verslą, o savo žemės plotus užleido mišku, kuris XX a. pirmojoje pusėje buvo augimo stadijoje. Palyginus su kitomis Lietuvos vietomis, zervyniškiuose silpnai tebuvo išvystyta mėsinė gyvulininkystė. Tad mėsos produktų čia užtekdavo neilgam laikui. Nedidelis kiaulienos kiekis, paprastai sūdyti lašiniai ir skilandis ("kindzius"), būdavo paliekamas sunkiesiems vasaros darbams.

Zervynos iš visų pusių apsuptos pušynais, kuriuose beveik kasmet auga daugybė grybų. Baravykai, kurių čia itin

gausu, taip pat žaliuokės ("zelionkos"), raudonikiai ("varnėkai"), lepeškos, rudmėsės renkami ne tik maistui, bet ir parduoti. Baravykai džiovinami ir marinuojami, žaliuokės sūdomos. Baravykai būdavo džiovinami tuose pačiuose pečiuose, kuriuose gaminamas valgis. O džiovinti jie visada buvę brangūs. Geležinkelis nuo kaimo tik už pusės kilometro, tad išvežti grybus į miestų turgus buvo nesunku. Pagaliau iki antrojo pasaulinio karo į čia atvažiuodavo iš miestų pirkliai ir supirkinėdavo grybus. Iš kitų laukinių augalų vasarą valgiui gaminti dažnai būdavo vartojamos rūgštynės ("rūškynės"). Sriubai virti buvo renkamos laukinės žolės, vadinamos "barščiai" (Heracleum spondylium). Vaismedžių Zervynose mažai auginta; mėginta sodinti obelų, tačiau lengvose žemėse jos iššaldavo. Dažna sodyba turėjo po keletą bičių šeimų. Pastebėtina, kad iki šių dienų Zervynose išliko nemaža kelminių avilių: jų galima pamatyti ne tik sodybose, bet ir miškų pakraščiuose, net kaimo kapinių medžiuose. Tačiau pastaraisiais metais bičių sumažėjo. Vietos gyventojai aiškina, kad to priežastis – chemikalai, naudojami kovoje su miškų kenkėjais, o gal ir tai, kad laukuose išnyko grikių pasėliai.

Per antrąjį pasaulinį karą ir pirmaisiais pokario metais Zervynų ir aplinkinių kaimų vyrai buvo prasimanę dar vieną pajamų šaltinį – indų liejimą iš minkštųjų metalų laužo. Šiuos indus jie pardavinėdavo, išvežiodami po kitus kaimus ir nugabendami į aplinkinių miestelių turgus, ar išsikeisdavo į trūkstamus grūdus. Pokario metais savo gamybos indų zervyniškiai nuveždavo parduoti net į Gardino turgų.

Dalį pajamų iš minėtų verslų zervyniškiai išleisdavo trūkstamiems ar vietoje nesamiems maisto produktams įsigyti. Būdavo perkami rugiai, kvietiniai miltai, taip pat

cukrus ir silkės. Kvietinių miltų už grybus kartais atveždavo ir miestų pirkliai. Tačiau pyragas praeityje tebūdavo kepamas tik didžiosioms šventėms. Net ir per vestuves jo nedaug pasirodydavo.

Zervyniškiams buvo žinomi trys pagrindiniai valgymo kartai: pusryčiai ("abieda"), pietūs ("pietai") ir vakarienė ("večera"). Stipriausiai valgoma per pusryčius. Tada duodama keletas valgių: 1) rūgšti sriuba ("viralas") - kopūstai, burokėliai, jei turėta mėsos - su mėsa, 2) dideli - per visą keptuvę - miltiniai blynai, kurie valgomi su paspirgintais lašinukais, grietine (kartais vietoj blynų ant kopūstų lakštų ar skardoje būdavo kepamos tarkuotų bulvių bandos), 3) "prėskas" - pieniška kruopų sriuba arba grikinių ar miežinių miltų buza. Tokia pilna valgių sudėtis buvo gaminama tik tam tikromis savaitės dienomis, būtent, antradieniais, ketvirtadieniais ir sekmadieniais. Kitomis dienomis valgių tegamindavo mažiau - viralą ir blynus ar bulvių košę. Pietums paduodama nuo pusryčių likę šiltai pečiuje išlaikyti valgiai. Pagrindinis vakarienės valgis - sausai virtos bulvės su rūgusiu, rečiau saldžiu pienu. Kartais bulvės pakeičiamos minėtąja buza. Šiaipjau gana vienodi valgiai sekmadieniais būdavo pagerinami: į sriubą įdedama daugiau mėsos, blynai valgomi su lašinių spirgais ir grietine.

Atskirais metų laikais zervyniškių maistas kiek keisdavosi: vasarą pusryčiams dažnai būdavo verdama rūgštynių sriuba, žiemą dažniausias viralas buvo kopūstai. Jei kuriuo nors tarpu neturėta pieno, tai vakarienei bulves valgydavo su raugintais agurkais, žaliuokėmis ar baltaisiais ridikais, į kuriuos dar primaišydavo svogūnų galvelių. Per bulviakasį laukuose būdavo sukuriamas laužas, įkaitinamas smėlis ir

jame kepamos bulvės. Smėlyje kepdavo ir lašinius, jų gabalą suvynioję į popierių ar drėgną skuduriuką. Pastarųjų valgių prasimanydavo ir piemenys, ganydami laukuose.

Kaip žinome, praeityje valstiečius bažnyčia versdavo laikytis daugybės pasninkų. Tomis dienomis nepakeičiamas valgis buvo bulvės ir grybai. Iš pasninko dienų valgių zervyniškiai prisimena bulvių košę – "grūdzielių". Į ją būdavo pridedama per sietą išsijotų ir piestoje sugrūstų kanapių. Kartais kanapes grūsdavo kočėlu moliniame šiurkštaus paviršiaus inde – "čerpėje".

Iš papročių valgių paminėtinas karvojus – vestuvinis apeiginis pyragas. Jis buvo puošiamas iš tos pačios tešlos padarytais paukščiukais, pynėmis, saldainiais. Svečiai, eidami į vestuves, nešdavosi grikinę bobą ("babką"). Ji įmaišoma piene. Jei buvo norima skanią "babką" iškepti, ją įmaišydavo grietinėje; tokiu atveju tešla ypač gerai išplakama. Vestuvių vaišėse "babka" buvo valgoma su grietine. Zervynose kadaise gyvavo įdomus paprotys: kai kas nors kaime ruošdavo vestuves, tai tuo metu kiekvienoje pirkioje, kurioje tik kepdavo duoną, būdavo išpuošiami kepalai – prieš šaunant į pečių, jo paviršių išbadinėdavo iš griežčio išpiaustyta forma.

Keletas žodžių apie gėrimus. Pavasariais duonkubilį ("dzieską") zervyniškiai pripildydavo beržų sulos; į kurią dėl skonio įdėdavo juodųjų serbentų ("bobingių") šakelių ir vartodavo atsigerti. Ir seniau, ir dabar daroma gira: stambiai malti ruginiai ar miežiniai miltai duonkubilyje apipilami vandeniu ir kelioms dienoms parauginami. Įrūgusi tešla iškepama pečiuje ant džiovintų kopūstlapių, sulaužoma, vėl apipilama vandeniu ir keletą dienų parauginama. Iš giros taip pat gaminamas šaltibarščių tipo valgis, turintis tą

patį pavadinimą; jis padaromas taip: į girą įpiaustoma svogūnų laiškų ar galvelių, agurkų, užpilama grietinės ir valgoma su duona ar bulvėmis. Tačiau gira - silpnas valgis, tad prie jos reikia dar ko nors užkąsti.

Peržvelgus tradicinį zervyniškių maistą, iškyla klausimas, kokią vietą jis užima visos Lietuvos valstiečių maisto tarpe, kadangi ankstesniais tyrimais yra nustatyta, kad atskirose Lietuvos etnografinėse srityse buvo gaminami skirtingi valgiai. Atsakymas gali būti toks: zervyniškių maistas priklauso aukštaičių etnografinei sričiai. Iš vietinių ypatumų galima nurodyti tai, jog čia vyrauja valgiai iš bulvių, maža suvartojama kvietinių miltų, dažnai naudojami grybai, iki XX a. vidurio čia išliko vestuvinis karvojus ir iki šių dienų - gira kaip gėrimas ir kaip valgis.

Dabartiniu metu Zervynos yra darbininkų gyvenvietė: dauguma vyrų dirba miško paruošos darbuose, moterys - sezoninėmis darbininkėmis prie miško želdinimo. Vasarą ir rudenį vienas iš svarbių tiek susiugusių, tiek vaikų užsiėmimų tebėra grybų rinkimas. Pokario metais Zervynų ir aplinkinių kaimų sodybose grybams džiovinti pasirodė naujas įrenginys - žeminės ("bunkeriai"). Jose įrengiama tokia pat krosnis iš akmenų, kaip ir pirtyje. Šiose žeminėse taip pat rūkomi lašiniai bei skilandis (anksčiau dzūkai mėsą tik sūdydavo). Pastaraisiais metais Zervynose, kaip ir daugelyje kitų Dzūkijos miškuose esančių kaimų, įsteigtas Lietkoopsąjungos grybų supirkimo ir paruošimo punktas. Šiokių tokių pajamų zervyniškiai turi ir iš vaistažolių rinkimo aplinkiniuose miškuose Švenčionių vaistažolių fabrikui.

Savo sodybiniuose sklypuose zervyniškiai daugiausia sodinasi bulvių, užsiaugina daržovių. Kiekviena šeima laiko karvę, paukščių, daugiausia vištų. Nors kaimas yra prie

pat upės, tačiau žąsų čionai labai mažai tepastebėta.

Kadangi Zervynose parduotuvės nėra, būtiniausi maisto produktai kiekvieną šeštadienį autokrautuvėle pristatomi iš Varėnos. Atvežama duonos ir kitų miltų gaminių. Namuose duonos nebekepama. Duonos gaminių nusiperkama, taip pat nuvažiavus į Marcinkonis ar Varėną. Pasitaikiusiais metais pyrago zervyniškiai išsikepa ne tik šventėms, bet ir sekmadieniais. Savo keptas pyragas laikomas gardesniu, nes jis pagerinamas kiaušiniais, kartais į jį įmaišoma aguonų. Perkami ir kiti maisto produktai: makaronai, kruopos, ryžiai, manų kruopos.

Šiaip dabar šiame kaime gaminami tie patys valgiai, kaip ir anksčiau. Pastebėta, kad iš visų tradicijų liaudies buityje ilgiausiai išlieka maisto gaminimo tradicijos. Tą patį pastebėjo ir Čekoslovakijos etnografai, tyrinėję savo valstiečių maistą. Dabar Zervynose, kaip ir kitur, tesikeičia kai kurių maisto produktų paruošimo būdai; kai kurie valgiai, kintant ūkininkavimo sąlygoms ir papročiams, išnyksta, jų vieton atsiranda nauji. Tačiau svarbiausia, kad pagerėjo gyventojų maitinimasis. Kaip sako patys zervyniškiai, jie dabar maitinasi geriau, negu prieškariniais laikais. Ypač tai pastebima nuo 1953 m., kai buvo panaikintos paruošos už sodybinius sklypus. Iš zervyniškių virtuvės išnyko avižinis kisielius, kurio dabar nė pagyvenusios moterys nebemokėtų pagaminti. Tik keliose sodybose tebesėjama kanapių (praeityje jos buvo reikalingos ne tik kanapių pienui pasninko dienomis gaminti - jų pluoštas buvo panaudojamas ūkyje stiprioms virvėms vyti). Pokario metais Zervynose daugiau ar mažiau pakito ir kai kurie maisto paruošimo vietų įrenginiai: prie pečių imta pristatinėti viryklas, o tai sudarė sąlygas šeimininkėms paruošti įvairesnių

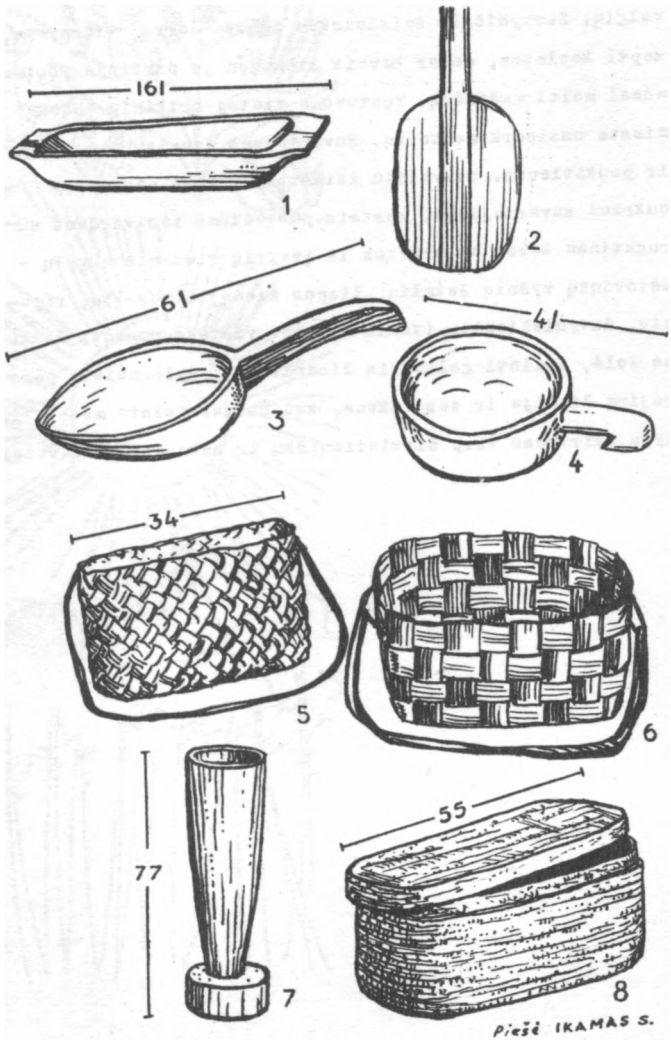

SENIEJI ZERVYNIŠKIŲ NAMŲ APYVOKOS DAIKTAI: 1 - "lovys" mėsai sūdyti, 2 - ližė, 3-4 - "kaušas" grūdams ir miltams semti, 5 - "kašelukė" riešutauti, 6 - "kašelė" grybauti, 7 - piesta, 8 - karbija valgiams nešioti. 3, 4, 5, 7, 8- įgyti Istorijos-etnografijos muziejui Vilniuje.

valgių. Zervyniškės šeimininkės išmoko daryti vinegretą, kepti kotletus, dabar beveik kiekvienoje pirkioje rasime mėsai malti mašinėlę. Vestuvėms vietoj grikinių "babkų" mieste nusiperkama tortų. Suvartojama daugiau kiaušinių ir paukštienos. Tarybiniu laikotarpiu ypač pagausėjo cukraus suvartojimas, kartais pusryčiams išsiverdama surogatinės kavos ar arbatos iš įvairių vietinių augalų - džiovintų vyšnių šakelių, liepos žiedų, čiobrelių, ramunių, devyniažiedžių (tokia sausose vietose augantį laukinė žolė, žydinti geltonais žiedeliais). Apie maisto pagerėjimą liudija ir tas faktas, kad pastaraisiais metais išnyko skirtumas tarp šiokiadieniškų ir sekmadieninių valgių.

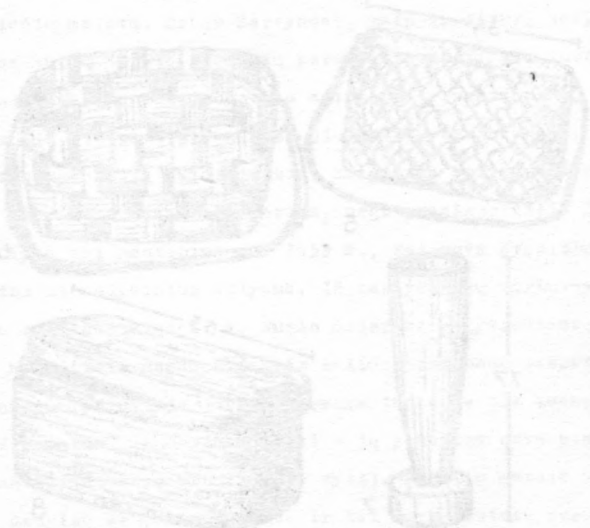

SENOJI ŽERVYNIŠKIŲ LIAUDIES MEDICINA

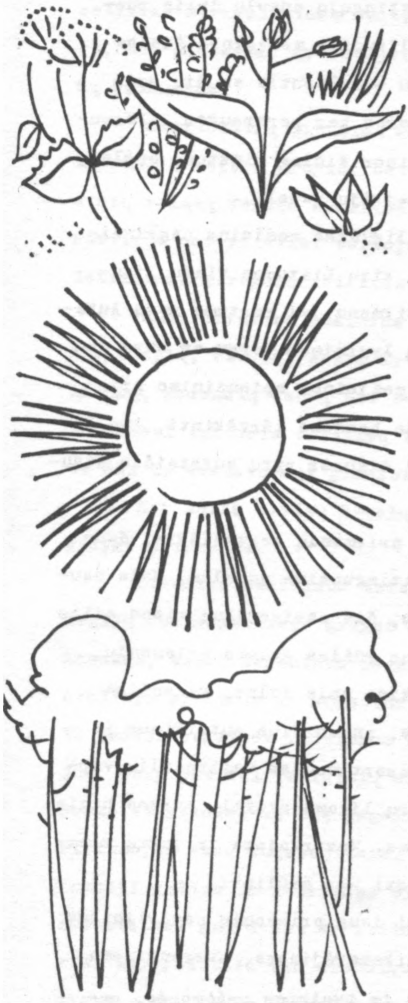

E. ŠIMKŪNAITĖ

Rinkti Žervynose liaudies medicinos žinias ypač padėjo

tai, kad 1957 m. čia įsteigtas vaistažolių paruošų punktas, ir nuo to laiko žymi vaistingųjų augalų dalis ruošiama brigadomis. Bendrosios liaudies medicinos žinios rinktos laisvo pokalbio metodu - kalbantis su šių brigadų darbininkais darbo metu arba per pertraukas. Formulinės, maginės liaudies medicinos žinios rinktos, apklausinėjant žymiai siauresnį pateikėjų ratelį.

Ūlos - Grūdos tarpupio liaudies medicina pagrindiniais bruožais labai panaši į kitų Lietuvos vietų liaudies mediciną; ypač daug atitikmenų jai rastume rytų Aukštaitijoje. Tad panašių atvejų lyginimas vargu ar būtų geriausia zervyniškių liaudies medicinos apibūdinimo priemonė. Dėl to šiame straipsnyje bandoma išryškinti, kuo ji skiriasi nuo gerai išlikusios šiaurės rytų aukštaičių liaudies medicinos.

Iš materialinių gydymo priemonių zervyniškiai daugiausia vartoja įvairius vaistinguosius augalus. Jais naudojamasi gana tinkamai. Tiesa, čia pasigendame visos eilės šiaipjau gana populiarių šios rūšies gydymo priemonių. Antai zervyniškiai nedaug težino apie žoles, gydančias širdies ir kraujagyslių ligas, psichinius sutrikimus ir epilepsiją. Taip pat menkas asortimentas vaistažolių, vartojamų moters higienai, moterų ligoms gydyti. Burnos higienai jų taip pat mažai teturima. Nevartojama ir jokių kramtalų burnos ruimui dezinfekuoti bei grūdinti.

Zervyniškiai žino labai daug priemonių paviršiniams sužeidimams, nužvarbimams, niksterėjimams, sutrenkimams gydyti. Tikrai vertingos yra ir įvairios priemonės, gydančios virškinimo sutrikimus, ypač atsirandančius dėl nereguliaraus maitinimosi ar sauso maisto naudojimo.

Kaip ir apskritai mūsų liaudies medicinoje, gyvulinės žaliavos zervyniškiams sudaro mažesniąją vaistų dalį. Būdinga, kad šio kaimo gyventojai gydymui naudoja ir miško gyvūnų produktus.

Zervyniškių liaudies medicinoje pasigendame ne tik kai kurių vaistų grupių, bet ir daugelio vaistų formų. Vidinių vaistų formos apsiriboja nuovirais ir ištraukomis. Nuovirus zervyniškiai vartoja tik paprastus, neužtaisytus. Ištraukoms zervyniškiai kiek plačiau vartoja tik degtinę.

Mūsų liaudies medicina žino daugybę įvairiausių sausų, šlapių, riebių, šaltų ir šiltų braukymų, vanojimų, miklinimų, gydančių nervų bei raumenų uždegimus. Zervyniškiai tenkinasi keliomis vanojimų ir braukymų rūšimis. Neišvystyta čia ir atstatomoji gimnastika.

Kai kurių savitų bruožų turi ir zervyniškių žodinės gydymo priemonės.

Liaudies medicinos teisynas, teikdamas įvairių privilegijų nusimanantiems gydymo srityje ar žadėti mokantiems žmonėms, kartu medicinos pagalbos suteikimą laiko nusimanančiojo prievole ir moraline pareiga; jis negali atsisakyti padėti pagalbos reikiamam žmogui dėl blogų santykių su juo, taip pat dėl religinių ar tautinių skirtumų, dėl per menko atlyginimo už šią pagalbą. Atsisakydamas padėti, jis rizikuojąs savo sugebėjimais. Taip pat toks žmogus galįs nustoti galios ir geisdamas ar reikalaudamas atlyginti, nerūpestingai gydydamas ar žadėdamas, nenuoširdžiai elgdamasis. Zervyniškiai šių draudimų nežino. Jų nuomone, nusimanymas - tai nauda žinančiajam, o žadėti ar nežadėti galima priklausomai nuo santykių su prašančiuoju padėti ar atlyginimo už šią paslaugą. Mėgstama pabrėžti mokėjimą už įsigytus vaistus.

Zervynose pakitusi ir medicinos žinių paveldėjimo teisė. Apskritai liaudies medicinoje vyrauja motininė paveldėjimo teisė, t.y. žinios perduodamos motinos giminės linija - jauniausiajai dukteriai ar dukterėčiai. Tuo tarpu zervyniškiai bendrąsias liaudies medicinos žinias perduoda vyresniems vaikams, o žadėjimus - vyriausiajam sūnui arba bent vyriškąja linija.

Įvairių tautų liaudies medicinoje visos farmacinės disciplinos glaudžiai persipina. Tačiau XX a.lietuvių liaudies medicinoje esama labai ryškios disproporcijos tarp ligos pažinimo - diagnostikos ir priemonių jai gydyti naudojimo - indikacijų. Zervyniškiuose ši disproporcija taip pat ryški. Šį reiškinį galima paaiškinti tik tuo, kad neužviau įsisavinamos indikacijos iki šiol geriau išsilaikė, o didesnės patirties reikalaujanti diagnostika greičiau išnyko. Todėl Zervynose ir dabar yra žmonių, besidominčių gydomąja galia, bet tradicinių liaudies medikų jau nebėra, nors kadaise čia būta nemaža liaudies medicinos žinovų.

Gausiausiąjęs ir zervyniškių liaudies medicinos folkloras. Kiek daugiau čia težinomi tiktai žadėjimai. Apskritai dauguma mūsų žadėjimų yra verstiniai, t.y. šifruoti. Žadėtojas privalo žinoti jų prasmę, o pats šifravimas tėra savotiška priemonė apsisaugoti, kad žadėjimo nenugirstų ir nesuprastų pašalinių žmonės ar "blogosios" jėgos. Pats užšifravimas žadėjimo galios nei mažina, nei didina. Zervyniškiams žadėjimų užšifravimas tapo stiprinančiąja priemone, žadėtojui nebūtina suprasti jų prasmę, patys jų tekstai smarkiai sudarkyti. Nešifruoti žadėjimai taip pat suprastėję, didžiąją jų dalį sudaro religinio turinio tekstai, sakomi daugiau ar mažiau darkyta lenkų kalba. Apskritai, zervyniškiai yra naudojęsi paprastais ir sutrumpėju-

siais devyneriniais, verstiniais ar atvirkštiniais posūkiais, ypač sveikamarijomis, įvairiais rašytiniais žadėjimais.

Liaudies medicina reikalauja švelniai elgtis su ligoniu, palaikyti jam budrią nuotaiką. Gydomosios priemonės turi būti surinktos, neniokojant augalų ir nenaikinant gyvūnų. Jei gydymui tenka užmušti gyvūną, tai pirma reikia jo atsiprašyti, o jį užmušti ar paskersti reikia kuo mažiau kankinant. Tuo tarpu zervyniškiai šito nepaiso. Jie stengiasi graudenti ligonį ir patys graudenasi. Gydydami kai kurias ligas, ypač išgąstį, jie vartoja kankinamąsias aukas. Tokios aukos dažniausiai būna kurmiai, rupūžės, varlės, gyvatės. Įdomu, kad zervyniškiai ir žalčius muša be baimės, tuo tarpu kitose Lietuvos vietose manoma, jog tyčinis žalčio užmušimas sukelia nelaimę.

Lietuvoje jau, galima sakyti, išnykęs paprotys raudoti ligonio. Zervynose šis paprotys dar buvo žinomas 1958 m. Rypuotojos stengėsi raudoti kuo garsiau ir verksmingiau, nė kiek nesivaržydamos, kad ligonis gali išgirsti. Tiek tekstą, tiek ir įstojimų tvarką jos improvizavo, nors visa procedūra atrodė gan įprasta.

Paprastai liaudies medicina teigia, jog naminės, pačių surinktos bei pasigamintos priemonės yra daug vertingesnės už įsigytas iš vaistinių ar šiaip kur gautas, dovanotos – geresnės už pirktines, o šeimos žinios-veiksmingesnės už knygines. Zervynose, kylant kultūrai, savąsias priemones imta laikyti paprastomis. Ypač pradėta vertinti įvairias iš kitur parsigabentas, brangiai pirktas ar už stambias aukas įsigytas gydymo priemones. Knyginės žinios čia, priešingai, labiau vertinamos už šeimos žinias; ypač branginami įvairūs išsirašyti receptai.

Paprastai žmonės vengia rinkti vaistažoles, melžti pieną vaistams, skersti gydymui skirtus gyvulius nešvariose, nejaukiose arba gūdžiose vietose. Taip pat negalima žadėti, tvarstyti ar ruošti vaistus, apsirengus nešvariais rūbais, sukaitus ar supykus. Zervyniškiai šių apribojimų nepaisydavo, o neretai iš tamsios vietos paimtą vorstinklį ar tariamai vaiduoklių lankomoje vietovėje surinktą žolę laikydavo veiksmingesne.

Zervynų ekspedicija nepapildė mūsų liaudies medicinos fondų visiškai naujomis, dar nežinomomis priemonėmis. Tačiau jos metu surinkta gana daug vertingos medžiagos liaudies medicinos vystymuisi regresyvia kryptimi tirti. Taip pat rasta šiek tiek medžiagos, padedančios aiškinti kai kuriuos mūsų liaudies medicinos istorijos klausimus. Zervyniškės liaudies medicinos panašumas į bendrąją bei žymus jos suprastėjimas rodo, kaip liaudies medicina toly-džio nyksta.

Zervyniškių liaudies medicina regresavo ne atsitiktinai. Kaip ir kitose vietovėse, taip ir Zervynose ji iš esmės yra materialistinė, o ne maginė, be to, ji ryškiai išlaiko teikomąjį pobūdį. Zervynose atlikti medicininiai tyrimai parodė gana gerą kaimo gyventojų sveikatingumą, todėl kai kurios vaistų grupės čia visiškai nereikalingos. Floros atžvilgiu Zervynų apylinkės skurdesnės už kitas Lietuvos vietas, o ūkis žymiai daugiau priklausė nuo miško. Todėl zervyniškių liaudies medicinoje žymiai mažiau būdavo vartojama augalų bei gyvulių. Joje vyrauja miško augalai ir gyvūnai. Vaistų formos čia labai vienodos. Daug dėmesio skiriama susirgimams bei sužalojimams, dirbant miško darbus, gydyti. Apskurdusi dėl gamtinių bei buitinių sąlygų zervyniškių senoji liaudies medicina, kylant kultūrai, lengvai nyksta.

KAI KURIE GYVENTOJŲ SVEIKATINGUMO DUOMENYS

V. Ž I L I N S K I E N Ė
Vl. Š I M K Ū N A S,

Prieš vykdami tirti Žervynų kaimo gyventojų sveikatingumo,

susidarėme anketą, kuri, be metrikinės dalies, apėmė šiuos klausimus: dirbamas darbas, negalavimai, persirgtos ligos, gimdymų skaičius, žalingi įpročiai, objektyvus sveikatos stovis (oda, rega, klausa, burnos ertmė, vidaus organai, urogenitalinė ir nervų sistema), sanitarinis raštingumas, aplinkos sanitarinis stovis ir kt.

1963 m. rugpiūčio 26–30 d. buvo apžiūrėti viso kaimo trobesiai, vandens šaltiniai ir patikrintas 167 kaimo gyventojų (80 moterų ir 87 vyrų) sveikatos stovis.

Štai kokio amžiaus gyventojai buvo patikrinti:

1 lentelė

Amžius (metais)	0–3	4–7	8–14	15–18	19–25	26–50	51–70	Daugiau kaip 70
Moterų	8	2	3	4	2	33	22	6
Vyrų	7	7	12	3	3	24	21	10
Iš viso	15	9	15	7	5	57	43	16

Mažai buvo patikrinta 14–25 metų amžiaus žmonių, nes tikrinant daug jaunimo buvo išvykę į įvairias mokyklas: vieni laikyti stojamųjų egzaminų, kiti – mokytis.

Iš patikrintųjų gyventojų 128 gimę Zervynose ir tik 39, daugiausia moterys, – gretimuose kaimuose.

Apklausinėjus paaiškėjo, kad kaimo gyventojai yra sirgę šiomis ligomis:

2 lentelė

Ligos pavadinimas	Moterys	Vyrai	Iš viso
1	2	3	4
Dizenterija	–	3	3
Gastritas	3	6	9
Geltligė	3	1	4
Inkstų uždegimas	–	1	1

1	2	3	4
Kelio sąnario pūlingas uždegimas	-	1	1
Plaučių uždegimas	18	6	24
Radikulitas	3	5	1
Raupai	1	3	4
Šiltinė	11	3	14

Zervyniškiams buvo operuota:

3 lentelė

Operuotos vietos pavadinimas	Moterys	Vyrai	Iš viso
Gimda (augliai)	5	-	5
Gūžys	1	-	1
Inkstai (pūlinys)	1	-	1
Kirmėlinė ataugа	1	1	2
Skrandis (opa)	-	1	1
Trūkis	-	1	1

Raupais ir šiltine yra sirgę tik vyresni gyventojai prieš antrąjį ar net pirmąjį pasaulinį karą ar jų metu.

Didelis susirgimų plaučių uždegimu skaičius paaiškintinas tuo, kad žmonės, dirbdami sunkų fizinį darbą, sušilę nevengia vartoti šalto vandens ir ilsėtis, atsigulę ant žemės.

Įdomu pažiūrėti, kokiomis ligomis zervyniškiai serga dabar. Tikrinant rasti šie susirgimai ir žalingi įpročiai:

4 lentelė

Susirgimų ir žalingų įpročių pavadinimas	Moterys	Vyrai	Iš viso
Centrinės nervų sistemos susirgimai	1	1	2
Epilepsija	-	1	1
Gastritai	1	2	3
Ginekologiniai susirgimai	3	-	3
Hipertoninė liga I-II	7	-	7
Išvaržos	1	-	1

1	2	3	4
Kardiosklerozė	2	4	6
Kelio sąnario uždegimas	-	1	1
Kirmėliniai susirgimai	4	4	8
Nesveiki dantys	21	15	36
Plaučių tuberkuliozė	-	1	1
Pneumosklerozė	2	4	6
Reumokarditas	-	1	1
Struma I-II	3	-	3
Naktinis šlapimo nelaikymas	-	2	2
Rūkymas	-	31	31
Alkoholio vartojimas	1	34	35

Pastebėtina, kad Žervynų kaime nerasta ligonių su sunkiais širdies - kraujagyslių, plaučių, endokrininių liaukų bei kitais susirgimais. Tokie 4 lentelėje pažymėti susirgimai, kaip hipertoninė liga, kardiosklerozė, pneumosklerozė, struma ir kt., yra nedidelio laipsnio, ir žmonės su šiomis ligomis yra darbingi. Rasta tik viena moteris su sunkia centrinės nervų sistemos patologija. Tuberkuliozės atvejų pačiame kaime anksčiau nebuvo, dabar yra vienas sergantis, bet susirgo jis, gyvendamas kitur. Vėžinių susirgimų taip pat nepasitaiko. Hipertonine liga ir kardioskleroze susirgę vyresnio amžiaus žmonės. Pneumosklerozė - pasekmė seniau persirgtų plaučių uždegimų, kurie savu laiku nebuvo tinkamai gydyti arba gydyti naminėmis priemonėmis. Kirmėliniai susirgimai laikytini asmens higienos trūkumu.

Šiuo metu kaimo gyventojai naudojasi medicinos pagalba, kurią jiems teikia Marcinkonių apylinkės ligoninė (įsteigta 1954 m.), Varėnos rajoninė ligoninė (įsteigta 1946 m.), o reikalui esant, ir Vilniaus respublikinė klinikinė ligoninė. Burtininkų ir šundaktarių kaime nėra. Susirgę žmonės pagalbos ieško medicinos įstaigose. Tik retsi susirgusieji bando gydytis patys įvairiomis žolėmis.

Nemaža gyventojų (21,5%) turi nesveikus dantis. Čia atsiliepia tai, kad gyventojai laiku jų negydo. Gal būt, turi reikšmės ir vartojamo vandens cheminė sudėtis. Manyti, jog tai atsitinka dėl vitaminų trūkumo, nėra pagrindo, nes kitų avitaminozės reiškinių čia nepastebėta. Taip pat nerasta reumatinių susirgimų bei mažakraujystės. Nežymūs ir virškinamojo trakto susirgimai, nors gyventojai dažnai maitinasi nereguliariai ir ne visada tinkamai paruoštu maistu.

Šeštadieniais ir prieš šventes zervyniškiai prausiasi pirtyse. Viena pirtimi kaime naudojasi kelios šeimos. Pirtį kūrena paeiliui. Prausiamasi dviem pamainomis - iš pradžių vyrai, po to - moterys. Karštas ir šaltas vanduo laikomas dideliuose induose, iš kur kiekvienas įsipila į savo indą. Vasarą zervyniškiai taip pat įpratę maudytis Ūloje.

Zervyniškių šeimos laikytinos vidutinio gausumo - daugiavaikiškumu jos nepasižymi. Daugiausia motinos augina po du-tris vaikus:

5 lentelė

Motinų skaičius	3	11	8	4	3	3	2	1	2	1
Gimdymų skaičius	1	2	3	4	5	6	7	9	10	12

Iki 1944 m. moterys gimdydavo tik namie be medicinos pagalbos. Dėl to, kaip pasakoja kaimo gyventojai, dauguma naujagimių ir vaikų mirdavo. Dabar visos moterys gimdo tik gimdymo namuose. O vaiko ir tuo labiau gimdyvės mirtis tapo retenybe.

Patikrinus Zervynų kaimo gyventojų sveikatos ir sanitarinį-higieninį stovį, pasiškėjo štai kas:

1. Kaimas yra sveikoje gamtinėje aplinkoje: čia gyven-

tojų sveikatingumui palankus smėlingas dirvožemis, miškai ir iš šaltinių susidariusi Ūlos upė, kurios vandenį vartoja dauguma kaimo gyventojų.

2. Gyventojų sanitarinis raštingumas yra natūralus (patenkinamai švarūs kambariai, baltiniai, kiemai, dažnai lankomos pirtys ir pan.).

3. Gyventojai maitinasi nors neįvairiu, bet sveiku maistu, o tai apsaugo juos nuo infekcinių žarnyno susirgimų.

4. Sergamumas ne tik infekcinėmis, bet ir kitomis ligomis, mūsų nuomone, čia labai mažas.

5. Visiškai nesusidurta su psichinėmis ir venerinėmis ligomis.

Tokiose vietovėse, kaip Zervynų kaimas, rekomenduotina steigti poilsio namus, sanatorijas, pionierių stovyklas ir mokyklas-internatus - čia vaikai galėtų augti gerose gamtinėse sąlygose. Ypač tai tiktų nusilpusiems ir paliegusiems vaikams.

Zervynų kaimo gyventojų tarpe reikėtų geriau skleisti sanitarinę kultūrą, ypač ugdyti asmens higieninius įgūdžius. Deja, Varėnos rajono medicinos darbuotojai, taip pat ir vietos įstaigų (bibliotekos, girininkijos ir mokyklos) tarnautojai mažai arba visai neprisideda prie sanitarinės kultūros propagavimo šiame kaime. Čia būtina propaguoti sveiką buitį ir negailestingai kovoti su ten pakankamai įsivyravusiu sveikatos priešu - alkoholiu.

Reikia gerinti knygos propagandą, ugdyti gyventojų meilę knygai ir žinijai. Taip pat reikėtų įsteigti Zervynų kaime felčerinį-akušerinį punktą.

A U D I N I A I

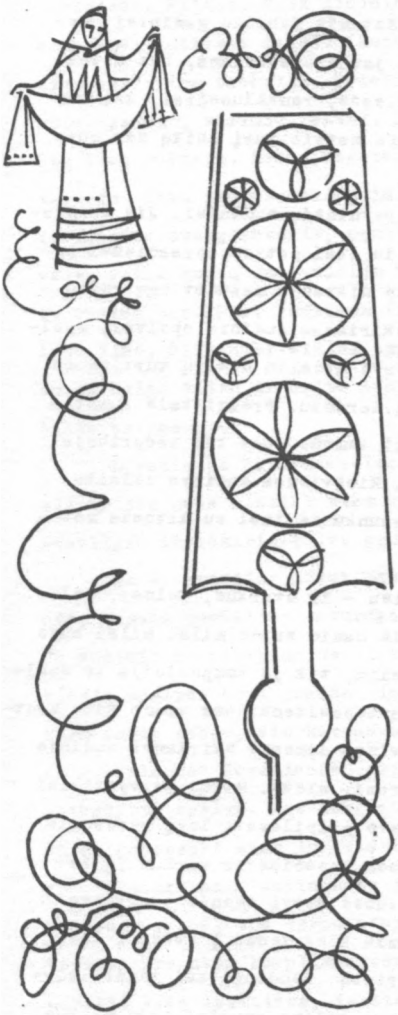

R. S I P A V I Č I Ū T Ė

Zervyniškių moterų audiniai yra įvairūs tiek raštais, tiek

technika. Dabartiniu metu namų darbo audiniai buityje pritaikomi siauriau, nes juos išstumia fabrikų gaminiai. Medžiaga sijonams ir suknelėms jau nebeaudžiama, bet užtat labai dažnai audžiamos lovatiesės, rankšluosčiai, kai kur - neriamos staltiesės. Pokario metais kurį laiką dar buvo audžiami milai.

Sijonai - gražiausi zervyniškių audiniai. Jie audžiami dvinytai, rečiau - ruoželiu (tai patys paprasčiausi pynimai), taigi audimo technika diktuoja nesudėtingą raštų kompoziciją. Visas dėmesys skiriamas audinio spalvai, spalviniam kontrastui. Sijonai žavi dideliu spalvų turtingumu, įvairiu, drąsiu, skoningu jų deriniu. Praktiškais sumetimais sijonai beveik visi esti tamsūs, bet tas neapriboja jų spalvinės gamos įvairumo. Kiekvienas audinys išlaiko vieningą koloritą, tad jį nesunku derinti su kitomis moteriško kostiumo dalimis.

Gūnes (gunčes), o vėliau - ir švarkus, kelnes, paltus zervyniškiai siūdavosi iš namie austo milo. Milai buvo audžiami dvinytai arba ruoželiu, tik jų kompozicija ir spalvinė gama dar šykštesnė. Čia tepasitenkinama vieno kito kontrastiško siūlo įvedimu, - visas dėmesys skiriamas audinio spalvos grožiui. Jo spalva rami, siški. Milus zervyniškiai veldavo gana paprastai. Būdavo pripilama į lovį verdančio vandens, išilgai jo paguldomos kopėčios ir viršum jų ištiesiamas audinys. Lovio galuose stovį žmonės traukdavę per kopėčias audinį pakaitomis kiekvienas į save. Į lovį nuolat pildavę čia pat užvirintą vandenį, kai temperatūra būtų pastovi. Iš karto būdavo galima suvelti tris metrus. Vėlimas trukdavo pora valandų.

XX a. pirmojoje pusėje rankšluosčiai Zervynose buvo audžiami lininiai ir medvilniniai, o dabar vietoj lino

vartojamas šilkas. Tiek lininiai, tiek šilkiniai rankšluosčiai audžiami dimais (keturnyčiais, aštuonianyčiais) arba servetine technika. Priešingai sijonams, čia dėmesys sutelkiamas į audinių raštus. Daugiausia audžiama keturnyčių dimų raštais. Labai mėgstami agurkiniai motyvai. Pastaruoju metu rankšluosčius imta austi rinktine technika: įvairiomis žvaigždutėmis, paukštukais, augaliniais motyvais. Tokių raštų kompozicija kiek pabira ir nelabai atitinka audimo pobūdžio. Audžiama iš natūralaus, baltinto ir dažyto lino. Šilkiniai siūlai paprastai nedažomi. Mėgstama austi baltu šilku ir balta medvilne - raštą čia išryškina šilko blizgesys.

Lovatiesės Zervynose labai gausios ir įvairios. Vis tik ir jos gana aiškiai tiek kompozicijos, tiek žaliavos atžvilgiu išsiskiria į dvi grupes.

XX a. pradžios lovatiesės yra pakulinės arba vilnonės, austos ruoželiu, keturnytai, dvinytai, aštuonisnytai. Jų audinio architektonika aiški, paprasta. Pakulinių lovatiesių spalvos esti ramios. Išryškinta pakulinių siūlų faktūra duoda storo, šiurkštaus audinio vaizdą.

Vilnonės lovatiesės, priešingai, veikia savo sodria, intensyvia spalva. Jos daugiausia audžiamos ruoželio technika. Paprastai šios lovatiesės esti languotos.

Senuosiuose audiniuose jaučiama daug individualios audėjų kūrybos, tuo tarpu naujuosiuose šito stokojama. Pastarieji yra daug komplikuotesnio piešinio, kuris vienodai užpildo visą lovatiesę, ir tik kraštai uždaro kompoziciją. Naujosios lovatiesės išimtinai audžiamos rinktine technika, nes piešinio sudėtingumas neleidžia naudoti kitų pynimų. Liną, vilną čia pakeitė medvilnė, šilkas.

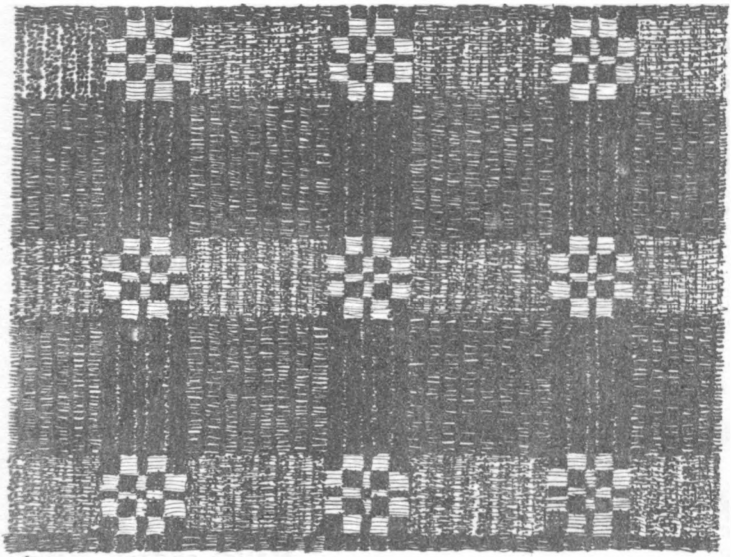

1

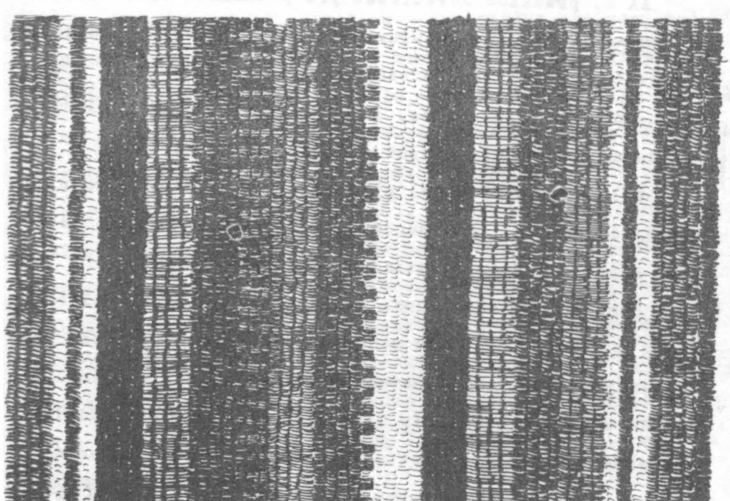

2 ŽERVYNIŠKIŲ AUDINIAI: 1-keturnytė Marcelės Tamulienės lovatiesė, 2-dvinytė Juzės Tamulevičienės lovatiesė

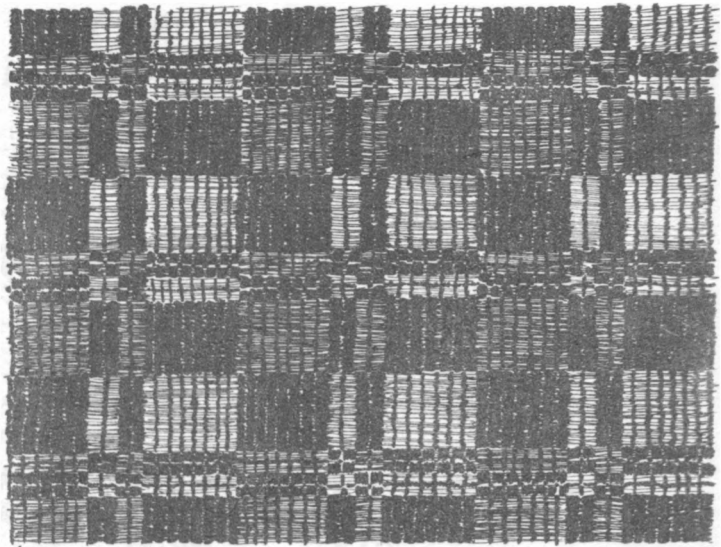

1

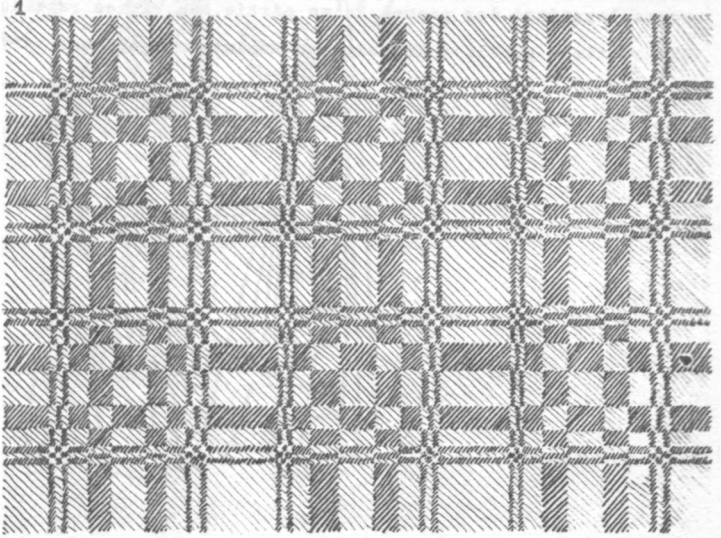

2

ZERVYNIŠKIŲ AUDINIAI: 1 – keturnytė Pranės Tamulienės lovatiesė, 2 – aštuonianytis Bronės Tamulevičienės rankšluostis

Senuosiuose audiniuose vyrauja geometriniai motyvai, rečiau pasitaiko augaliniai. Naujuosiuose ištisai vartojami augaliniai (gėlės, lapai, kai kada paukštukai) ir tik kur-ne-kur įpinami geometriniai. Naujieji augaliniai motyvai traktuojami kiek natūralistiškai ir stokoja dekoratyvumo, ypač būdingo mūsų ankstyviesiems audiniams.

Siūlus audėjos dažo pačios. Kiekviena spalva ir kiekviena žalsva turi savo dažymo technologiją. Dažymo priemonės nesudėtingos. Linai dažomi natūraliais augaliniais dažais: ąžuolų arba eglių žievėmis, džiovintų kiauliauogių lapais, svogūnų lukštais, rūdimis, eglių ir alksnių kankorėžiais. Vilnai, medvilnei ir šilkui dažyti naudojami cheminiai dažai.

Audimas ir dabar yra vienas iš mėgstamiausių Zervynų kaimo moterų užsiėmimų ilgais žiemos vakarais. Ne viena rainuota lovatiesė dar papuoš kaimo pirkią, ne vienas rankšluosčių rietimas papildys ir taip jau kupinas margaraštes skryniaas.

VESTUVIŲ PAPROČIAI

V. KULIKAUSKIENĖ

Zervynų kaimo vestuvėse gausu senų, ilgą gyvavimo kelią

nuėjusių tradicijų. Jos tolydžio kito, veikiamos ekonominių ir socialinių sąlygų.

Jaunoji Zervynų kaimo pora XIX a.pabaigoje ir XX a. iki pat tarybinės santvarkos metų retais atvejais kūrė šeimą meilės pagrindu. Jeigu vyrui čia dar buvo šiokių tokių privilegijų - jis galėjo pasipirėti (žinoma, pritariant tėvams) jo išrinktai, "pasdabotai" mergaitei, tai į merginos norus ar pageidavimus dažnai iš viso nebūdavo kreipiama jokio dėmesio. Lemiamas žodis dėl vedybų priklausė tėvams, kurie šiame kaime, kaip ir visame Dzūkų krašte, tuo laikotarpiu daugiau domėdavosi ūkio turtine padėtimi po vedybų, negu klausydavo savo vaikų balso. Turto godulys dažnai suvesdavo visai priešingus žmones, todėl neretai šeimoje kildavo barniai ir nesutarimai. Būdingą to meto vedybų priežastį nusako Genės Makselienės žodžiai: "Būdavo, nei matytas, nei girdėtas atvežiuoja. Jeigu tiktai užuodžia gerą pasogą - tuoj prisistato".

Didelis lūžis zervyniškių šeimos formavimesi įvyko tarybiniais metais. Vietos gyventojų liudijimu, dabar vestuvės vyksta tarp besimylinčių žmonių. Pirmaisiais pokario metais vis dar buvo paisoma besivedančiųjų turtinės padėties, bet vėliau, ypač įgyvendinus socialistinius pertvarkymus kaime, materialinis faktorius beveik nustojo vaidinęs kokį nors vaidmenį. Tai revoliucija šeimos organizavimesi, galima tiktai mūsų gyvenamojoje epochoje, ką apibūdina Zervynų kaimo moters Onos Miškinienės žodžiai: "A! Dabar tai mergoms gerai: niekas nežiūri, kiek ji turtinga, by tik mylisi - ir ženijasi".

Būdingas zervyniškių vyrų vedybinis amžius tiek anksčiau, tiek ir dabar siekia 24-30 metų, merginų -

19-26 metus. Pasitaiko ir išimčių, kada vedasi žymiai jaunesni ar vyresni.

Atokiai vienas nuo kito miškuose išsidėstę Dzūkijos kaimeliai trukdė aplinkinių kaimų jaunimui artimiau bendrauti. Todėl svarbesnė susipažinimo - "pasdabojimo" vieta anksčiau buvo atlaidai, vykdavę Marcinkonyse, Varėnoje, Kabeliuose. 52 metų Zervynų kaimo gyventoja Marcelė Makselienė pastebi: "Bernai į bažnyčią, būdavo, neina, tik ant šventoriaus šeiposi, merginas renkasi". Šiems susitikimams jaunimas ypač ruošdavosi ir jų laukdavo. Po atlaidų ceremonijų jaunimas rinkdavosi nuošalesnėje vietoje ir čia ruošdavo nelyginant gegužinę su vaišėmis, šokiais, dainomis. Šiuose susitikimuose ne mada buvo pasirodyti tuščiomis rankomis, todėl mergaitės kepdavo grikines, kvietines "babkas", nešdavosi sūrį, sviesto. Samdinė mergaitė sutikdavo kurį laiką nevalgyti, kad šeimininkė nepamirštų ir jos dalisi suspausti bent nedidelį sūrį. Iki gilių išnaktų skambėdavo besilinksminančiųjų juokas ir dainos. Čia pirmą kartą ranka paspausdavo naujai, paslaptingai svetimą ranką, širdyje atsirasdavo kažkas naujo... Jau čia vaikinas, nusižiūrėjęs merginą, tiesiogiai arba per draugus klausdavosi, ar galės atvažiuoti pas ją į piršlius.

Be atlaidų, jaunuoliai vieni kitus "pasdabodavo" mergaičių verpimo vakaronėse, pasilinksminimuose.

Dabartiniu metu susipažįstama darbe, pasilinksminimuose, rajonų dainų šventėse ir kitur.

Iki antrojo pasaulinio karo piršlybos Zervynų kaime buvo pagrindinis momentas, kuriuo suvedami jaunuoliai vedybiniam gyvenimui. Paprotys per piršlybas kurti šeimą zervyniškių gyvenime vaidino labai svarbų vaidmenį. Piršlybų metu būdavo ne tik nusprendžiama, kur gyvens naujoji sutuok-

tinių pora, nustatoma jų materialinė padėtis, bet iš dalies apsprendžiamas ir jų gyvenimo būdas. Tai buvo įžanginis žingsnis į tolimesnį dviejų jaunų žmonių gyvenimą. Todėl piršlyboms zervyniškiai teikė didelę reikšmę. Jos buvo lydimos tam tikrų apeigų, kurios tarsi užfiksuodavo šį svarbų gyvenimo įvykį.

Į piršlybas jaunasis važiuodavo net su keliais piršliais ("svotais"). Atvažiavus į mergaitės namus, pagal tradiciją jaunasis ant stalo dėdavo pirktą gražesnę skarą, ant jos statydavo degtinės butelį, papuoštą jaunojo sesers ar motinos pintu rūtų vainikėliu, - tatai tiesiogiai parodydavo atvykusiųjų tikslus. Vienas iš piršlių atlikdavo lyg pirklio vaidmenį, o kiti "svotai" būdavo kviečiami dėl linksmumo, "jaunikio padrąsinimo". Piršlys čia, žinoma, nieko nepirkdavo ir neparduodavo, o viską savo jaunikiui gaudavo dovanai. Bet ir dovana turėjo būti ne tokia, kokią galėdavo duoti mergaitės tėvai, o tokia, kokios panorėdavo jaunikis ar dažniausiai jaunikio tėvai. Per ištisus šimtmečius išsikristalizavę piršlio ir jaunosios tėvo dialogai piršlybų metu parodo, iki kiek svetimi vieni kitiems šių apylinkių jaunuoliai sueidavo vedybiniam gyvenimui, kur pagrindinį vaidmenį vaidino ne tarpusavio meilė ir sutarimas, bet turtiniai santykiai.

Buvo nusistovėjęs toks tradicinis piršlio kreipimasis į jaunosios tėvus: "Girdėjom, telyčią turite parduoti..." Jeigu šeimoje yra kelios vedybinio amžiaus merginos, piršlys jau taiso: "Tik mes norėtume jaunesnės, o ne senesnės!" Tėvas savo ruožtu atsako: "Ne, mes parduosime senesnę, jaunesnė dar per jauna, pasaugint reikia". Norėdami išleisti pirmiau vyresnę dukrą, tėvai prideda: "Jaunesnė pigesnė, o senesnė brangesnė". Piršlys toliau derasi dėl priedo prie

"pirkimo", prašydamas pridėti karvę, arklį, kiaulių, avių tam tikrą skaičių, pinigų. Viso tai ir sudarydavo mergaitės pasogą.

XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje iki pat trečiojo dešimtmečio pabaigos per piršlybas buvo tariamasi tiktai dėl pasogos. Kraitis čia vadino antraeilį vaidmenį. Pavyzdžiui, apie kraitį kaip apie priedą tėvas praneša, kad bus, be pasogos, dar du kubilai ar kuparai kraičio.

Mergaitės kraičio krovimo paprotys yra paplitęs visoje Lietuvoje ir turi labai senas tradicijas. Kraitis buvo mergaitės garbės, pasididžiavimo dalykas, darbščių rankų liudininkas. Jis atskiruose Lietuvos rajonuose nebuvo vienodo dydžio. Kraičio dydis priklausė nuo gyventojų ekonominės padėties ir nuo amžiais nusistovėjusios tradicijos. Zervyniškės mergaitės negalėjo kraičių susikrauti. Smėlėtose dirvose blogai derėjo linai ir kanapės. Vis tik zervyniškės griežtai laikėsi nusistovėjusios tradicijos. Kiekviena ištekanti mergina būtinai turėdavo apie 20 rietimų įvairių audinių, kuriuose būdavo nuo 360 iki 600 metrų medžiagos. Be audinių rietimuose, mergaitės kraičiui priklausė ir jos drabužiai.

Bekraitės ir samdinės Zervynų kaimo mergaitės, kurioms tėvai pasogos skirti negalėjo, o kraičio nebūdavo iš ko susidėti, laimės ieškojo svetimame Vakarų pasaulyje.

Tradicijos neištekėti tuščiomis rankomis laikomasi ir dabar. Šiandieninį kraitį sudaro pirktiniai audiniai ar drabužiai. Tik šiuo metu jau niekas taip griežtai nematuoja jo dydžio, kaip anksčiau.

Per piršlybas buvo paprotys "pragerti" mergaitę. Kada galutinai susitariama dėl pasogos, prasideda vadinamosios "pragėros". Mergaitė skubiai susikviečia artimiausius kai-

mynus, gimines ir vaišinasi per visą naktį. "Pragėros" buvo nelyginant naujo žmogaus - jaunojo įvedimas į šeimą, jo supažindinimas su mergaitės giminėmis ir artimaisiais. Čia pirmą kartą būdavo įvertinamas būsimasis mergaitės vyras.

Važiuojant į piršlius, svotams reikėdavo būti apdairiems. Per "pragėras" buvo paprotys sodinti svotus ant suolo arba, įkišus į maišą, paridenti nuo kalniuko. Nuo susitrenkimo, perlūžus šluotai, ir maišo svotai išsipirkdavo, papildomai duodami pinigų vaišėms nupirkti. Faktiškai atsakingas už vaišių gausumą pragėrų metu būdavo jaunasis.

Išvažiuojant svotams į namus, mergaitė, zervyniškių papročiu, dovanoja jaunajam stuomenį ir rankšluostį, perrištus juosta. Tai reiškia galutinį sutarimą dėl vedybų.

Jeigu vedybos iširsta, jaunasis grąžina merginai dovanas, o mergaitės tėvai turi sumokėti jaunajam už "pragėrų" vaišes.

Tarybiniais metais tokio pobūdžio piršlybos visiškai išnyko. Dabar Zervynose piršlybos įgavusios labai subtilų pobūdį. Jos praeina slepta, susitarient tarpusavyje jauniesiems, ir tik po to pranešama tėvams. Kaimynai apie vestuves sužino netikėtai arba, jeigu pora ilgiau draugauja, kaip seniai lauktą dalyką.

Sekančią savaitę po "pragėrų" nuotakos tėvai lanko jaunojo tėvus. Buvo sakoma: "Važiuoja ant pasdabojimo". Pagrindinis šio vizito tikslas - patikrinti jaunojo turtinę padėtį, jo ūkį. Jaunojo tėvai iš anksto numatydavo šį įvykį ir jam būdavo pasiruošę. Klėtyje kabodavo net dešimties metų lašiniai, kurių faktiškai jau niekas negalėdavo valgyti, bet jie čia buvo nepakeičiama atributika. Buvo laikomi pilni kubilai grūdų. Važiavimo "ant pasdabonės" paprotys išsilaikė iki pat tarybinių metų. Kaip

pasakoja viena zervyniškė, šio amžiaus ketvirtame dešimtmetyje Zervynų kaimo vaikinas P.T. piršosi neturtingai, bet gražiai merginai iš Krokšlio kaimo. Žemės vaikinas turėjo nedaug, ir, iškūlus javus, grūdų nebuvo pilni kubilai. Kai mergaitės motina su seserim atvažiavo "ant pasdabojimo", vaikinas apvertė kubilus ir ant jų dugnų pripylė grūdų, kad jie atrodytų tarsi pilni. Tačiau atvažiavusios tai pastebėjo, ir vestuvės neįvyko. Vaikinas vedė kitą. Po to įvykio, jei kuriais metais gerai uždirbdavo javai, kaimynai nepamiršdavo pastebėti, kad šįmet jam nebūtų reikėję grūdų ant apverstų kubilų pilti.

"Pasdabojimo" paprotys iki antrojo pasaulinio karo buvo žinomas beveik visoje Lietuvoje. Po karo, ypač socialistiškai pertvarkius žemės ūkį mūsų kaime ir nykstant privataus ūkio kaip gamybos vieneto vaidmeniui, šis paprotys, praradęs savo praktiškąją reikšmę, išnyko.

XX a. pirmojoje pusėje Zervynose buvo paprotys prieš vestuves vežtis jaunajam mergaitę į miestą: ten jaunasis pirkdavo jaunajai ir sau vestuvinius rūbus, žiedus, o mergaitė - dovanas jaunojo giminei.

Į vestuves iki tarybinių metų buvo kviečiamas visas kaimas. Kviesdavo kaimo kvieslys. Čia ilgus metus kvieslivo Jonas Meškinis, dabar jau 74 metų senukas. Zervynų kaimo kvieslys buvo tarsi pranešėjas. Jis kviesdavo viso kaimo žmones, bet pakviestieji turėjo teisę ateiti tik į pasilinksminimą, kurį suruošia jaunųjų tėvai, paprašę pas kaimynus pirkią ir pasamdę muzikantus. Į vaišes kviesdavo jaunųjų tėvai. Pamerges, čia vadinamas "dručkas", ir pabrolius jaunieji pasirenka ir pasikviečia patys. Kviesly per kaimą eidavo būtinai ketvirtadienį prieš vestuves. Įėjęs į pirkią, kvieslys kalbėdavo: "Prašė Jurė Tamulevičia senus,

jaunus ir mažus į veseilę. Senų pasėdėt, jaunų pašokinėt, o mažų – ant suolų palipinėt ir karvojaus palupinėt".

Dabartiniu metu į vestuves kviečia patys tėvai ir jaunieji. Kviečia artimiausius kaimynus, gimines, draugus. Iš seno įsigalėjęs paprotys gretimame name linksmintis išliko iki šių dienų. Į pasilinksminimą dabar jaunimas eina nekviestas. Jaunimas važiuoja pasilinksminti ir į gretimo kaimo vestuves, ko anksčiau nebuvo.

Visoje Lietuvoje paplitęs vainiko pynimo (vakaronių) paprotys Zervynų kaime išliko labai ilgai, jis nepraktikuojamas tiktai pastaraisiais metais. Tai mergaitės atsisveikinimo su savo kaimo jaunimu vakaras, kuris vykdavo šeštadienį prieš vestuves. Jaunosios draugės ir druočkos susirenka vakare, susėda prie vaišėmis padengto stalo, pina jaunajai rūtų vainiką, dainuoja atsisveikinimo dainas, "graudina" jaunąją. Po kurio laiko renkasi kaimo vaikinai. Neretais atvejais jaunoji vakaronių metu atsisveikina su pirmuoju savo išsirinktuoju. Gal dėl to dzūkų dainose taip gausu motyvų, kur jaunoji skundžiasi, kam ją išleido tėvelis į svečią šalelę už nemylimo bernelio.

Zervyniškiai gerai prisimena, kad beveik kiekvieną šeštadienį, tik pritemus, per kaimą nuskambėdavo pravažiuojančių piršlių varpeliai, o saulei parausvinus rytinį dangaus skliautą, per plačiuosius Dzūkijos miškus toli aidėdavo iš "pragėrų" ar "vakaronių" grįžtančio jaunimo dainos.

Pastaraisiais metais, sutrumpėjus visoms zervyniškių vestuvėms, vakaronės išnyko. Vestuvės dabar prasideda sekmadienio rytmetį.

Burtais ir prietarais apipynė dzūkas savo nelengvą gyvenimo kelią. Jie lydėdavo ir kaimo vestuves. Visam dzūkų kraštui būdingas prietaras – tai vadinamasis kaimo vaikinų

ir merginų "išvedimas". Išvažiuojant į jungtuves, jaunasis ir jaunoji, kiekvienas savo namuose, eina tris kartus apie stalą. Tuo siekiama, kad ir kiti kaimo vaikinai ir merginos šiais ar artimiausiais metais būtų išvesti, t.y. vestų arba ištekėtų. Jaunoji, važiuodama į vyro pusę, negalėdavo atsisėsti tol, kol neišvažiuojama iš kaimo, kad neužsėstų kitoms merginoms kelio į vedybas. Dėl tos pačios priežasties jaunoji negalėdavo sėstis ir po pirmojo šokio. Išvežant kraitį, kurį čia gabendavo kartu su jaunaisiais per vestuves į vyro pusę, negalima užrakinti kuparų, kol jie neišvežti iš kaimo ribų, kad neužrakintų kitoms merginoms durų. Vis labiau paplintant papročiui vietoj kuparo vežti naują fabriko gamybos spintą, dėl tos pačios priežasties negalima užrakinti spintos durų.

Įdomu pastebėti, kad dabartiniu metu tiek Zervynose, tiek visame Dzūkijos krašte šie papročiai yra praktikuojami, nors jais ne tik jaunimas, bet ir vyresnieji jau nebetiki.

Zervyniškiai turėjo keletą priemonių patikrinti, ar tikrai "turtinga" sutuoktinių pora, ar tinkamai ji yra pasiruošusi vedybiniam gyvenimui, o ypač ar neprimelavo piršliai, pasigirdami esą turtingi. Svotams užstojamas kelias kaimo gatvėje, jie neįleidžiami į pirkią ir į užstalę, kol neišsiperka kelio. Turtingumą parodydavo jų išsipirkimo vaišių gausumas.

Dėl tos pačios priežasties zervyniškiai "vagia" svotus. Sugrįžus iš jungtuvių, kol piršlys ir jaunasis kieme išpirkinėja kelią iki stalo, vestuvininkai paslepia klėtyje ar kitose patalpose vieną ar kelias pamerges (druckas), pabrolius. Iš nelaisvės juos išperka laisvėje likusioji jo pora. Be to, kandžiai apdainuojami už stalo susodinti svo-

tai. Zervynose dainuojamos svotų apdainavimo dainos išsiskiria savo aštriu žodžiu, o padėkos dainos yra labai švelnios.

Gautas vaišes vestuvininkai atskiroje patalpoje pasidalija. Zervynose, kaip ir visoje Dzūkijoje, šis paprotys išlaikė daugiau pirmykštę formą. Kituose Lietuvos rajonuose gautos vaišės dedamos ant stalo, parodant, kiek turtingi svotai.

Dzūkų krašto jaunosios dovanos, dalijamos per vestuves, savo gausumu toli pralenkia kitų Lietuvos sričių jaunosios dovanas. Paprotys apdovanoti jaunojo giminę čia išliko iki šių dienų. Esant kolūkinei santvarkai, pakito pačios dovanos, bet jos ir toliau palieka tiek pat gausios. Iki antrojo pasaulinio karo, o iš dalies ir iki kolektyvizacijos, būdavo dovanojama stuomenys, rankšluosčiai, juostos, prijuostės, sijonai, "bliūzelės" - daugiausia ištekančios mergaitės darbo. Nykstant audimo tradicijoms, keičiasi ir dovanos. Dabar dovanojami pirktiniai šalikai, skaros, medžiagos suknelėms, rečiau - namų darbo rankšluosčiai, kuriuos zervyniškės perkasi Varėnos, Vilniaus turguose arba užsako, kad geresnės audėjos išaustų specialiai dovanoms. Esminis dovanojimo skirtumas yra tas, kad anksčiau dovanodavo daugiau savo darbo dovanas, o dabar dovanoja pirktinius. Jaunoji pagal paprotį turėdavo apdovanoti visą vyro giminę, pradedant tėvais, kuriems dovanos buvo ypač parenkamos, ir baigiant pačiais tolimiausiais giminėmis. Antai į Zervynų kaimą 1932 m. atitekėjusi Marcelė Makselienė per vestuves išdovanojo 12 stuomenų, 16 rankšluosčių, 10 skaručių, dvi prijuostes, dvi "bliūzeles", vieną sijoną, vienerius marškinius. Po vestuvių už pirmo karto nusimaudymą pirtyje, taip pat piemeniui, kuris pirmą kartą išginė bandą, jai atitekėjus,

ir kt. išdalijo tris rankšluosčius, vieną juostą ir stuomenį.

Jaunasis tiek anksčiau, tiek ir dabar dovanoja pagal paprotį jaunosios motinai ir krikšto motinai batus.

Vestuvės Zervynų kaime anksčiau tęsdavusios visą savaitę. Dabar jos neužtrunka ilgiau kaip tris dienas.

Vestuvėms baigiantis, iki šiol tebėra išsilaikęs vestuvininkų „čigonavimo" paprotys. Persirengę blogesniais rūbais, pasigrimavę, su kaukėmis važiuoja jaunojo pusės vestuvininkai į jaunosios, o jaunosios – į vyro pusę. "Čigonų" tikslas – nuvykus į priešingą šalį, apžiūrėti, kiek turtinga ir kaip gyvena kita pusė, sudaryti ten gerą nuomonę apie save, prikrečiant kuo daugiau juokų. "Čigonus" vieni gyventojai priima maloniai, sodina už stalo, vaišina, kiti, viską užrakinę, varo lauk. Bet tai netrukdo "čigonams" "pavogti" iš kiemo vištą, žąsį, o kartais – net paršiuką. Jeigu jaunieji būna iš skirtingų kaimų, "čigonai" aplanko visus kito kaimo gyventojus. Po kurio laiko žmonės pastebi, kad kam trūksta vištos, kam kiaušinių, sūrio ar sviesto gabalo. Už pavogtus daiktus niekas neužsigauna, priešingai, tai sukelia daug nuoširdaus juoko visame kaime.

Praėjus savaitei, švenčiami sugrąžtai ("sugrįžtuvės"). Pirmą kartą per sugrąžtus mergaitė aplanko savo namus, pirmą kartą čia atsilanko ir jaunojo tėvai. Per sugrąžtus anksčiau būdavo išvežama jaunosios pasoga.

Reikia pasakyti, kad, įgyvendinus socialistinius pertvarkymus Lietuvos kaime, išnyko ir materialiniu išskaičiavimu pagrįstos jungtuvės, nyksta taip pat materialiniu išskaičiavimu pagrįsti papročiai, kaip važiavimas į piršlius – "svotus" arba į "pasdabones". Mažėja tėvų vaidmuo, vaikams kuriant šeimą. Dabar vedybos grindžiamos meilės ir

tarpusavio sutarimo pagrindu.

Kai kuriuose Zervynų kaimo vestuvinių papročių momentuose pastebimas stabilumas - išlaikymas pirmykščių formų, kurios daugelyje Lietuvos rajonų jau seniai yra išnykusios.

Kylant materialinei gerovei, kai kurie zervyniškių vestuviniai papročiai įgauna dar ryškesnes formas. Pavyzdžiui, vis didėja jaunosios ir jaunojo dovanų giminėms vertė.

Zervynų kaimo vestuviniai papročiai būdingi visam Varėnos rajonui, o savo pagrindiniais bruožais jie pritampa prie visoje Lietuvos TSR teritorijoje gyvuojančių papročių.

KAI KURIOS TARMĖS YPATYBĖS

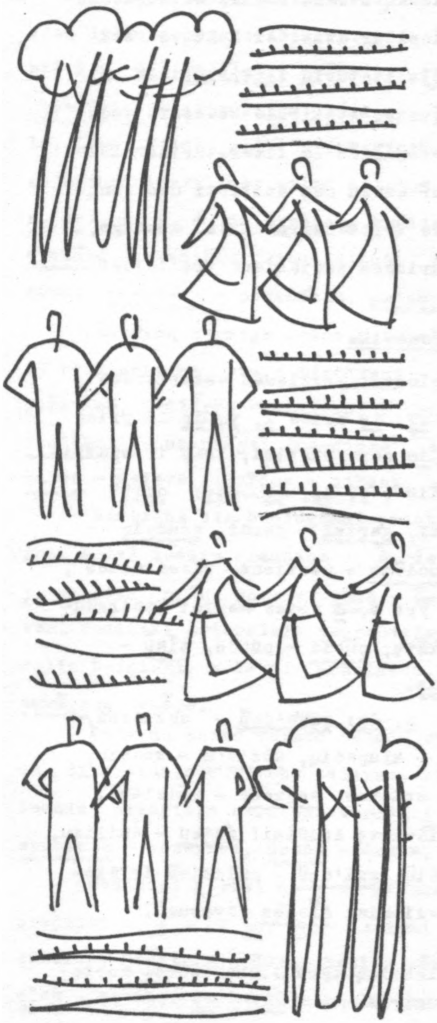

D. SKURKAITĖ,
A. VIDUGIRIS

Zervynų kaimo gyventojai kalba viena skambiausių lietuvių

kalbos tarmių – vakarinių dzūkų tarme. Tačiau metai iš metų, augant žmonių materialinei ir dvasinei kultūrai bei reikmėms, vis labiau stiprėja lietuvių literatūrinės kalbos, taip pat kitų tarmių įtaka. Atskirais atvejais tuos naujesnius tarmės faktus, atėjusius iš literatūrinės kalbos ar iš kitų tarmių, dabar sunku net atskirti nuo senųjų. Vis dėlto šiame trumpame tarmės aprašėlyje[1] dėmesys, kiek galima, pirmiausia skiriamas seniesiems tradicinės tarmės faktams.

Fonetika

Zervynų tarmė, kaip minėta, priklauso vakariniams dzūkams. Priebalsius t, d, tv, dv prieš i, y, ie ir prieš žodžio gale nukritusius i, ie zervyniškiai, kaip ir apskritai vakariniai dzūkai, verčia į c, dz, cv, dzv: cíek[2] – tíek, dzírstel'c' – dìrstelti, gardzì – gardì, gáudzIc' – gáudyti, liẽkoi 'lieka', pauciẽnė – pautiẽnė 'kiaušinienė', dz'viẽsa – dviẽse. Išimtis yra t, d prieš nauji atsiradusius i, į < *en : kãtĩ – kãtę, púodi – púode, tĩsù – tęsiù ir skoliniuose: tiñkas.

Garsai č, dž tariami c, dz: anksc'eũ – anksčiaũ, áudze – áudžia, klùp's'c'ū – klùpsčių, kós'c'u – kósčiu, peceĩs – pečiaĩs, stãces – stãčias, sodzeũs – sõdžiaus. Išsiskiria dėl sistemos neišvirtę žodžiai: áudeu – áudžiau, dẽd'ū – dẽdžių, kat'ũ – kačių, gul'deũ – guldžiaũ ir skoliniai: čatveřgas 'ketvirtadienis', čĩstas 'švarus'.

---

[1] Tarmės fonetiką ir leksiką tyrė D.Skurkaitė, morfologiją ir sintaksę – A.Vidugiris.

[2] Vartojama "Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo programos" (II leidimas, Vilnius, 1956, p.105–118) transkripcija.

Tarmei labai būdingas priebalsių kietinimas. Kaip visų dzūkų ir aukštaičių rytiečių tarmėse, l̃ kietėja prieš e, ė: galẽlei - galẽliai, gelažiẽs - geležiẽs, girtuõklas - girtuõklės, láidze - léidžia, motùlɛ - motùlė. Labai dažnai prieš priešakinės eilės arba supriešakėjusius užpakalinės eilės balsius kietinami priebalsiai r̃, /s̃/, š̃, ž̃, č̃, dž̃: krãca - krẽčia, nešójo - nešiójo, staõkė - stačiõkė 'kiaušinienė', ragẽc - regėti, žãmei žẽmei, pavežẽsu - pavėžẽsiu, padžùvo - padžiúvo.

Žervynų tarmėje dažna priebalsių asimiliacija: a) progresyvinė, pvz.: čiršč̀imai - tiršt̀imai, piršč́inė - piršt́inė, uždžírbo - uždìrbo; b) regresyvinė, pvz.: usniẽkoi - užsniẽgti 'užsninga', abaĩstė - apbaĩstė, àdavė - àtdavė, džiĩžas - diĩžas, ušãlo - užšãlo.

Minėtini šie būdingesni priebalsių pridėjimo atvejai. Prieš žodžio pradžios i, ė, ie dažniausiai dedamas j, o prieš o, u, uo - v: jẽmė - ẽmė, vuogáitės - uogáitės. Panašiai priebalsis įspraudžiamas į žodį, kurio priešdėlis baigiasi, o šaknis prasideda balsiu: pàjėmė - pàėmė, nuvẽjo - nuẽjo.

Žervynų kaimo tarmės balsių sistema nedaug skiriasi nuo literatūrinės kalbos balsyno. Literatūrinės kalbos ę žodžio pradžioje atliepia tarmės a: aglãlɛ - eglẽlė, apušĩnaĩ - epušynaĩ, árkės - érkės, árzīc' - érzyti.

Nosiniai garsai ą, ę ir galūnėje sutrumpėję tvirtapradžiai a, e (< an, en) tariami ū, ĩ, u, i: ūžuolaĩ - ąžuolaĩ, grūštū - grę̃žtą, kãtĩ - kãtę, žūsìs - žąsìs, tĩsù - tęsiù, su lazdù - su lazdà, katì - katė, púodi - púode. Garsų junginiai am, an, em, en nepakinta: lángas ir pan.

Dvigarsių i, u + l, m, n, r kirčiuotas pirmasis sandas ilgas: gírtas, pílkas.

Iš priešdėlinių sangrąžinių veiksmažodžių dalelytės si dažnai iškrinta į (sinkopė): pasrẽdo - pasirẽdo 'pasipuošia', nuzgér'c' - nusigérti, priskĩrpo - prisikĩrpo, suzbarìmo - susibarìmo, nùsvelka - nusìvelka.

Du greta stovį balsiai dažniausiai sutraukiami į vieną (elizija), kaip ir kitose tarmėse: nẽjo - nẽjo, nėrà, pàsemė - pasìėmė, àpsevė - apsìavė.

Pastebėta tarmei būdingų kirčiavimo dalykų. Senovinę kirčio vietą išlaiko:

a) vardažodžių daugiskaitos vietininkas: pen'k'uõsa - - penkiuosè, kortõsa - kortosè, namuõsa - namuosè, senuõsa - senuosè ir pan.;

b) dviskiemenių veiksmažodžių būsimojo laiko vienaskaitos formos: aisù - eisiù, mirsì, mesù - mesiù.

Minėtinas atskirų būtojo kartinio laiko trečiojo asmens formų kirčiavimas: radõs - rãdosi, sėdõs - sėdosi. Galūnę kirčiuoja ir dviskiemenių veiksmažodžių tariamosios nuosakos formos: bėktáu 'bėkčiau', bristái 'brìstum', kastái 'kastum', lėktáu 'lėkčiau'; bėktũ, suktũs, vestũs šalia sutrumpėjusių: bùt, nunèšt.

Morfologija

Daryba. Zervynų kaimo tarmė, kaip ir daugumas vakarinių dzūkų, labai mėgsta mažybinės-maloninės reikšmės žodžius su įvairiomis priesagomis, kurių būdingesnės yra:

-aitis, -aitė, pvz.: anũkáicis - anũkáitis, kojáitė, lazdáitė, nėkotáitė 'geldelė', rituláicis, snieguláitė 'sniegena', vuogáitė. Rytų dzūkų tarmėje su šia priesaga kiek dažniau pasitaiko tik moteriškosios giminės daiktavardžių;

-elis, -elė ir -ėlis, dedamos prie dviskiemenių daiktavardžių, pvz.: anglẽlis - anglẽlis, jievẽlė - ievẽlė

greta senųjų žmonių sakomų ciltẽlis - tiltẽlis, daiktẽlis, krantẽlis, langẽlis, laukẽlis, miškẽlis, paukštẽlei, stul'pẽlis, vištẽlei 'viščiukai', plg. daugiaskiemenius: gelažẽlis, pusrĩtẽlei. Tai primena panašiai apibendrintą rytų dzūkų priesagą -elis, plg. sūnẽlis ir vainikẽlis. Žervynų šnektoje nevartojama tik dviskiemenių priesagos -ėlis vedinių moteriškoji giminė;

-ukas, -ukė: aslùkė 'pusryklėlė', durùkės, gelažùkė, kumelùkas, mažùkas, -ė, raistelùkas. Priesaga -ukas, o ne (i)ukas (<*-jukas), būdinga vakariniams dzūkams, gretimiems vakarų ir vidurio aukštaičiams maždaug iki linijos Višty-tis - Kapsukas - Prienai - Jieznas - Trakai[1].

Mažybinės menkinamosios reikšmės daiktavardžiai daro-mi daugiausia su priesaga -ynas, pvz.: kiškĩnas 'kiškiu-kas', pelėdzĩnas 'pelėdžiukas', šunĩnaĩ 'šuniukai'.

Tarmei būdingesne antrinių veiksmažodžių daryba iš-siskiria palyginti dažni vediniai su priesagomis -inėti, -dinėti, kurie gali reikšti: a) kartotinį veiksmo pobū-dį, pvz.: iš apac'ũ añdo, viršuñ užmezdzinéja; b) per tam tikrą laiko tarpą kartojamą veiksmą, pvz.: bitès tos mãškos išplėždžinéjo - bites tos meškos išplėšdavo; c) veiksmo trukmę, palaipsniškumą, pvz.: dár cik sutemdzi-néja. Vietoj priesagos -inti tarmė turi -yti, pvz.: dz'ovíc' - džiovìnti, kaĩcic'- kaitinti. Visiems dzūkams būdingą priesagą -uiti (spėjama skolintą iš slavų kalbų) turi žodžiai dařbuic' 'dirbti', pietúic' 'pietauti'.

Veiksmažodžių priešdėlis pa- greičiausiai pagal slavus tarmėje dažnai turi rezultato reikšmę, kaip ir lite-

[1] Remiamasi lietuvių kalbos tarmių atlaso medžiagos kartoteka, esančia Lietuvos TSR Mokslų akademijos Lietu-vių kalbos ir literatūros institute.

ratūrinės kalbos iš-, nu-, su-, per-, pvz.: padzùvo 'iš-, su-džiūvo', papiřks 'iš-, nu-pirks', pap'jáuni 'perpisuni', paplėšė 'suplėšė'.

Kaityba. Be vidaus esamojo vietininko (inesyvo), tarmė turi dar vidaus einamąjį vietininką (ilatyvą), pvz.: akiñ, pievon, sodz'uñ 'į sodžių'. Tautosakoje dar pasitaiko ir sveika šio linksnio galūnė -na, pvz.: aĩsim, svetẽlei, naujõna sekliõ'ona. Tačiau dabar ilatyvas dažnai painiojamas su inesyvu, pvz.: praũs'as, pirciñ; ainù miškì.

Pašalio esamojo (adesyvo) ir pašalio einamojo vietininko (aliatyvo) lytys pasitaiko tik suprieveiksmėjusios, pvz: gul'ù namiẽpi; oà namõpi kelì piemenaĩ gẽnam.

Priebalsinio, į ir retkarčiais ų kamieno vardažodžių daugiskaitos naudininko ir įnaginino galūnė yra -mi. Šių linksnių lytys skiriasi tik kirčio vieta. Naudininko kirčiuojamas priešpaskutinis skiemuo: avìmi, piemenìmi, šunìmi, o įnaginino - galūnė: akimì, dukterimì, sūnumì, trimì. Šis reiškinys būdingas visiems vakariniams dzūkams.

Daugiskaitos inesyvo galūnė -sa, pasitaikanti vakarinių dzūkų tarmės plote, maždaug iki linijos Lazdijai - Varėna - Šalčininkai, taip pat dažnai pavartojama ir daugiskaitos iliatyvo reikšme, plg.: smilcĩsa bũl'bes kãpa ir nũ reĩks jaũ namuõsa važúoc' - šiandien reiks jau į namus važiuoti.

Tautosakoje pasitaiko senos ų kamieno būdvardžių lytys: iĩšeta širdẽlė no graudũ žodẽl'ū; no sunkũ darbẽl'ū neisil'osúoju.

Įvardžiuotinių vardažodžių išliko tik liekanų, pvz.:

jiẽj - jiẽ, katrój - katrà, šitój, Ilgùjos (pievos pavadinimas) ir tautosakoje randamos lytys: antrójos rankæ̃lɛs; pal'šíeji jautæ̃lei.

Veiksmažodžio bendratis paprastai yra sutrumpėjusi: aĩc', ragéc' - regėti, vèžč'. Ilgesnes, su galūne e (<ie), bendratis pasako tik senieji tarmės atstovai: békce, uškũsce - užkąsti, varíce.

Atskiri tarmės veiksmažodžiai yra kitokio kamieno, negu literatūrinės kalbos, pvz.: bálto 'baltina', prisódo 'prisodina', sugóvė 'sugavo', sùtemė 'sutemo', vãdo 'vadina', žũro 'žiūri'. Priebalsinio kamieno lytys: liẽkci, miẽkci - miẽgti, sniẽkci 'sninga'.

Būtojo kartinio laiko trečiojo asmens lytys po priebalsių j, v dažnai neturi galūnės balsių ė, o, pvz.: galɛ́j - galɛ́jo, nuvæ̃j 'nuėjo', užlɛ́j 'užliejo', važáu - važiãvo.

Būdingos būsimojo laiko pirmojo asmens lytys su kietu priebalsiu s/š/: áusu 'áusiu', prašíau, vešù 'vešiù', rečiau béks'u - béksiu.

Leidžiamosios nuosakos lytys daromos su žodeliu tèsta (<* testāvi - testovi): testa aĩna, testa bũna.

Minėtini atskiri tarmės prieveiksmiai: dãbar 'dár', dar̃ 'dabar̃', nũ 'šiandien', ižgríto 'iš ryto' ir kt. Iš kitų aukštesniojo laipsnio prieveiksmių (pvz.: ger'aũ, šal'ceũ - šalčiaũ) išsiskiria su to paties laispnio bevardės giminės būdvardžių priesaga -es (< esn < esni) lytis daugès 'daugiau', plg. nelyginamąjį laipsnį daũgi, daũg, daũgel'.

Sintaksė

Pirmiausia minėtini tarmei būdingesni prielinksnių vartojimo atvejai. Prielinksnio añ - añt vartosena daugeliu atvejų artima slavų kalboms, pvz.: an patiẽs gãlo

bū̃na 'pa×iame gale gyvena'; kùbilū spráug'a an žiemõs.

Prielinksnis in 'į' vartojamas daugiausia su galininku: reĩk'a vánden'o aĩc' in ùpĩ; bėga in piĩrk'ū. Tačiau in kartais pasitaiko ir su kilmininku: dzírsterės in žmogaũs; in devĩn'ũ (kilometrų) traũks (bus kelio).

Prielinksnis pas vartojamas su galininku reikšti: a) vietai, pvz.: sėdzi pas klúonū; víenas buvaũ pas tėvū; b) krypčiai, pvz.: jiẽj visì pas víenū aĩna kačilū vál'-gĩc'. Be to, pas vartojamas su žodžiais klausti, prašyti, skolinti: jìs pas tavĩ gi kláusė; paprašĩkit pas Partúnū – paprašykite Fortūno.

Zervyniškių tarmei yra būdingas prielinksnių lig, po, prieg 'prie' vartojimas su vienaskaitos naudininku (tų konstrukcijų vyriškosios giminės lytys dažniausiai turi seną galūnę i < ie , pvz.: pabùvo lig vãkari, po nãkcei staĩna; po vaĩdzi vadzĩc' negražù; àš tũ priek sáu tur'ù. Prielinksnis prieg vietos reikšme dažnai vartojamas ne tik su vienaskaitos naudininku, bet ir su daugiskaitos įnagininku, pvz.: sãnei prieg namaĩs sėdzi.

Priemonės įnagininkas kalbamojoje tarmėje dažnesnis yra be prielinksnio, pvz.: veĩ'pė verps'tėm, o ypatybės įnagininkas – atvirkščiai, su prielinksniu, pvz.: vĩrai váikšč'oj su baltõm kãl'nėm.

Sudėtiniuose sakiniuose jungtuko kad vietoje tarmė dažniausiai vartoja įvardį kũ – ką, pvz.: sùvuodė, kũ grĩbas ĩr (sriuboje), ir pèdeda šáukštũ (nevalgo).

Leksika

Zervyniškių leksika iš esmės nesiskiria nuo gretimų šnektų leksikos. Minėtini būdingesni dialektizmai, gražūs seni žodžiai: brėkšta 'aušra', daũsos 'šilti kraštai', draugė̃ , 'šeima', drevė̃, ganiavà 'ganykla', geinỹs 'tem

tikros virvinės kopečios', ginėti 'baigti' iñkretalas 'impilas', kéltuva 'galvijai', klegėti 'kalbėti', poryti 'pasakoti', kluonienà 'vieta palei kluoną', kõpti (inkõpti, iškõpti) 'lipti', krúostas 'antakis', lúokyti 'žvejoti su žiburiu', núoteka 'nuotaka', pavándenė 'potvynis', stačiõkė 'kiaušinienė', užeĩviai 'ateiviai' ir pan.

Šios kelios pastabos apie Zervynų kaimo tarmės ypatybes gal ir neduos ištiso tarmės vaizdo, tačiau padės išaiškinti kai kurių terminių reiškinių vartojimą, jų paplitimą. Iš pateiktųjų Zervynų tarmės ypatybių matyti, kad daugumas jų yra būdingos didesniam visų dzūkų ar vakarinių dzūkų plotui. Vien tik Zervynų kaimu besiribojančių tarmės ypatybių nerasta.

V I E T O V A R D Ž I A I

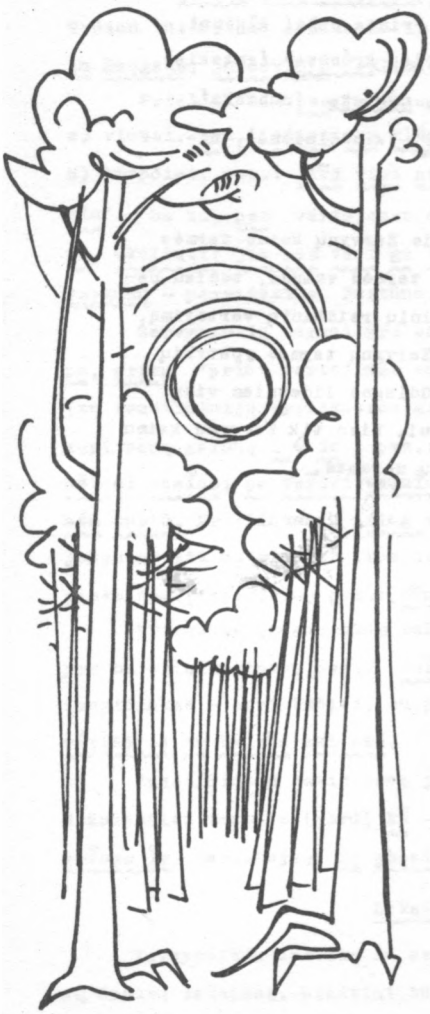

I. E R M A N Y T Ė

Zervynų kaimas iš kitų Lietuvos TSR kaimų išsiskiria

vietovardžių gausumu. Čia užrašyti 75 vietų vardai. Be abejo, jų (ypač smulkiųjų vietų pavadinimų) dar yra daugiau.

Šiame straipsnyje bandoma apžvelgti minėto kaimo vietovardžius pagal struktūrinius-gramatinius jų tipus ir bent iš dalies nustatyti jų reikšmės specifiką.

Kadangi mes dar neturime savos, baltų toponimijai pritaikytos vietovardžių klasifikacijos, darbe naudotasi S.Rospondo[1] slavų toponimijos struktūrinės-gramatinės klasifikacijos schema.

Asmenvardžių šiame kaime nėra gausu, todėl jie atskirai nebus nagrinėjami, o bus liečiami tik tiek, kiek santykiauja su vietų vardais.

Iš pirminių Zervynų kaimo vietovardžių pagal reikšmę gana įvairūs yra a p e l i a t y v i n i a i (bendriniai):

a) fiziografiniai (apibūdinantieji žemės paviršių) vietovardžiai yra padaryti iš bendrinių žodžių be jokių darybinių formantų: Balà (4) pieva; Dujà (4) pieva: dujà dzūkų tarmėje reiškia žemę, dirvožemį prie pelkės; Katrà (4) upė; Šilaĩ (4) pieva: šìlas; Ūlà (4) upė, plg.Avilỹs ežeras (Imbradas), Aul-amas upelis (Panevėžys). "Ūl-" čia šaknies "aul-" balsių kaitos variantas;

Laukẽlis (2) pieva: nedidelis laukas; Sodẽlės (2) pieva: sodẽlė - nedidelis kaimas, Sąsmaugà (3[b]) (taria - Sūsmaugà) pieva: sąsmauga, 'sąsmauka'. Šie ir kiti vietovardžiai jau turi darybinius formantus, bet toponiminiu požiūriu jie yra pirminiai;

---

[1] S t. R o s p o n d, Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna słowiańskich nazw geograficznych, Wrocław, 1957.

b) florai atstovauja pavadinimai: Apušynaĩ (1+) miškas: apušýnas 'epušių miškelis', Beržlýnas (1) pieva: Priebalsis l čia įsiterpęs tarp šaknies ir priesagos; Karklýnas (1) pieva: 'vieta, kur daug karklų'; Kelmýnas (1) pieva: 'vieta, kur daug kelmų';

c) metaforiniai: Sklepaĩ (4) pieva: sklẽpas, plg. rusų СКЛЕП, lenkų sklep 'rūsys, duobė daržovėms pilti, podėlis';

d) pagal vietą: Galutìnė (2) pieva: 'esanti pakraštyje, gale'; Kamplnė (2) pieva: 'esanti kampe';

e) pagal ypatybes: Gerùkė (2) pieva, plg. su šia priesaga "slapùkas" 'kuris slapstosi', iš čia analogiškai gerùkas, -ė 'geras, geros širdies'; Didžiùlis (2) miškas 'didelis, milžiniškas miškas'; Žaliója pieva: 'žalioji' (šis pakitęs įvardžiuotinio būdvardžio kamienas, būdingas dzūkų ir gretimų rytų aukštaičių tarmei);

f) kultūriniai: Bendróvė (1) pieva: bendrai naudojamos pievos.

Iš pateiktų vietovardžių matyti, kad pirminių vietovardžių tikrai nedaug. Tai bendra visų kalbų ypatybė. Išvestinių žodžių visada yra daugiau, negu pirminių (tiek sudarant bendrinius žodžius, tiek vietovardžius).

Iš antrinių vietovardžių Zervynose gana dažni pavadinimai su šiomis priesagomis:

a) -išk-. Su šia priesaga padaromi vietų vardai iš asmenvardžių, ir, be abejo, jie turi posesyvinę (priklausomybės) reikšmę. Jenarẽliškės (1) pieva: jenarõlas 'generolas'; Jonẽliškės (1) pieva: Jonẽlis; Kvaraciéjiškė (1) pieva: Kvaraciéjus (pavardė); Mìčeliškės (1) pieva: Mìčelis; Petẽšiškės (1) pieva: Peteškà; Raũbiškės (1) pieva: Raubà;

b) -inis, -ė: Barsùkinės (1) miškas ir laukas: barsùkas; Ešerìnis (2) (taria Ašerìnis) ežeras: ešerỹs; Mekšrìnis (2) ežeras: mẽkšras; Ìšrūginis (1) upelis ir ežeras: ìšrūgos;

c) -ekà: Lytekà miškas, plg. bendrinius šios priesagos žodžius lydekà, pelekà, latvių līdeks;

d) -ẽlė: Duobẽlė (2) pieva: duobẽlė;

e) -ỹsis: Smirdỹsis (2) pieva;

f) -uotis: Nendruõtis (2) bala: 'su nendrėmis, nendrių prižėlęs', plg. kutuõtas, (-is) 'su kutais';

g) -ū́tas: Apšrū́tos (1) pieva: opšrùs (gal mažybinė reikšmė), plg. vaikū́tas 'vaikelis'.

Vietovardžiu virtęs skolinys yra Smaliárnia (1) pieva: rusų СМОЛЯРНЯ 'deguto varymo vieta'.

Vietovardžių, turinčių antrinius formantus (t.y. priesaga + priesaga), užrašyti tik du: Apšrūtẽlė (2) laukas ir Muragináitė (1) pieva ("muragas" dzūkų tarmėje reiškia vešlią žolę, augančią drėgnose vietose).

Kita, ne tokia gausi, antrinių vietovardžių grupė yra priešdėliniai dariniai: Patskẽ (3^b) pieva: pa- + tãkas, Pasmaliárnia (1) pieva: pa- + Smaliárnia; Pagronyčiaĩ (3^{4b}) pa- + gronyčia 'riba, siena' plg. rusų ГРАНИЦА; Pavìlnis (1) upelis ir ežeras: pa- + vìlna;

b) tarp- Tarpūliaĩ (taria Terpūliaĩ) (3^b) pieva: tarp- + Ūla.

Yra Zervynose ir vienas kitas sudurtinis vietovardis: Kryžãkelės (1) dirva: kryžkelė, Kùžipievės (1) pieva: pirmojo komponento kilmė nesiaiški, antrasis komponentas - fiziografinis terminas 'pieva', Lỹnežeris (1) ežeras: lỹnas + ežeras, Mergežeris (1) ežeras: mergà + ežeras, atsiradęs liaudies etimologijos keliu. Šiaip reikėtų aiškinti marka, merkti + ežeras. Ùosupis (1) (taria Vúosupis) upelis:

úosis + upė, Žỹdapievė (1) pieva: žỹdas + pieva, Vidùlaukė (1) laukas: vidùs + laukas. Šiems toponiminiams sudurtiniams dariniams būdinga tai, kad antroji jų dalis – fiziografinis terminas. Yra dar užrašytas pievos pavadinimas – Salóvartis (1): sala + vart- (vart-, vert- dažnas vietovardžiuose, neatskiriamas nuo 'versti'), jis įdomus tuo, kad antrasis komponentas čia yra veiksmažodis.

Daugiau analogiškų pavadinimų, kurie sudaryti iš bendrinių žodžių, įvardžių, skaitvardžių ar veiksmažodžių, čia neužrašyta.

Sudėtinių vietovardžių grupė yra bene turtingiausia iš visų Zervynose rastų pavadinimų. Pagal struktūrą juos galima suskirstyti į šias grupes: a) būdvardis + daiktavardis: Júodos Lóvos pieva (metaforinis), Dvarnos pievos pieva; b) kilmininkiniai: Šitokio tipo vietovardžių, nors šiaip jų nėra labai gausu lietuvių kalboje[1], Zervynų kaime palyginti gana daug. Be to, jie gana įvairūs savo reikšme, pvz.; Barsùkinių bala: Barsùkinės – miškas ir laukas Zervynų apylinkėje, Barcių bala: Barcỹs ar Barčius, Bìržų pieva: Bìržai – kaimas Varėnos raj., Grūšiagrybio balelė: a) pirmasis komponentas – sudurtinis – grūšia 'kriaušė'+grybas arba b) "Grūšiagrybis" gali būti asmenvardinės kilmės, Gėnio Kampas pieva: genỹs + kampas. Be abejo, čia seniau augo miškas, kuriame gyveno minėti paukščiai. Kraučialìškės šaltinis: Kraučialìškė – vietovės pavadinimas, Laukẽlio pieva, plg. Laukẽlis – kalnas Varėnos raj. Puodžių k., Lavỹso pieva: pirmas komponentas – kaimo pavadinimas, Lỹnežerio pieva: Lynežeris –

[1] B. S a v u k y n a s. Kilmininkiniai lietuvių vietovardžiai, "Lietuvių kalbotyros klausimai", VI, Vilnius, 1963, p.235.

kaimas ir ežeras Rudnios apyl., Plõkšto Drevẽlė bala: "Plokšto" kilmė nesiaiški, gi antrasis komponentas – dabar jau metaforinis. Galima spėti, kad kadaise šios balos vietoje buvo miškas ir čia, medžių drevėse, gyveno bitės. Púodžiaraisčio bala ǁ Púodžiaraistis (pirmoji forma dažnesnė): Púodžiaraistis – vietovės pavadinimas, Smaliárnios šaltinis: Smaliárnia – pieva, Stelmõkiškio šaltinis: pirmo komponento raida tokia – Stelmokas (asmenvardis) – Stelmõkiškis (vieta, kur gyvena Stelmokas) – Stelmõkiškio šaltinis. Stìrtų Balelė miškas: stìrtos + balelė, Šlẽktos Beržlýnas pieva: šlèktà + beržlýnas, Výžų Kálnas pieva: metaforinis vietovardis;

c) pasitaiko ir vietovardžių – prielinksminių konstrukcijų, pvz.: Po Degimù – ežeras, Pas Ãukštą Saláitę – pieva, Pas Brastẽlę – pieva, Pas Vilkìnio Lieptẽlį – laukas: Vilkìnis – pavardė.

Vietovardžiai – tai ne tik vertinga medžiaga krašto istorijai bei geografijai, bet ir didžiuliis lobis mūsų kalbos mokslui.

PASTABOS DĖL VARDO *ŽERVYNOS* KILMĖS

S.KARALIŪNAS

Kaimo vardas Žervynos (Žervýnai) turi giminaičių ypač iš

vandenvardžių tarpo, plg. ežerą Zervýnas (Krosna, Naujienų k.), upę Zervýna (Lazdijai, Palazdijų k.)[1], raistą Zervýnos (Šventežeris, Mikyčių k.), balą, pievą Zervýna (Marcinkonys, Randamonių k.), kalvą Zervýnakalnis (Lazdijai, Palazdijų k.), lauką Zervìnka (Varėna, Gribašės k.)[2].

Įdomu tai, kad pasitaiko tikrinių vardų, prasidedančių priebalsiu ž-, plg. Žervỹnos (pievos Navininkų k. netoli Keturvalakių)[3].

Tokių dubletinių formų buvimas leidžia spėti, kad vietovardžiai su pradiniu ž- gali būti jotvingiškos kilmės, o vietų vardai, žodžio pradžioje turintieji ž-, - lietuviškos[4]. Tyrinėtojų manoma, kad jotvingiai vietoj lietuvių ž, kaip ir prūsai, bus turėję z (plg.ežero vardą Ažãgis ir jo lietuvišką atitikmenį upės vardą Ãžagis arba Ažagỹs; dar plg. atitinkamus apelatyvus: pr.azegis 'Barsch' ir liet. ežegỹs 'tokia žuvis')[5]. Tokį spėjimą paremia ir geografinis momentas: zerv- (žerv-) šaknies hidronimai ir toponimai sutinkami siaurame, kitados jotvingių gyventame plote.

---

[1]Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas, Vilnius, 1963, p. 201.

[2]Dėl dzūkų tarmei būdingo priebalsių kietinimo šios formos tariamos su Za-.

[3]"Lietuvių kalbos rašybos žodyne" (Kaunas, 1948, p.431) ir vietovardžių kartotekoje (Lietuvių kalbos ir literatūros institutas) randame ežero vardą Žervýnas (Leipalingis, Stračiūnų k.). "Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas" (p.201) pateikia formą Zervýnas (su Z-).

[4]Arba lituanizuotos jotvingiškos formos.

[5]Plg. K.B ū g a, Rinktiniai raštai, III, Vilnius, 1961, p.134.

Darybiniu atžvilgiu vietovardyje Žervýnos (lietuviškai būtų *Žervynos) skirtini du komponentai: šaknis žerv- (plg. Žerv-ýlios, keli ežerai Lazdijai, Stankūnų k.) ir priesaga -yn-. Šita priesaga toponimuose ir hidronimuose yra labai dažna (plg. upes Šak-ýna, Up-ýna; pievas Ežer-ýnos netoli Simno, Gal-ýna netoli Batakių).

Hidroniminę šaknį žerv-, kilusią iš prabaltiškos lyties žerv-, kilme būtų galima sieti su veiksmažodžiu žerv-enti 'srauniai tekėti' (plg. Baikš, kad siauras upelis, ale smarkiai unda žervėna, sunku užtvenkt, Kamajai).

Be to, šaknis žerv- (iš prabalt. *žerv-) yra, galimas daiktas, hidroniminės šaknies gerv- variantas. Tokiu atveju hidronimai su žerv- būtų gimininga tokiems vandenvardžiams, kaip Gerv-ainỹs, Gerv-ėdžia, Geřv-is, Geřv-inis ir kt.[1] Jų atitinkamas bendrinis žodis, be abejo, yra gérvė 'toks balų paukštis', lat. dzērve, pr. gerwe. Įdomu, kad hidronimai Žervýnas ir Gervýnas, išskyrus pirmąjį priebalsį, fonetiškai sutampa absoliučiai[2].

Gerv- ir balt. žerv- siejimui fonetika neprieštarauja. Mat, indoeuropiečių kalbose gali kaitaliotis kietasis (veliarinis) g, baltų kalbose išlikęs sveikas, ir minkštasis (palatalinis) ǵ. Pastarasis garsas lietuvių kalboje virto ž, prūsų, latvių ir jotvingių – z.

Tokio kaitaliojimosi pavyzdžiu galima nurodyti gnýbti : žnýbti, geĩtas : žeĩtas 'gelsvas', s. slav. gas (rus. гусь) : liet. žąsis ir kt.

---

[1] Žr. Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas, p. 46–47.

[2] Čia priklauso ir sėlių vardas Žervinas (žr. K. Būga, Rinktiniai raštai, III, p. 256, 259, 734), plg. lat. dzērve = liet. gérvė. Latvių ir sėlių kalbose ģ prieš ę virto dz.

Be to, ir tarp atitinkamų bendrinių žodžių galima įžiūrėti semantinį ryšį, plg. žervėnti 'srauniai tekėti (apie vandenį)' ir gérvė 'toks balų (t.y.vandeningų vietų) paukštis' [1].

---

[1] Vietovardį Žervýnos čia mes nagrinėjome įjungę į visą toponiminę-hidroniminę sistemą. Tačiau neatmestina ir dar viena vietovardžio kilmės galimybė. Negalima pamiršti tos aplinkybės, kad, mūsų turimais duomenimis, netoli Zervynų kaimo nėra ežero, upės ir pan. tokiu pat vardu, nors, tiesą sakant, seniau galėjo būti. Todėl įtvingišką vietovardį Žervýnos galima sieti ir su daiktavardžiu žervė 'žarija' (plg.žerti). Dėl semantikos plg. Degėsių, Degimų, Degsnių, Pelenių, Žarijų kaimų vardus.

TAUTOSAKOS PATEIKĖJAI

N. VĖLIUS

Lisudies poetinė kūryba zervyniškiams dar nėra baigiamas

pamiršti senovės reliktas – ji tebėra neatskiriama beveik kiekvieno šio kaimo gyventojo dvasinio gyvenimo dalis. Su tautosaka yra susieti visi svarbiausieji žmogaus gyvenimo momentai: gimimas, vestuvės, laidotuvės; ji ir dabar lydi ne vieną darbo ir poilsio valandą.

Beveik kiekvienas zervyniškis moka dainuoti, kai susėdama už vaišių stalo ar sustojama po darbo lauko gale. Kiekvienas prisimena kokią pasaką, kai susirenkama prie vienos lempos ilgais žiemos ar rudens vakarais. Tačiau Zervynose nesutikta tokių dainininkų ar pasakotojų, kurie apstulbintų klausytojus savo repertuaro platumu, pateiktos medžiagos retumu. Tai eiliniai tautosakos pateikėjai, kokių yra nemaža kiekviename dzūkų kaime.

Tautosaka Zervynose užrašyta iš 26 pateikėjų, kurių amžius – nuo 8 iki 85 metų. Iš vaikų ir jaunimo surinkti vos keli liaudies žodinės kūrybos trupiniai, šiaipjau visą tautosaką pateikė daugiau kaip 50 metų turintieji kaimo gyventojai.

Tautosaką zervyniškiai yra tarsi pasiskirstę tarp savęs atskiromis sritimis: lyriškos dainos ir raudos priklauso moterims, o epiškos pasakos, pasakojimai, anekdotai – vyrams.

Didesnė vyrų pasakotojų dalis – Makselės ir Tamulioniai, labiausiai Zervynose paplitusių giminių atstovai. Vienas iš geriausių kaimo pasakotojų – J o n a s M a k s e l ė.

J.Makselė gimė 1908 m. Zervynose. Augo didelėje, aštuonių asmenų šeimoje. Mažas būdamas, lankė pradžios mokyklą (baigė tris skyrius), pasaugęs dirbo žemės ūkio ir miško darbus.

1935 m. J.Makselė vedė. Tėvo žemę pasidalijo perpus su broliu Miku. Dirbamos žemės tebuvo tik pora ha, visa kita – miškas. Iš miško ir gyveno.

Po Didžiojo Tėvynės karo Makselė dirba remontininku prie geležinkelio.

Laisvalaikiu J.Makselė mėgsta medžioti, žvejoti. Jam ne tiek rūpi medžioklės ar žūklės laimikis, kiek norisi pavaikščioti paupiais, po miškus. Labai myli gamtą, su didžiule meile kalba apie apylinkės ežerus, miškus.

J.Makselė – linksmo būdo žmogus, muzikantas. Kaip ir visi muzikantai, mėgsta padainuoti, pajuokauti. Jo šeimoje visada linksma, jauki nuotaika. Ypač J.Makselės pirkia pagyvėjo, susaugus vaikams. Vakarais čia susirinkdavo kaimo jaunimas, šokdavo, dainuodavo, žaisdavo. Visose jaunimo pramogose dalyvaudavo ir pats šeimininkas.

Didesnę pateiktos tautosakos dalį pasakotojas išmokęs iš savo tėvo, kuris buvęs šviesaus proto, rimtas, tvarkingas žmogus, skatinęs vaikus mokytis. Jis nesekdavęs vaikams pasakų, bet pasakodavęs "tikrus" atsitikimus, pamokymus. Užtat ir J.Makselės repertuare nėra nei vienos pasakos. Tai ne tradicinių pasakų sekėjas – "melagis", kuris klausytoją vedžioja po stebuklingą išmonės pasaulį, o pasakotojas realistas, kuris porina tik tai, kas "iš tiesų" buvo. Kartu tai pasakotojas išdaigininkas. Jo repertuare – sakmės, pasakojimai, anekdotai. J.Makselė pasekė 50 lietuvių pasakojamosios tautosakos kūrinių. Pasakoja labai gyvai, su išraiškinga mimika ir pantomimika.

Moterys dainininkės, priešingai vyrams, beveik visos atitekėjusios iš gretimų kaimų (Perlojos, Marcinkonių, Margonių ir kt.). Todėl jų dainos daugiau ar mažiau būdingos visos apylinkės dzūkams.

Vestuvinėmis dainomis garsėja
Marcelė Gaidytė-Makselienė

B.Motuzos piešiniai

Vienas iš geriausių kaimo
pasakotojų Jonas Makselė

Daug gražių dainų moka ir
Genė Baublytė-Makselienė

Viena iš geriausių Zervynų kaimo dainininkių - G e n ė B a u b l y t ė - M a k s e l i e n ė.

G.Makselienė gimė 1912 m. Perlojoj. 1914 m. jos tėvą paėmė į karą. Čia jis pateko į vokiečių nelaisvę ir iš jos nebegrįžo. Mama, likusi su keturiais mažais vaikais, pasitraukė į Palkabalio kaimą. Po karo grįžo į Perlojį, o čia viskas sunaikinta, namai sudegę. Mama buvo raštinga ir mokė perlojiškių vaikus. Už tai jai kas varsnelę išardavo, kas malkų parveždavo. Tačiau pragyventi buvo nelengva, tekdavo net badauti. Visi Genės broliai tarnavo turtingiesiems, tik Genė gyveno su mama. Ši ją išmokė skaityti, rašyti.

Einant Genei devintuosius metus, mama ištekėjo už kito (jau trečio) vyro. Patėvis turėjo 20 ha žemės.

Vaikystėje Genė ganė gyvulius; paaugusi dirbo moteriškus lauko darbus, išmoko siūti, austi.

1935 m.ištekėjo už J.Makselės į Zervynas. Ištekėjusi dirbo laukuose, kaip ir visos Zervynų moterys, grybavo, uogavo. Išaugino penkis vaikus. Nors ir sunkokai gyvendama, visus stengėsi pramokyti.

G.Makselienė - jautri moteris, labai viską imanti į širdį. O jausmą, kuris ją užvaldo, išlieja dainomis. Todėl ji, kaip reta kas kitas, pritaiko dainas prie savo dvasinės būsenos.

G.Makselienė mums padainavo 170 dainų. Ypač mėgusi dainuoti mergaudama, nors šiaip Perlojos merginos tada nebuvusios garsios dainininkės - kur kas labiau dainomis garsėdavę Perlojos vyrai. Genė dainuodavusi vakarodama, talkose, vakarėliuose. O kur išgirsdavusi kokią dainą - būtinai išmokdavusi. Paprastai dainuodavo apie "bernelį, mergelę ir rūtelę". Mėgdavusi našlaičių dainas.

Ištekėjusi, kaip ir visos marčios, labai ilgėjosi "tėvų šalelės". Vis dainuodavusi "Kad aš būčiau žinojus" ir kitas "marčių" dainas. Bet gražus gyvenimas su vyru, abipusė meilė išdildė tėvų šalies ilgesį. Kartu su vyru dažnai eidavusi į vaišes, vestuves.

Susugus vaikams, dainininkė ne vieną dainą išmoko iš savo vaikų ir kaimo jaunimo.

G.Makselienė dainuoja ramiai, neskubėdama; balsas malonus, nesukštas. Jos dainų repertuaras nepasižymi vieningu kryptingumu. Jame nemaža karo, šeimos ir kitokios tematikos dainų.

M a r c e l ė G a i d y t ė - M a k s e l i e n ė, G.Makselienės brolienė, Zervynose garsėja vestuvinėmis dainomis. Kas kelia šaunias vestuves ar vaišes, būtinai ją pakviečia, kad dainų nepristigtų. Ji moka per šimtą lietuvių liaudies dainų.

M.Makselienė gimė 1911 m.Margionių kaime. Marcelei tebuvo tik šešeri metai, kai susirgo ir apako jos mama. Netekusi regėjimo, ji per dienas dainuodavusi. Į jos pirkią susirinkdavę ir svetimų, jei ne padainuoti, tai bent paklausyti dainininkės. Iš mamos ir Marcelė daug dainų išmokusi.

Skaityti ir rašyti Marcelę pramokė daraktorius. Visą laiką ji gyveno namie. Maža būdama, ganė gyvulius, pasugus irgi nebuvo kada valiūkauti: mama neregėjo, tėvelis taip pat buvo invalidas, - visus darbus reikėjo vienai nudirbti. Anot pačios dainininkės, dienom darbas, o vakarais - dainos: "Kasam bulves, kai sutemsta, tada sukuriam ugnį, susirenkam ir dainuojam." Labai mėgdavusios merginos dainuoti, rugius piaudamos arba nuėjusios grybauti.

1932 m. Marcelė ištekėjo už M.Makselės į Zervynas. Šešuras su anyta tarp savęs nesugyveno, sunku buvo ir vi-

siems namiškiams. Čia gyventi buvo dar sunkiau, negu namuose. Nors Marcelė dirbo nuo aušros ligi sutemos, tačiau pavalgyti ne visada užtekdavo. O dar rūstūs anytos žodžiai dažnai gerklėj sustabdydavo juodos duonos kąsnį.

Sunkus gyvenimas pas tėvus, kasdien pergyvenant skaudžią motinos nelaimę, vėliau - varginanti padėtis pas uošvius išugdė liūdną, melancholišką Marcelės būdą. Ji visada tyli, susimąsčiusi. Net linksmas vestuvių dainas dainuoja tyliu, liūdnu balsu.

Ir pati seniausia kaimo dainininkė - P r a n ė T a m u l e v i č i e n ė, atitekėjusi iš Marcinkonių. Jaunystėje ji buvo smarkiai veikiama lietuvių nacionalinio išsivadavimo idėjų, todėl jos repertuare šalia senų, tradicinių liaudies dainų yra daug literatūrinės kilmės dainų su ryškiomis patriotinėmis tendencijomis. Nors dainininkė jau gana sena (85 m.), tačiau tebėra blaivaus proto, dainuoja dar palyginti geru, aiškiu balsu.

Čia paminėti tik keli būdingesnieji Zervynų kaimo tautosakos pateikėjai. Nemaža pasakų, sakmių bei pasakojimų pasekė Juozas Tamulionis, Domas Tamulaitis, Petras Svirnelis. Ne vieną dešimtį dainų padainavo Rožė Tamulionienė, Birutė ir Marytė Tamulevičienės, Juzė Vilkinienė ir kitos. Jų visų dėka dainos, sakmės, pasakojimai ir kita tautosaka Zervynų kaime išsilaikė iki šių dienų ne įnamio, o šeimininko teisėmis.

ŽERVYNIŠKIŲ DAINOS

P. JOKIMAITIENĖ

Kaip visoje Dzūkijoje, taip ir Žervynose dainos yra gau-

siausias ir gyvybingiausias tautosakos žanras. Tai rodo ekspedicijos metu surinktų dainų skaičius, kuris žymiai prašoka čia užrašytų pasakų, sakmių bei smulkiosios tautosakos kiekį.

Dainos buvo rašomos iš dvylikos pateikėjų, išimtinai moterų. Dainininkių amžius – maždaug nuo 40 iki 85 metų. Todėl pateiktosios dainos ne visai atspindi dabartinio meto repertuarą, nors dauguma iš jų, pasak dainininkių, labai dažnai dainuojamos suėjimuose, vaišėse, per šventes. Dėl laiko stokos buvo daroma tam tikra atranka, užrašinėjant meniniu ir idėjiniu atžvilgiu vertingus kūrinius.

Geriausios Zervynų dainininkės – Genė Makselienė, Marcelė Makselienė ir Pranė Tamulevičienė. Jų padainuoti variantai apskritai yra gerai išvystyti, meniški, išbaigti.

Daugiausia dainų – 170 – padainavo Genė Makselienė. Toks dainų skaičius, lyginant su aukštaičių ir žemaičių dainininkių repertuarais, yra nemažas, tačiau Dzūkijoje tai gana dažnas reiškinys.

Zervyniškių dainos nėra kuo nors ypatingos, išsiskiriančios iš kitų. Dauguma jų yra atsinešt̃os iš Perlojos ir kitų apylinkių, kur dainininkės, prieš atitekėdamos į Zervynas, praleido savo jaunystę. Tai būdingi dzūkų dainų variantai, neblogai išsilaikę iki šių dienų.

Peržvelgus surinktąją medžiagą, galima pastebėti, kad Zervynose labiausiai paplitusios vestuvinės dainos. Ekspedicijos metu jų užrašyta apie 120. Tai pagrindinės, mėgstamiausios Zervynų pateikėjų repertuaro dainos. Čia dažniausiai dainuojamos piršlybų, mergvakario, išvažiavi-

mo pas jaunąjį dainos. Tai daugiausia lyriški, nuotaikingi, graudūs tekstai, išreiškią nuotaikos, atsisveikinančios su tėviške, "jaunosiom dienelėm", išgyvenimus:

Kai pūkelis dugnan guls,
Akmenėlis viršuj plauks,
Tai tada, motinėle,
Aš pas tave sugrįšiu, -

liūdnai dainavo Genė Makselienė liaudies menininkių dešimtmečiais kurtus, gludintus žodžius, taip kondensuotai nusakančius marčios likimą.

Labiausiai Zervynose išplitusios vestuvinės dainos yra šios: "Vai, žiba žiburėlis", "Ačiū tau, močiute", "Tris dienas, tris naktis", "Lakštute paukštute", "Tykiai tykiai Nemunėlis teka", "Aukštas dangus, šviesios žvaigždės", "Jojo prijojo pilnas dvaras svetelių" ir kt. Jos žinomos visoje Lietuvoje. Kai kurios iš jų, kaip "Tykiai tykiai Nemunėlis teka", "Vai, žiba žiburėlis", yra dzūkiškos kilmės. Tai vienos iš meniškiausių Zervynose dainuojamų dainų. Jų tekstų variantai čia yra gražūs, pilni, išvystyti.

Be lyriškųjų vestuvinių dainų, čia gyvuoja ir jumoristinės dainelės, apdainuojančios piršlį, svočią, pajaunius. Jų daugiausia moka Marcelė Makselienė. Labiausiai mėgstamos yra "Gyrėsi svotas", "O tai tavo, dėdule, žentulis", "Nebus nieko, svotuliai", "Šią naktį per naktį miego nemigau" ir kt.

Iš pateikėjų pastabų bei pasakojimų matyti, kad vestuvinės dainos, būdamos dar gana gyvybingos, jau nebeturi glaudaus ryšio su apeigomis. Jų funkcinė paskirtis šiuo metu yra nublankusi. Dažnai jos dainuojamos kaip paprastos lyrinės dainelės įvairiomis progomis.

Be vestuvinių dainų, Zervynose mėgstamos jaunimo, meilės, šeimos, karo tematikos dainos.

Šeimos tematikos dainos, vaizduojančios sunkią marčios dalią, gyvenimą anytos namuose, čia neretai pritampa prie vestuvinių dainų repertuaro.

Daugiausia karinių dainų moka Genė Makselienė. Tiek jos, tiek ir kitų dainininkių dainuojamos dainos yra vėlesnės kilmės, vaizduojančios sunkią karo tarnybą carinėje kariuomenėje, apdainuojančios XIX ir XX a. karus - Rusijos-Japonijos, pirmąjį pasaulinį karą. Iš tradicinių karinių dainų čia gerai žinomos "Visi bajorai žirgus balnojo", "Augin tėvas sūnelį".

Nemažą zervyniškių dainininkių repertuaro dalį užima naujoviškos, literatūrinės poetikos žymiai paliestos dainos bei miesčioniški romansai. Savo meniniu lygiu jos toli gražu neprilygsta senosioms, tradicinėms liaudies dainoms. Čia taip pat mielai dainuojamos literatūrinės, autorinės dainos. Literatūrines dainas labiausiai yra pamėgusi Pranė Tamulevičienė, daugiausia dainuojanti Maironį ir Vienažindį. Šios dainos plito lenkų ponų okupacijos metu per knygutes, chorus, vakarus. Kai kurių tekstų tematika, tėvynės meilės, jos gamtos grožio apdainavimas atitiko zervyniškių, kentėjusių Lenkijos ponų priespaudą, patriotinius jausmus.

Darbo ir kalendorinės dainos, kurios daugiausia gyvavo ir plito Dzūkijoje, dabar Zervynų kaime yra gerokai apmirštos. Ekspedicijos metu užrašyta vos keletas rugiapiūtės dainų, žinomų vien dzūkams ("Bėkit, bareliai", "Vaikštinėjo tėvelis"). Tuo tarpu lyrinės arimo, sudimo dainos, dainuojamos visoje Lietuvoje, čia geriau išsilaikiusios.

Iš kalendorinių dainų Zervynose žinomos adventinės "Tai genelio genumai", "Kas girelėj pamigo" ir kt. Užraš-

ta įdomi, reta daina "Kieno tos šoblelės, rylium, rylium". Gyvesnės čia vadinamosios "gavėnios" dainos-baladės.

Baladės žanrui, kuris apskritai išeina už kalendorinių dainų ribų, Zervynų kaime atstovauja šios dainos: "Siuntė anyta jauną martelę", "Išjojo karaliūnas girion paliavot" ir "Marti geguté"; pastaroji daugiau pritapusi prie vestuvinių dainų repertuaro. Padainuoti tų dainų variantai yra meniški, išvystyti.

Ekspedicijos metu maža užrašyta smulkiųjų žanrų kūrinių: vaišių, vaikų, piemenų dainelių, talalinių. Iš jų visų šiek tiek daugiau užfiksuota vaišių dainelių. Piemenų raliavimų Zervynose, kaip ir visoje Dzūkijoje, neužtinkama. O vaišių, talalinių, vaikų dainelių stoka, atrodo, atsitiktinis reiškinys. Vyresnio amžiaus pateikėjos tiesiog neatsiminė linksmų dainuškėlių, kurios paprastai priklauso pauglių ir jaunimo repertuarui.

Nors dainos buvo rašomos daugiau iš vyresnio amžiaus pateikėjų, tačiau jų dainose žymu ir dabartinės epochos, netolimos praeities atspindžių. Antai Eugenija Rakštienė padainavo dainų, primenančių žiaurią hitlerinę okupaciją, liaudies, vežamos darbams į Vokietiją, vargus.

Iš kitų dainuojamosios tautosakos žanrų Zervynose dar neužmirštamos vestuvių ir laidotuvių raudos.

Ekspedicijos medžiaga bus įdomi ne tiktai tautosakininkams, bet ir kalbininkams. Užfiksuota įdomių kalbinių formų, kaip antai: išstatei svirnelį, tankiona eglelėn, tan gilonan Dunojėlin, margojas skryneles ir kt.

Tokiu trumpu laiku vykusi ekspedicija negalėjo pilnai išsemti viso Zervynų kaimo dainuojamosios tautosakos repertuaro. Peržvelgus užrašytąją medžiagą, sunku daryti kokių nors gilesnių apibendrinimų ar išvadų. Tačiau ji pa-

kankamai leidžia spręsti apie pagrindines dainų žanrų išplitimo, gyvavimo bei nykimo tendencijas. Naujas gyvenimas, nauji darbo būdai bei priemonės, naujai besiformuoją papročiai Zervynų kaime stumia į praeitį tokius apeiginės poezijos žanrus, kaip darbo, kalendorinės dainos. Tuo tarpu vestuvinė poezija, žymiai lengviau pritampanti prie naujai perprasminamų šeimos kūrimo apeigų, čia dar gana gyva. Kai kurios funkcinės dainos, nustojusios savo paskirties, įsilieja į bendrą lyrinių ir lyrinių-epinių dainų srautą ir dainuojamos bet kada, įvairiomis progomis.

Remiantis ekspedicijos medžiaga, galima konstatuoti, kad liaudies daina Zervynose šiandien vaidina nemažą vaidmenį, tenkinant dvasinius žmonių poreikius.

DAINŲ MELODIJOS

V. JUODPUSIS,
B. UGINČIUS

Kraštotyros draugijos kompleksinė ekspedicija Zervynų

apylinkėse užrašė šešis pluoštus dainų, iš jų daugiau kaip 250 - su melodijomis. Pasibaigus ekspedicijai, tautosakininkai taip pat ne kartą lankėsi Zervynose. Iš ten jie parsivežė dar ne vieną dešimtį dainų ir kitokios liaudies kūrybos.

Iš ekspedicijos metu užrašytų dainų sunkoka spręsti apie šio krašto melodijų ypatumus, tačiau viena aišku - Zervynose gyvuoja nemaža melodijų su kitose Lietuvos vietovėse retai pasitaikančiomis dermėmis, sudėtingu, lanksčiu ritmu, paprasta, logiška intervalika ir t.t. Zervynų dainų tekstai ir kartu melodijos aiškiai atspindi didelį kaimo gyventojų nuoširdumą. Šis svarbus dainų bruožas apsprendė tam tikrą stilistinį vieningumą, kuris būdingas dzūkų liaudies dainoms. Užtat daugelis jų palieka stiprų estetinį įspūdį.

Zervynų dainų melodijos daugiausia esti vienbalsės, turinčios sukauptą liūdnoką, minorinį atspalvį. Jos ne tik sudėtingos sandaros, bet ir įvairios muzikinių vaizdų, nuotaikų atžvilgiu. Priklausomai nuo gyvenimo sąlygų, Zervynų dainininkai greta vienbalsių vis daugiau dainuoja daugiabalses dainas, kur pirmas balsas yra pagrindinė melodija, o antras - pritarimas. Šias dainas zervyniškiai dainuoja įvairių suėjimų, linksmų švenčių metu:

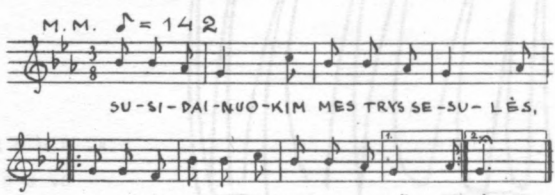

Dainos "Susidainuokim mes, trys sesulės" (užrašyta iš Genės Makselienės) melodijoje dažniausiai kartojasi mažorinė tercija bei kvinta ir tik laikinai paliečiami II, IV ir VI laipsniai. Tokių daugiabalsės struktūros melodijų užrašyta gana daug. Įdomu ir tai, kad šitokias dainas dažniausiai dainavo jaunesnės kartos dainininkai.

Ypač daug spalvų, išraiškos Zervynų dainoms suteikia dermės. Jos ne tik paįvairina melodijų koloritą, bet ir padeda išreikšti subtiliausius pergyvenimus. Zervynų dainų melodijose dažnos eolinė, miksolidinė, friginė ir kitos dermės.

Melodijų apimtis svyruoja nuo tercijos mažiau išsivysčiusiose, senesnėse dainose, pavyzdžiui, "Sakėm, svotas ne vagis" (padainavo M.Makselienė):

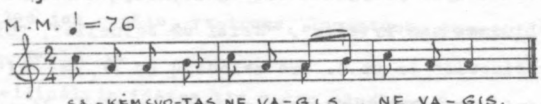

iki oktavos ir net nonos, pavyzdžiui, "Neiki už bernelio":

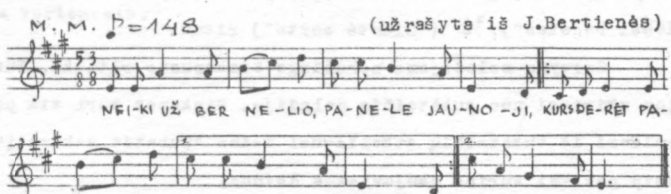

Zervynų melodijos turi kai kurių būdingų struktūrinių elementų. Dažnai pasitaiko vadinamosios trimitinės melodijos, sudarytos iš trigarsių. Jose pabrėžta šviesi, linksma nuotaika. Būdingas melodijų intervalas yra kvarta, taip pat kvinta. Kvartos intervalu neretai prasideda ir baigiasi melodinis piešinys:

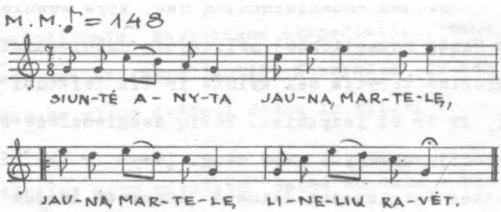

M.Makselienės padainuota daina "Siuntė anyta" bei minėta daina "Neiki už bernelio" turi daug Zervynų melodijoms būdingų bruožų. Kvartos intervalas jose pabrėžia toniką ir subdominantę.

Zervynų dainų melodijų ritmas dažniausiai yra simetriškas, nors gana daug melodijų turi sudėtingas metroritmines formules. 5/8, 3/8 taisyklingai pasikartojančiu ritmu užrašyta palyginti nedaug melodijų ("Paklydo povа", "Liūdnas man rytelis", "Neiki už bernelio", "Oi, kai mes važiuosim" ir kt.). Yra melodijų su 3/4, 4/8, 5/8 ("Vai, noriu noriu miegelio", "Nedėlios rytą", "Atlyja lietus" ir kt.), 6/8, 5/8 ("Išjojo karaliūnas"), 5/8, 3/4 ("Gyrėsi svotas labai bagotas"), 7/8 ("Siuntė anyta") ritmu.

Zervynų melodijoms nebūdinga sinkopuota ritmika. Tuo jos skiriasi nuo sukčtaičių melodijų. Sinkopes turi tik populiari iš sukštaičių atkeliavusi daina "Subatos vakarėlį", taip pat kai kurios naujoviškos dainos.

Zervynų melodijoms nebūdingi ir priešta kčiai. Ritminis motyvas dažniausiai prasideda stipriąja takto dalimi. Iš užrašytų melodijų tik trys senovinės dainų melodijos turi priešta kčius.

Zervynų melodijų įvairumas daug priklauso nuo dainininko atlikimo manieros, sugebėjimo teisingai išreikšti dainos turinį, atkurti kiekvieno posmo nuotaikas. Nenuostabu,

kad vieną ir tą pačią dainą kiekvienas dainininkas interpretuoja skirtingai. Vienų atlikimui būdingas ritmo laisvumas, improvizaciškumas, kitų - paprastumas, tikslumas. Pavyzdžiui, P.Tamulevičienė dainuoja ramiai, aiškiai, kai kurių dainų melodijas išvingiuoja gana laisvai, G.Makselienė dainoms suteikia švelnumo, nuoširdumo atspalvį, o M.Makselienė dainas pagyvina. Pastarosios dainininkės balse dažniau skamba šviesios intonacijos. Dainininkių sugebėjimas savaip padabinti melodiją turi atsispindėti užrašyme. Dažnai į kiekvieno posmo melodijos vingius Zervynų dainininkės įneša ką nors naujo. Jos papuošia, paįvairina ir papildo bendrą dainos visumą. Savaime suprantama, kad daugelio dainų vieno posmo melodijos užrašymas jokiu būdu negali atspindėti pilno jos grožio, įvairumo, lankstumo, turtingumo.

Šiame leidinėlyje įdėtas tik mažas pluoštas Zervynų dainų. Kelios jų spausdinamos su visų posmų melodijos variantais.

PASTABOS APIE SAKMES

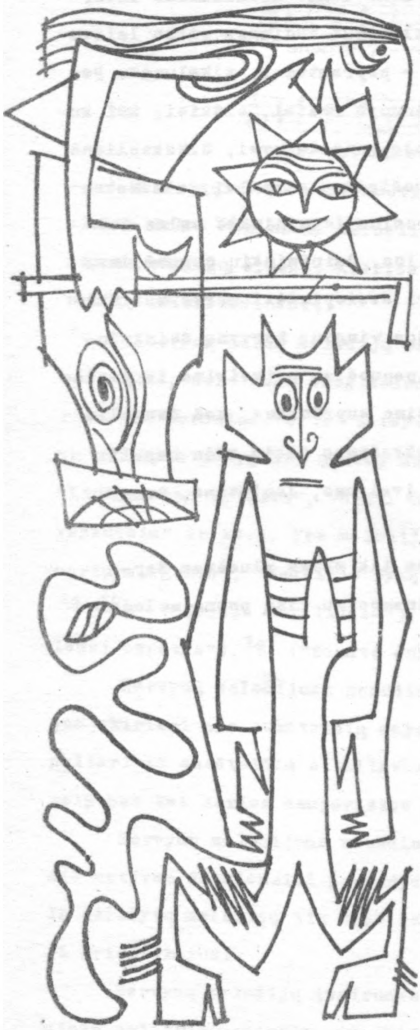

N. VĖLIUS

Didžiąją Zervynose surinktos pasakojamosios tautosakos.

dalį sudaro sakmės. Per palyginti trumpą laikotarpį (6 dienas) buvo užrašyta apie 80 šio žanro kūrinių. Etiologinių sakmių užfiksuota vos keletas, ir tos pačios atėjusios daugiausia iš spausdintų šaltinių. Nepalyginti geriau sakytinėje tradicijoje išlikusios mitologinės sakmės. Jos išsilaikė dėl vaizduojamų įvykių nepaprastumo, įspūdingumo ir ryšio su kai kuriais senaisiais tikėjimais bei prietarais.

Zervynose žinomos mitologinės sakmės apie velnius, raganas bei burtininkus, vilkolakius, numirėlius, laumes, aitvarus ir užkastus pinigus. Neužtikta sakmių apie mitinius gyvūnus, gamtos reiškinius, miško, lauko, gyvenamųjų vietų bei kitas dvasias (išskyrus aitvarą). Išliko sakmių tik apie svarbiausias mitines būtybes, daugiau ar mažiau pažįstamas visose Lietuvos vietose.

Požiūris į minėtas mitines būtybes būdingas XIX a. pabaigai ir XX amžiui ir žymiai skiriasi nuo senovėje vyravusio požiūrio. Geriausiai tą skirtumą parodo aitvaro supratimas.

Lietuvių aitvaras, kaip rodo šio žodžio etimologija[1] ir kaimyninių tautų mitologijos tyrinėjimai[2], senovėje buvo įsivaizduojamas kaip geroji namų dvasia, ūkio globėjas, visų ūkio gėrybių sargas. Tik ilgalaikio bažnyčios mokymo įtakoje jis žmonių sąmonėje tapo negera būtybe. Zervynose užrašytose sakmėse jis net tapatinamas su velniu[3].

---

[1] K. B ū g a, Rinktiniai raštai, III, 1961, p.336-337.

[2] С.А. Т о к а р е в, Религиозные верования восточнославянских народов XIX - начала XX века, М.-Л., 1957, стр.97.

[3] Tautosakos, užrašytos Zervynose, I rinkinys, 78 nr. Toliau skliaustuose nurodomas šio rinkinio tautosakos vieneto numeris.

Keitėsi požiūris ir į laumes. Jau XIX a. pabaigoje laumės imamos maišyti su raganomis. Ne tik sukeičiami jų vardai, bet ir supinama jų veiklos sfera. Šį maišymą sukėlė esminiai ir išoriniai šių būtybių panašumai.

Ypač stiprus laumių veiklos sferos pakitimas matyti iš Zervynose užrašytų sakmių. Čia visuotinai pripažįstama laumių savybė - kirpti avis, supinti arkliams karčius; jos netgi kerpa ir smaugia viščiukus (40, 77, 116). Laumės taip pat nešvari dvasia, "velnio sėklos" ir, gal būt, velnio žmonos (77, 97). Tačiau išlikusios ir tradicinės laumių savybės: vakarais Ūloj jos skalbia audeklus, pakeičia vaikus (63, 76, 41, 98).

Iš zervyniškių sakmių matyti, jog dabartiniu metu jau yra pasikeitęs ne tik mitinių būtybių supratimas, bet ir pats tikėjimas jomis. Socialistinėmis sąlygomis, pakilus kaimo kultūrai, į viską imta žiūrėti racionalistiškai, ir žmonių sąmonėje nyksta bet kokie prietarai. Jaunimas iš viso nebetiki nei pagoniškosiomis, nei krikščioniškosiomis mitinėmis būtybėmis. Vidutinio amžiaus (40-50 m.) žmonės netiki laumių, aitvarų buvimu, tačiau pripažįsta užkalbėjimų galią, kartais dar patiki velnio išdaigomis. Patys senesnieji kaimo gyventojai, nors ir sutinka, jog dabar nebėra nei laumių, nei aitvarų, tačiau abejoja - o gal seniau ir buvo. Jie tiki burtininkų, užkalbėtojų galia bei velnio darbais.

Patvaresnis tikėjimas velniu, negu kitomis mitinėmis būtybėmis, be abejo, buvo įskiepytas bažnyčios. Velniui sakmėse priskiriamos ne tik tradicinės savybės, kurias jis mūsų lisudies sąmonėje įgavo, sujungus daugelį pagoniškojo tikėjimo vaizdinių su krikščioniškaisiais, bet ir daug naujų, susiformavusių žymiai vėlesniais laikais. Kiekvieną

žmogui nepalankaus gamtos reiškinio priežastį, kurio negalima išsiaiškinti savo protu, paprastai linkstama priskirti velniui. Patyrę, jog Pavilnio ežerėlyje yra didelių žuvų, kurios suplėšo tinklus ir kurių negalima sugauti, žmonės ėmė manyti, jog tai velnio žuvys arba pats velnias (86, 69). Besidarbuojančiam miške žmogui prapuolė pirštinės - jas irgi velnias nunešė.(85).

Iš tradicinių velnio poelgių zervyniškiams žinomi: velnias klaidina, velnias krečia keliauninkams išdaigas, velniai lankosi jaunimo susiėjimuose; taip pat pasakojama apie nedraugiškus velnio ir perkūno santykius ir pan. (85, 88, 2, 87, 112, 138, 73,110).

Tikėjimas užkalbėjimų galia ir apskritai raganavimu, burtininkavimu išliko dėl daugelio priežasčių: dėl žmogaus bejėgiškumo, gydant kai kurias ligas (gyvatės įgėlimą, rožę, nuomarą), dėl teigiamo psichologinio užkalbėjimų poveikio, kurį supranta net patys gyventojai (71), ir dėl medicininės galios, kada jie jungiami su liaudies medicina. Be to, tikėjimas tam tikros žmonių grupės (raganų, burtininkų) antgamtine galia yra seniausias ir tvirčiausiai įsigalėjęs visų tautų tikėjimuose.

Nykstant tikėjimams mitinėmis būtybėmis, keitėsi ir su jais susijusių sakmių funkcija bei sekimo tradicija. Šiandien Zervynų kaime ilgais žiemos ar rudens vakarais sakmė jau retai besekama. Ją, kaip ir kitus tautosakos žanrus, vis labiau pakeičia knyga, laikraštis, radijas. O jei ir pasekama viena kita sakmė, tai ne norint supažindinti klausytojus su mitinėmis būtybėmis, sustiprinti tikėjimą ir išmokyti, kaip elgtis, susidūrus su jomis kasdieniniame gyvenime, bet siekiant sudominti juos nepaprastais atsitikimais. Dabar sakmės (ypač apie aitvarus, laumes, užkastus

pinigus, perkūno ir velnio santykius) atlieka beveik vien estetinę funkciją. Ir patys pasakotojai kartais jas priskiria prie pasakų, rečiau prie anekdotų ar kitų tautosakos žanrų. Antai Domas Tamulevičius, papasakojęs visoje Lietuvoje paplitusią sakmę "Man pinigai, velniui katilas", pastebėjo, jog tai esanti pasaka - jis nežinąs, ar taip buvo, ar ne (166). Arba Genė Makselienė, papasakojusi sakmę, kaip laumės nori atkeršyti jas erzinusiam piemeniui, irgi pridūrė, jog čia esąs kaip ir anekdotas (61). Tačiau grynai estetinę funkciją įgyja ne visos sakmės, o tos, kurios turi pastovesnį, labiau išvystytą siužetą, humoristinį atspalvį, t.y. kurios savo žanrinėmis savybėmis yra artimesnės pasakoms, anekdotams ar kitiems tautosakos žanrams. Tokios yra sakmės "Laumės apdovanoja lauke pamirštą kūdikį", "Aitvaras ir malėjas", daugelis sakmių apie pinigų kasimą, velnią ir kt. O daugumas sakmių, nykstant tikėjimams, irgi pamirštamos.

Daugiausia sakmių Zervynose užrašyta apie velnią ir burtininkus. Sakmės apie velnią geriausiai išsilaikiusios ir meniniu požiūriu. Daugumas užrašytų siužetų dar nesutrumpėję, papasakoti sklandžiai, gyva kalba, su vos juntamu humoro atspalviu ("Adomas ir velnias", "Ėriuku pasivertęs velnias", "Akmuo ratuose").

Labai mažai užrašyta sakmių apie aitvarus, ir tos pačios dažniausiai tėra tik konstatuojamojo pobūdžio, be jokio siužeto, pavyzdžiui:

> Tėvelis sakė: "Aš pats regėjau, kaip aitvaras neša iš mūsų kluono Čepukyno kluonan. Toks kaip straublio viena juosta gelsteli" (39).

Nors sakmių apie laumes užrašyta ne taip jau mažai (apie 10), tačiau kaip meno kūriniai jos jau yra praradu-

sios savo žavesį. Tai tarsi anksčiau girdėtų sakmių perpasakojimas, pavyzdžiui:

Senovėj pas Vilkinį Ūloj laumės kulia ir kulia audeklus (76).

Netgi tradicinis siužetas "Laumės apdovanoja užmirštą kūdikį" žymiai sutrumpėjęs, papasakotas paprastai, be meninio vaizdingumo.

Išbaigti yra kai kurių sakmių apie užkastus pinigus siužetai, nors pats tikėjimas jomis jau gerokai išblėsęs. Tai senos sakmės "Aukso dėžė Pavilny", "Baronėlis iš po pečio" ir naujesnės – "Mano pinigai, velniui katilas", "Eisiu, eisiu", "Ta pati ranka", "Neturintis ramybės kunigas" ir kt. Minėtos sakmės išsilaikė, sustiprėjus jų estetinei funkcijai.

Trumpai peržvelgus Zervynose užrašytas sakmes ir su jomis susijusius tikėjimus, matyti, jog dabartiniu metu sakmės, kaip ir kiti tautosakos žanrai, atlieka beveik tik estetinę funkciją. Tik estetinę funkciją atlieka ir spausdintos sakmės mūsų išsilavinusiam, bet kokių prietarų atsikračiusiam skaitytojui. Be to, šiandien užrašomos sakmės teikia nemaža medžiagos tikėjimų ir sakmių raidai nustatyti. Todėl sakmių, kaip ir kitų tautosakos žanrų, rinkimas bei skelbimas turi didelę mokslinę reikšmę.

IŠ TAUTOSAKOS RINKĖJO BLOKNOTO

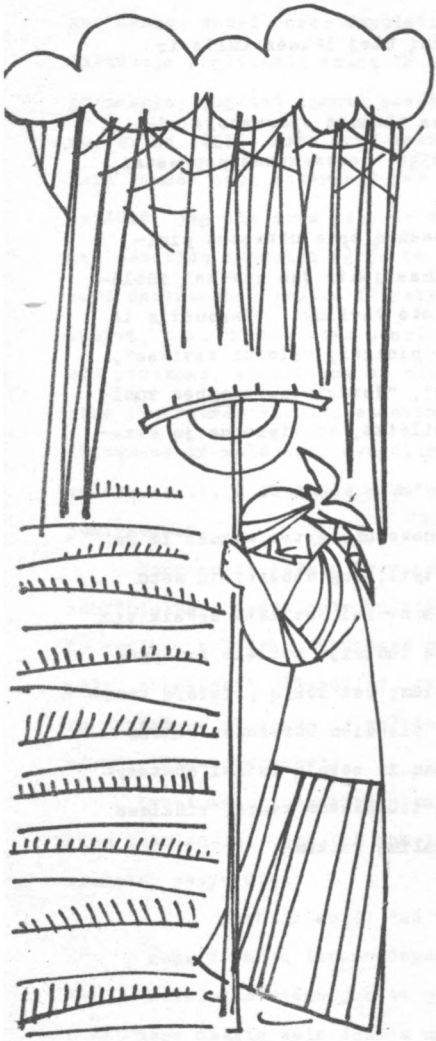

J. A I D U L I S

Rašiau dainas, pasakas, smulkiąją tautosaką, Spalio Socia-

listinės revoliucijos ir kovų su baltagvardiečiais dalyvio Šimo Tamulevičiaus gyvenimą. Rašiau ir pateikėjų bei bendrakalbių įdomesnius gyvenimo epizodus, jų samprotavimus vienu ar kitu klausimu.Tos nuotrupos charakterizuoja pateikėją ar pašnekovą ir gali būti įdomios istorikui, etnografui, kalbininkui, stilistui. Štai kelios nerinktinės tokios nuotrupos iš marcinkoniškės dainininkės, atitekėjusios į Zervynas, - Pranės Tamulevičienės gyvenimo.

- Jau man 85 metai. Ir tiek vargų prabūta, pragyventa! Juk toki karai praėjo! Vyras keturioliktais metais kare buvo. Peršalo, suvargo - ilgai votį suko.

- Sunkiai gyvenom. Ir pati stebiuos: ir menkutė, ir kūdutė. Iš manęs juokdavos: "Tavo rankutės - tik pakajuos vaikščioti". O aš viską dirbau: ir vandenį išnešiojau, ir vaikus iškilojau, ir darbus dirbau. Pas tėvulį buvo 17 asmenų šeimos: 4 marčios! Ir tik ketvirtį žemės turėjom.

- Koki mūs mokslai! Pasamdė mokytoją, tai atėjo žandarai ir išvaikė. Tada mokyklų nebuvo. Skaityt namie išmokau. Dar dvidešimties metų neturėjau, o jau skaičiau ir Donelaičio, ir Juškos knygas. Laikraščius skaičiau. Laikraščiuos ir šita dainelė buvo: "Nakties tamsa nykste - laiks miegõs sapnų - aušra rausvai siaučia paviršiais kalnų". Jai ir balsą pritaikėm pačios.

- Mes ėjom prieš carą. Dainavom prieš carą. Atvažiavo gubernatoriaus padėjėjas Marcinkonysna, o mes dainuojam prieš carą!

- Mano dainas ir Liudas Gira Marcinkonyse su kažkuo rašė. Ir mus pakvietė į kleboniją dainuot. Tai dar prie caro buvo. Dar lietuviškos spaudos nebuvo. Vis kalbėjo žmonės, kad rusai rašo, kad lietuviam duot spaudą, o len-

kai prašo, kad lietuviam neduot spaudos. Paskui atsirado spauda. Vienam lietuviškam Peterburgo laikrašty buvo daina patalpinta: "Labą dieną, brangūs broliai ir sesutės Lietuvos, troškot, laukėt taip lig šiolei apšvietimo ir spaudos". Šiai dainai mes pečios radom balsą. Liudas Gira labai dainas mėgo. Ir labai mėgo šitą dainelę:

Tai genelio genumas,
Tai genelio raibumas,
Genumas jo, raibumas jo!

– Ak, gyvenimas, gyvenimas žmogaus! Karas tai baisu. Visko buvo: ir vargo, ir bailės.[1] Vyrą paėmė į karą. Dvejetas vaikų liko. Kaip gyvent? Tai, užlaužus rankas, galvoju, galvoju... Atbėga anyta: "Ajajai... Iš proto išeisi!" – "Tai tu pamanei, kad aš galą norėjau pasidaryt!" – sakau. Ėjau, darbujau, žiūrėjau. Ir vaikelius išugdenau. Kūliau, arau – žmogų kaimynai neapleido. Einu grybaut... Dar miškeliai maži. Vaikeliai maži. Miškeliai paaugs – aš grybausiu ir vaikelius pavalgydinsiu. Taip ir paūgenau. Ir kaimynai neapleido. Ak, gyvenimas, gyvenimas žmogaus! Bet buvau linksma. Prisigiedu, prisidainuoju, prisikorkinu. O bėga greitai dienos...

– Karas. Neturiu arklio. Nuėjau pas tėvą. "Duok man arklio, – sakau. Paprašysiu kaimyno, pasėsiu saujelę... Nepasėsiu – vaikeliai verks. Tai ateisiu pas tave, verksiu – duosi maišelį... O pasisėsiu – savo turėsiu ir mano vaikeliai neverks. Ir tavęs neprašysiu".

– Kai karas prasidėjo, karves dvi turėjom. Tai vokiečiai atėję karves ima, plėšia. Tai mano motina verkt. Tai vokietis dar nugaiką per pečius. Liepė varyt Eišiškėn.

---

[1] Bailė – baimė.

Nuvariau. Einam su kaimynka Agota. Ji verkia! O aš: "Agota, neverkim! Turėjom karves, tai vyrų neturėjom. Gal vyrai grįš..." Ir tą dieną kažko gaila, kažko laukiau... Kad naktį traukinys rėkia, rėkia, rėkia - mislinu: gal jau parvažiuoja... Kad parvažiavo! Pas kaimyną pirmiau užėjo. Atbėga kaimyno mergaitė: "Teta, teta, - barškina duryse, - dėdė parvažiavo!" - "Kad aš žinau, - sakau, - Petras parvažiavo..." Kartais širdis pasako.

- Vyras grįžo iš fronto - tai ilgai sirgo! Aštuonis metus bėgo iš gerklės. Paskui apako. Aklas buvo penkerius metus. Geras buvo žmogus, nelaidokas. Aštuoniasdešimtį sugyveno ir degtinės negėrė. (Seniau ir vestuves be degtinės kėlė, tik su alum.) Varge, bet gražiai pragyvenom.

- Vyras mirė. O aš raudojau! Labai gaila buvo, kad jau nesimatysi, gaila, kai persiskiri, kad jau neregėsi... Mirė gegužės mėnesį. Kvietkai žydi, paukšteliai čiulba... Tai kad ėmiau raudot, girias drebint!

... Mislini, Petreli,
Kad tai raiba gegulė
Taip želsnisai kukuoja, -
O tai tavo vargdienėlė.

- Seniau verkaudavo dažnai, - sako senelė. Seniau jaučius ganydavo. Jaučiai eina, bauboja, kankalina medinisis kankalais - ka ka, ka ka. Jautininkai, pergydami namo, gieda, naktigoninkai - pilnas kiemas - po langu sustoja, laukia dreŭgininko - vėl gieda. Tai kaimynės apkurto vienaturis sūnelis. Tai ji klauso tų dainų ir rauda:

Mano Petrulis negirdės,
Kaip jauteliai baubia,
Mano Petrulis negirdės,
Kaip žirgeliai žvengia,
Kaip berneliai gieda...

Ganėm rytãganio. Gražu būdavo: mergos gieda, gegulės kukuoja. O dabar po karo gegulių maža, ir mergos aptingo.

– Pirmiau jaučiais arė. Vėliau tai ir arkliais. Džiaugėsi žmonės, kad arkliais aria, – lengviau dirbt. Pašėrei – ir dirbk. Su arkliais mažiau darbo: jaučius reikė šert, ganyt. Dykai šert žiemą. Ganydavo rytais – rytãganiai – anksti, dar saulei netekėjus. Laikė po du jaučius ir priaugamų. Ganė dėdė, "niemčiukas" ir aš. Pargydami vėlai, sutemus, jautininkai gieda, jaučiai kankalina, bauboja. Ganė už 5–6 varstų. Tai reikė jautininkams ir valgyt nešioti. Buvo tokie kubiliukai su kamščiu, tai jais buzą nešdavo. Buzą ir Maksvon nuneštai karštą – geri buvo kubiliukai.

Bagotesni turėjo po du jaučius, o biednesni – vieną. Tai karvę sukinkydavo arba su kaimynu susidėdavo art. Su jaučiais vargo būdavo: tu jį ganyk, laikyk, – o pikti!

Senelė skaniai susijuokė: kažką juokinga prisiminė. Aš laukiu. Ji pradeda:

– Buvo dvi seserys. Jos buvo susipykusios. O jau ištekėjusios buvo, atskirai gyveno. Ėjo į darbą. Susitikom. Mes klausiam: "Ką tu nešies į laukus?" – "Aš nešuos duoną ir ridiko". O kita jau sesuo atsako: "O aš nešuos cukraus..." Tai toji duoną ir ridiką valgė, valgė... O šita cukrų greit susulpė ir neturi valgyt. O valgyt noris. Tai ji gieda ir gieda. Dirba ir gieda! Tai mes klausiam: "Tai giedojot šiandien labai?.." – "Kai užsimaniau valgyt, tai ir giedojom..."

– Ėjom laukan į darbus. O toli buvo – iki penkių varstų. Ir valgyt nėr ko. O rugiapiūtė. Dirbi dirbi, piauni piauni. Tai grįžti vėlai iš darbo ir du maišus apynių

nešies. Tai tuos apynius parėjus skabaĩ. Buvo apynių kampeliai atleisti. Tai smaigũ prikaišo, apynius pririša, ir tie vẽjas. Juk seniau nebuvo uždarbẽs, ir pinigų. Visus mokesčius apmokėdavo medum ir apyniais. Tada žmonių buvo mažiau. Bet dabar gerisu žmonėms gyventi: mažiau dirba, geriau valgo, ir cukraus nusiperka, ir dailiau rengias.

Mūsų pokalbis nesiriša: negalime susikaupti. Senelė vis kažko nerami, ir vis atsako: "Seniau buvo dainų, bet jau - kur koja, kur galva - neatsimenu". Ir vis dažnai mini savo dukterį, kuri nelaimingai ištekėjusi. Vėliau sužinojau, kad jos duktė, labai graži, buvusi prievarta ištekinta už turtingojo. Duktė jo nemylėjusi ir labai verkavusi per vestuves. Ji raudojo, skaičiavo žodžius, ir visi vestuvininkai, esą, raudoję. Jos verkavimai per vestuves buvo tokie graudūs, kad moterys ilgai mokėjusios juos atmintinai.

- Rugiapiūtė, - sako senelė Paulina Svirnelienė, - tai sunkus buvo darbas. Mūsų laukai būdavo toli. Einam piaut - ir vaikus nešam, ir tarbas ant pečių nešam, ir lopšį audeklìnį nešam. Piaunam perdien - o karšta! Ir su mažais vaikais - tai jau labai sunku. Visaip gyveno žmonės. Ir rengmuo (apsirengimas) buvo kitokis. Šeimos buvo didelės. Pas Baltrą Tamulevičių buvo 18 asmenų. Tai vaikam ne bliūdas, bet lovelis buvo - tai pripilia jan kokio lãkalo, tai jie valgo kaip paršiukai, tik čepsi, tik ausys linksta... O duoną - ne peiliu, bet kirviu riekdavo, prikapodavo. Dabar tai jau kitoks gyvenimas. Ir mes lenkų ponų nenorim: mokytis neleido. O dabar gerai. Kas nori - mokosi. Dar liepia mokytis. Seniau susirgai - mirk. Apsirgo kas - daktaro neprisišauksi: pinigìniai, branginìnkai. Kiek tų moterų išmirė! O dabar jei kas nors - ligo-

ninėn. Daĩ gerai, daĩtis[1] jau gerai. Dabar ir žemės žmogus nedaug turi, nereikia taip darbuit – ir gyvenam! O seniau už žemes gerkles viens kitam plėšydavo. Mano anūkės – dvi mergaitės išsimokė, mokslus didelius baigė. Kiti laikai dabar, lengvesni.

80-metis senelis pasakorius Fortūnatas Makselė pasakoja, kad jis buvęs išvažiavęs 1901 metais į Ameriką. Dirbęs stalium. Grįžęs namo 1908 metais. Parvažiuodamas parsivežęs kiek pinigų. Iš tų 300 rublių davė vienam Vilniaus gydytojui, prašydamas "taip padaryt", kad jo neimtų į kariuomenę. Gydytojas suleido vaistų į kelią – nuo kariuomenės išsigelbėjo, bet koja ir dabar rožiuojasi. Kitiems tas pats gydytojas leido vaistus į ausį, tai jie apkursdavo. Mano žinia, – sako Fortūnatas, – tada gydytojas vaistus į ausį įleido penkiems žmonėms, iš kurių dar gyvena trys. Tie žmonės ne visai apkurtę, bet jau girdi tai silpnai. Buvo ir agentai, kurie ieškojo jaunų vyrų nuo kariuomenės atpirkti. Jiems mokėdavo po 30 rublių už žmogų. Mokėdavo tas pats gydytojas. Dėl to Fortūnatas buvo teistas. Bet teisėją Dudzinską tas gydytojas papirkęs, ir Fortūnatas buvo išteisintas.

Pirmą kartą, – pasakoja tas pats senelis, – apie komunizmą kaime išgirdome maždaug 1895 metais. Zervynose buvo miškų gamybos kontora. Ten dirbo nemažai darbininkų ir miško gamybos prižiūrėtojas Š.Grodzinskis. Tai jis vyrams, kurie susėdę apie kontorą klausėsi, pasakojo, kad bus komunizmas, kad nebus ponų ir neturtingų, kad visi gerai gyvens, bus lygybė.

---

[1] Dartis – dabar.

Antanina Tamulevičienė gerė savo ir kaimyno veršelį prie Ūlos, kurią žmonės vadina "auksinė mūsų upė", kurioje ir "arklys auksitęs atsigeria, ir jam jos šaltas vanduo nepakenkia". Ūla varydavo lovas. Ir aš prisėdau. Kalbamės, šnekučiuojamės. Tokia sava, ir jos protingos akys. Sudainuoja karo dainą. "Brolis buvo kare, tai mes dainuodavom. Dar 1914 metais. Dar mažos grybaudamos dainavom. Karas baisus daiktas - tęsia. - Gal yra dar vienas kitas pusgalvis, kuris norėtų karo. Tegul galaĩ tą karą! Prakeikėm vokiečius. Dar prieš karą kai kas gąsdino: "Vokiečiai užeis, vaikus išpiaus, moteris iškryžiavos... Jau mes daug pergyvenom. Užėjo ponai lenkai 1920 metais, tai paskutinę bulvę iš burnos traukė. Užėjo vokiečiai - fašistai, kaip juos vadino, - neprieisi, šaudė, degino, kiek šeimų išžudė. Dabar girdis, kad amerikonas kiršina, piudo, kad vėl būt karas. Būtų gerai, kad jiem duot kas į kailį, jie gi nekariavo bemaž, nenukentėjo, kaip mūs žmonės. Gal tada būt ramiau gyvent. Ir kad nebūt karo, tai pas mus jau galima būtų gyvent: ir darbo yra, ir vaikai mokslus eina, ir nuo ligų pasigydai. Ko daugiau norėt?

O Daminas Tamulaitis - pokštininkas, vis su juokeliais: "Seniau, - sako, - geriau buvo seniems: vaikai nesimokė, būdavo namie, tėvų klausė. Liepė ženytis - ženijosi. O dabar išsimokė - ir pamiršo tėvus... Jei kaip seniau, aš nebūčiau išmokęs savo sūnaus inžinierium. Duktė irgi išsimokė, dabar buhalterė, gerai ištekėjo. O dar viena mokosi kulinarijos technikume. Seniau sekvestratoriai aprašinėdavo už mokesčius paskutinius marškinius, o dabar žmonės geriau valgo ir... daugiau išgeria. Dabar laikai kiti. Ne dykai mūsų Šimas Tamulevičius dar 1918 metais už Tarybas kovojo".

ŽERVYNIŠKIAI ŠIANDIEN

A. STRAVINSKAS

Kompleksinės ekspedicijos metu vilnietis V.Milius, zer-

vyniškė M.Tamulevičiūtė ir šių eilučių autorius aplankė 60 Zervynose gyvenančių šeimų, pasidomėjo tų šeimų sudėtimi, zervyniškių amžiumi, išsilavinimu bei užsiėmimu ir užpildė LTSR MA Istorijos instituto etnografų paruoštas "šeimos korteles". Surinkti anketiniai duomenys leidžia pateikti kai kurių žinių apie šiandieninę zervyniškių buitį ir kultūrą.

Zervyniškiai, pergyvenę sunkius carizmo, Lenkijos ponų, kaizerinės ir hitlerinės okupacijos laikus, dabar, tarybinės santvarkos metais, jau nebeturi to landšaftinio ar ūkinio uždarumo, išskirtinumo, koks galėtų atrodyti, paviršutiniškai susipažinus su vietove ir jos gamtovaizdžiu.

Tarybinės santvarkos metais kaime iš pagrindų pasikeitė gamybos būdas, lisudies verslai ir užsiėmimai, pakito pats žmonių gyvenimas. Betgi zervyniškius supanti gamta ir toliau stipriai sąlygoja jų darbo pobūdį ir buitį.

Zervynų kaimo laukai yra nederlingi, smėlėti. Jie niekada negalėjo išmaitinti zervyniškių. Visas savo viltis ir lūkesčius vietos gyventojai siejo su mišku, su čia pat tekančia Ūla.

Dar iki tarybinės santvarkos atkūrimo Zervynose gyvenę valstiečiai ir kampininkai vertėsi darbais, susijusiais su miško kirtimu, rąstų ar malkų gaminimu ir jų plukdymu Ūlos upe bei gabenimu prie geležinkelio stoties. Tai buvo sunkus ir kartu liūdnas darbas – miškai sparčiai retėjo, nyko. Kirto zervyniškiai mišką ir be galo jo gailėjo.

Zervyniškiai visa širdimi susiugę su žaliuoju pušy-

nu ir jo teikiamomis gėrybėmis. Miškas ir dabar yra svarbiausias zervyniškių darbdavys ir maitintojas. Dauguma kaimo gyventojų dirba Zervynų ar kitose Varėnos miškų ūkio girininkijose: sodina mišką, prižiūri daigynus, kerta, sakina medžius ir kt.

Be to, šio kaimo gyventojai - jauni ir seni - užsidarbiauja grybaudami, uogaudami ir rinkdami vaistažoles.

Įdomu pažymėti, kad savo laiku išplitusi drevinė bitininkystė dabar nebevaidina bent kiek reikšmingesnio ūkinio vaidmens, nors bites zervyniškiai ir šiandien tebegloboja.

Šiuo metu senieji Zervynų staliai, statybininkai ir kiti amatininkai jau yra išmirę. Į pagalbą zervyniškiams ateina kitų artimesnių apylinkių meistrai. Ratus, roges, ūkio padargus taiso vietinis ir vienintelis kaime meistras - kalvis. Matyt, pakitusios gyvenimo sąlygos šiame kaime nesudaro būtinos reikmės amatams ar kitiems verslams plisti.

Didžiąją zervyniškių daugumą sudaro vietiniai gyventojai. Tik keletas jų yra atsikėlę iš kitų Lietuvos rajonų, o viena gyventoja atitekėjo į Zervynas net iš Ukrainos TSR jau po Didžiojo Tėvynės karo. Tuo būdu absoliučią kaimo gyventojų daugumą sudaro lietuvių šeimos. Tų šeimų nariai, ypač vyrai, paprastai yra gimę ir augę pačiose Zervynose, o moterys dažnai esti atitekėjusios iš Lynežerio, Kašėtų, Mančiagirės, Marcinkonių ir kitų gretimų kaimų bei apylinkių. Įdomu pažymėti, kad atitekėjusių ir išvykusių gyventi kitur moterų skaičius maždaug du-tris kartus didesnis už atvykusių į Zervynas ar išsikėlusių kitur vyrų skaičių. Praeityje, intensyviai vykstant ieškotis darbo kitur, šis kaimo gyventojų keitimasis buvo dar didesnis ir aiškiau, dau-

giau lietė vyrus. Dabartiniu metu šeimų sudėtis yra, - žinoma, santykinai, - pastovi.

Įdomu ir tai, kad Zervynose dabar gyvena daugiau kaip 30 skirtingų, bet dažnai labai panašių pavardžių gyventojai. Zervynas teisėtai būtų galima vadinti Tamulevičių arba Tamulių kaimu, nes šiomis pavardėmis yra net 25 šeimos. Be to, čia gyvena trys Tamulionių ir viena Tamulaičio šeima.

Tamuliai, Tamulevičiai, Vilkiniai, Makselės yra vieni seniausių Zervynų kaimo gyventojų palikuonių, nes šios pavardės jau iš seno čia vyrauja.

Senoviniai, vadinamieji "krikščioniški" kaimo gyventojų vardai, kaip Agota, Elžbieta, Gertrūda, Jokūbas, Malvina, Martynas, Ona, Pranė, Rapolas, Simas (Šimas), Tomas ir kiti, jau baigia išnykti ir vis labiau įsigali nauji, tautiniai vardai - Birutė, Danutė, Sigitas ir pan. Kai kurie iš jų ypač mėgstami, - tai Algis (Algirdas), Vytas (Vytautas) ir kt. Tačiau neabejotino tradiciškumo šioje srityje dar gana daug: dažnai sutinkame Antano, Jono, Juzės, Marės (Marijos), Vinco ir panašius vardus.

Zervynose, kaip ir daugelyje kitų respublikos vietovių, vyrauja dviejų kartų šeimos - tėvai ir vaikai. Tačiau dar pasitaiko, kai po "vienu stogu", bet atskiruose namo galuose gyvena trijų kartų atstovai - tėvų tėvai ir tėvai su vaikais. Tėvų tėvai (seneliai, močios) tvarkosi ūkį atskirai, savarankiškai, laiko ir prižiūri savo gyvulius, gauna atskirus žemės sklypus. Šie sklypai įdirbami ir apsėjami arba apsodinami dažniausiai bendrai.

Šiandien zervyniškių šeimos nėra labai gausios. Vidutiniškai jas sudaro tėvai ir du ar trys vaikai, t.y. daugiausia keturių-penkių asmenų šeimos. Išimtį čia su-

daro, pavyzdžiui, Stasio Tamulio, Petro Svirnelio, Vinco Tamulevičiaus, Juozo Polocko šeimos, kuriose auga keturi–šeši vaikai.

Kaip jau minėta, Zervynų kaimo gyventojų buitį žymiu mastu apsprendžia gamtinės sąlygos, miško artumas. Todėl neatsitiktinai seni zervyniškiai teigia, jog miškas juos ne tik maitina, bet ir rengia. Prie šio pasakymo dar galima pridurti, kad miškas zervyniškius jau nuo seno priglaudžia "po stogu", globoja nuo darganų ir šildo.

Iš tiesų, visi zervyniškių gyvenamieji namai, kluonai, tvartai ir kiti pastatai yra surąsti iš vietinės miško medžiagos. Kai kurie iš jų statyti XIX a. viduryje arba pabaigoje, tačiau dauguma – XX a.pradžioje. Visi šie pastatai gerai išsilaikę. Todėl naujų pastatų kaime – vos keli.

Gyvenamųjų namų sienos dažniausiai yra tašytų pušinių rąstų, o grindys – pušinių lentų.

Reikia pastebėti, kad Zervynose pirkių apstatymas taip pat kol kas tebėra tradicinis.

Pačioje garbingiausioje pirkios vietoje – prie stalo esančioje tarpulangėje – dar gana dažnai pakabinama įvairių spausdintų paveikslų ar nuspalvintų fotografijų.

Viena kita pirkia, pavyzdžiui, Vinco Tamulevičiaus, papuošiama tarybinių dailininkų kūrinių reprodukcijomis. Be to, Zervynose kiek mažiau, negu kitose Lietuvos vietose, kabinama ant sienų šeimos narių ar giminaičių fotografijų. Visa tai rodo naujo estetinio skonio, kurį dažniausiai išsiugdo besimokantis jaunimas, įsitvirtinimą ir iš dalies tam tikrą naujų pažiūrų formavomąsi.

Pirkios palangėmis pastatyti ilgi, platūs suolai, o prie stalų – mažesni suoliukai. Kai kur palangėse ar

prie sienos be langų stovi senoviškos kanapos, prie kitų sienų - "kuparai", maistui sudėti spintelės. Beje, vienur kitur jau prie naujų, apskritų, o kai kada ir prie senų stalų stovi naujos kėdės. Kai kuriose pirkiose galima rasti ir etažerių, radijo staliukų ir naujų spintų. Nors rūbų spintos daugiausia tebėra senos, įsigytos prieš antrąjį pasaulinį karą ar net dar anksčiau, tačiau tai bene vienintelis baldas, kuris pirmiausia yra pakeičiamas naujomis, fabrikinės gamybos spintomis. Ypač daug Zervynose jų nupirkta per kelerius pastaruosius metus.

Pirkiose, arčiau vadinamųjų rusiškų krosnių (su viryklomis arba be jų) ir kamarėlių, stovi dvi-trys lovos. Pažymėtina, kad į daugelio zervyniškių buitį įėjo visuotinai paplitusi reikmė pirkti ne medines lovas, o metalines su nikeliuotais arba dažytais galais. Daugiausia geležinių lovų nupirkta jau po Didžiojo Tėvynės karo ir ypač daug - pastaraisiais metais.

Kamarėlėse iš seno įtaisytos lentynos virtuvės reikmenims, indams sudėti ir pakabintos kartelės rankšluosčiams ar įvairiems drabužiams pasverti.

Zervyniškių buityje vyrauja metaliniai indai, šaukštai, šakutės. Dauguma puodų sriubai virti, pienui laikyti, o kartais samčiai ir net šaukštai yra gaminti pačių zervyniškių arba kaimynų mančiagiriškių. Dabar visi buities reikmenys perkami Marcinkonyse, Varėnoje, Vilniuje.

Naujų rūbų spintų, lovų, stalų, kėdžių ir kitų buities reikmenų pirkimas rodo ne tik bendrą zervyniškių gerovės kilimą, bet ir augančią darbo žmonių kultūrą.

Kambariuose laikomasi pavyzdingos švaros ir tvarkos. Pirkių grindys plaunamos kas šeštadienį, taip pat prieš tradicines kalendorines ir valstybines šventes. Žiemą kambariai

nėra specialiai vėdinami, o vasarą, neturint laiko ir vengiant karščio, dažniausiai vėdinami naktį.

Kiek mažiau prižiūrimos ir tvarkomos priemenės, kamarėlės ir ypač kamaros, kurios, kaip minėta, yra už priemenių - kitoje namo pusėje, tarp kamarėlių. Kai kur kamarose dar yra išlikusių rankinių girnų, bet jomis zervyniškiai jau nesinaudoja. Dažniausiai čia yra prikrauta įvairių kubilėlių, geldų ir pintinių. Kamarose su rūsiais ar be jų yra laikomos bulvės, kopūstai ir kitos daržovės, taip pat mėsos ir pieno produktai.

Dabar pagrindinis zervyniškių pragyvenimo šaltinis yra alga. Be to, zervyniškiai naudojasi 15 arba 30 arų žemės sklypais. Dauguma zervyniškių šeimų turi 30 arų sklypus, kuriuose vidutiniškai vieną - du arus skiria kopūstams, burokams, morkoms, svogūnams, kai kada ir agurkams, pomidorams, o didžiausią plotą - 28-29 arus - apsodina bulvėmis. Kartais 10-15 arų apsėjama žieminiais ar vasariniais javais (rugiais, rečiau kviečiais).

Jau minėtos šeimos, gyvenančios "po vienu stogu", dažniausiai bendrai apsodina arba apsėja 60 arų žemės plotą atitinkamai didesniais daržovių arba javų kiekiais, bet tokių šeimų, kaip ir nedarbingų zervyniškių šeimų, besinaudojančių 15 arų žemės plotu, kaime yra nedaug.

Įdomu pažymėti, kad rytais zervyniškių ramybę, įprastinę kaimo tylą pirmiausia sudrumsčia tradiciniai kaimo kerdžių - Vinco Vaidelavičiaus, gimusio 1890 m. Varėnos rajone Ažerėkų kaime, ir marcinkoniškio Pilypo Koko, gimusio 1895 m., skardiniai trimitai. Ši senų laikų "romantika" čia tebėra išlikusi dėl to, kad dabar visi susaugę zervyniškiai išeina prie miško darbų, jaunimas - mokosi, ir todėl nėra kas prižiūri gyvulius. O jų yra nemažai. Mat, beveik visos Zervynose gyvenančios šeimos turi po vieną karvę. Tvartuose

zervyniškiai peni bent po vieną kiaulę. Avių, ožkų jie nelaiko. Tik dvi šeimos augina triušius. Paukščių ūkis Zervynose yra menkas. Vidutiniškai viena šeima laiko 3–5 vištas. Kalakutų, žąsų ar kitų naminių paukščių beveik niekas neaugina. Čia irgi tam tikros įtakos turi tai, kad arti esančiame miške yra plėšriųjų žvėrių ir paukščių.

Zervyniškiai myli ir stengiasi gerai prižiūrėti arklius. Vakarais, naktį Ūlos pakrantėmis girdosi, prunkščia nedidelis pulkelis arklių. Vieni iš jų yra valdiški, girininkijos priskirti tiems ar kitiems darbininkams juos prižiūrėti, bet yra ir nuosavų arklių. Antai keli kaimynai susidėję laiko arklį, visi draugė moka už jį atitinkamus mokesčius, bet juo neužsdarbiauja. Arkliai Zervynose naudojami kaip traukiamoji jėga, na, ir kaip tradicinė, savo amžių jau baigianti atgyventi, bet, anot zervyniškių, kol kas dar gana patikima susisiekimo priemonė: arkliu jojama į darbą ar kitais reikalais.

Zervynose, kaip ir kituose Tarybų Lietuvos kaimuose, į buitį vis labiau įeina daugiau ar mažiau modernios susisiekimo priemonės – dviračiai ir motociklai. Zervynose priskaičiuojama apie 50 dviračių, iš kurių du su motorais. Taigi, dviračius, imant vidutiniškai, turi beveik kiekviena šeima. Beje, moteriškų dviračių čia mažai – vos du. Mat, moterys dažniausiai dirba netoliese sezoninėmis miškų ūkio darbininkėmis, apželdindamos ir prižiūrėdamos naujus miškų plotus, o vyrams tenka vykti į darbus net už kelioliktos kilometrų. Zervynose ekspedicijos metu buvo trys motociklai. Tiek dviračiai, tiek ir motociklai daugiausia pirkti pastaraisiais metais, o tai savo ruožtu leidžia spręsti apie nuolat gerėjantį zervyniškių gyvenimą.

Tradiciniais senoviniais drabužiais, išskyrus vieną kitą senyvo amžiaus moterėlę, beveik niekas nedėvi. Nors zervyniškės - puikios audėjos, bet ir jos savo "kraičius" bei marguosius audinius laiko atminimui kraitinėse skryniose, o šiokiadieniais ir ypač išeiginius drabužius siūdinasi iš gana įvairios ir gražios pirktinės medžiagos. Dabar ir seni, ir jauni zervyniškiai rengiasi pirktiniais drabužiais.

Kai kurios zervyniškės liemenes, prijuostes ir kitus smulkius siuvinius mėgsta siūtis pačios. Kaime yra net dvidešimt dvi siuvamosios mašinos, iš jų penkios rankinės.

Jau nuo XX a. trečiojo dešimtmečio Zervynų gyventojai nebenešioja naginių, o medpadžiai galutinai išnyko po Didžiojo Tėvynės karo. Dabar visi stengiasi įsigyti batukus odiniais arba guminiais padais, batus su sulais ir be jų.

Tarybinės santvarkos metais zervyniškių buitis pastebimai kinta. Čia didelis vaidmuo priklauso bendram Tarybų Lietuvos ekonomikos, pramonės, žemės ūkio ir gyventojų kultūrinio lygio kilimui.

Deja, zervyniškių kultūrinis-buitinis gyvenimas kol kas dar skiriasi nuo kai kurių ekonomiškai stiprių respublikos vietovių bendrojo lygio.

Zervynos tebėra neelektrifikuotos, todėl kaimo apšvietimo, o tuo pačiu ir buities elektrifikavimo problema neišspręsta. Artimiausiais metais kaimas dar neturės elektros energijos, ir todėl jo gyventojai greitai negalės pamatyti televizijos laidų ir įsigyti elektros energija maitinamų radijo aparatų. Jau dabar kai kurie zervyniškiai naudojasi baterininiais radijo aparatais. Apie pusę kaimo gyventojų turi įsivedę radijo taškus, o 1965 m. Zervynų kaimas bus visiškai radiofikuotas.

Zervynose du - tris kartus per savaitę demonstruojami filmai. Reikia pasakyti, kad visai nemėgstančių lankyti kiną arba labai retai jį telankančių Zervynose beveik nėra. Išimtį čia sudaro tik senesni žmonės. Didesnė dalis gyventojų, ypač mokiniai ir apskritai jaunimas, mėgsta lankyti kiną ir lanko beveik kiekvieną ar bent kas antrą-trečią seansą. Apie 30-40 žmonių yra nuolatiniai kino lankytojai, o tai žymiu mastu prisideda prie bendro zervyniškių kultūrinio lygio kilimo, prie jų estetinio skonio ir materialistinių pažiūrų formavimo.

Nuo 1957 m.Zervynose veikia klubas-skaitykla. Dabartiniu metu šiam kultūros židiniui vadovauja Janina Makselytė, baigusi Marcinkonių vidurinės mokyklos septynias klases.

Klube-skaitykloje yra daugiau kaip du tūkstančiai politinės, grožinės ir mokslinės literatūros veikalų ir brošiūrų. Klubo-skaityklos biblioteka naudojasi daugiau kaip 700 Zervynų ir gretimų kaimų gyventojų. Žinoma, tam tikra dalis zervyniškių klubo-skaityklos knygų neskaito, ypač vasarą ir rudenį, bet ilgais žiemos vakarais į klubą-skaitykią vis dažniau užsuka ne tik moksleiviai, bet ir pagyvenę zervyniškiai. 1963 m. apie 200 knygų perskaitė Vytautas Makselė. Nuo jo mažai atsilieka ir Pranė Tamulevičiūtė. Geri skaitytojai - apie 70 m.amžiaus Dominykas Tamulevičius, trisdešimtmetė Janina Makselienė ir kai kurie kiti zervyniškiai. Iš moksleivių tarpo daugiausia knygų perskaitė Vytautas Tamulevičius. Keturios šeimos - Zigmo Tamulevičiaus, Jono Vilkinio, Vinco Tamulevičiaus ir Stepo Tamulevičiaus - jau turi nedideles nuosavas bibliotekėles. Jose yra po 30-50 knygų, dažniausiai grožinės literatūros kūrinių.

Tačiau kaimo klubas-skaitykla iki šiol nepajėgė su-

burti gabių zervyniškių į meno saviveiklos būrelius – tai didelis jos darbo trūkumas.

Svarbų vaidmenį zervyniškių kultūriniame gyvenime vaidina spauda. Be klubo-skaityklos bibliotekoje esamų respublikinių laikraščių ir žurnalų, zervyniškiai prenumeruoja šiuos spaudinius: "Tiesos" – 22 egzempliorius, rajoninio laikraščio "Raudonoji vėliava" – 24, "Valstiečių laikraščio" – 15, "Lietuvos pionieriaus" – 8, žurnalo "Mokslas ir gyvenimas" – 9, taip pat po kelis egzempliorius žurnalų "Mūsų sodai", "Tarybinė moteris", "Švyturys", "Genys", laikraščių "Sovetskaja Litva" ir "Komjaunimo tiesa".

Taigi, spauda ir radijas vis labiau įeina į zervyniškių buitį ir tampa neatskiriama jų kultūrinio gyvenimo dalimi. Bene pati svarbiausia problema – tai liaudies švietimas. Zervynose tebeveikia tik pradinė mokykla, tad daugumą vietos gyventojų (apie 60–70 %), ypač tų, kurių jaunystė praėjo buržuazinės santvarkos metais, buvo baigę vos keturis pradinės mokyklos skyrius, o žymi dalis, apie 20–25%, buvo nebaigę net pradinės mokyklos. Todėl ir dabar skaudus buržuazinės santvarkos palikimas – mažaraštingumas ypač ryškus Zervynų kaime: 8 gyventojai (visi jie gimę XIX a. pabaigoje) yra beveik beraščiai ir apie 40 gyventojų – mažaraščiai; 70 gyventojų yra baigę tik keturias pradinės mokyklos klases. Antra vertus, dabartinis Zervynų kaimo jaunimas veržte veržiasi į mokslą. Vien paskutiniaisiais metais trylika jaunuolių baigė vidurinį arba specialųjį vidurinį mokslą. Antai Vytautas Miliauskas baigė Vilniaus miškų ūkio technikumą, Pranas Milius – Vilniaus statybos technikumą, Marytė Tamulevičiūtė mokosi Kauno lengvosios pramonės technikume ir t.t. Daug jaunimo lanko vidurines mokyklas.

Pokario metais šeši zervyniškiai baigė aukštąjį mokslą. Du iš jų – Stepas Milius ir Benediktas Tamulevičius – įsigijo agronomo specialybę Žemės ūkio akademijoje. Danutė Tamulevičiūtė baigė Vilniaus Valstybinio V.Kapsuko vardo universiteto ekonomikos fakultetą, o Dalia Tamulevičiūtė – to paties universiteto medicinos fakultetą; dabar ji dirba gydytoja ir ruošia disertaciją. Kaip matome, ir liaudies švietimo srityje Zervynose jaučiamas stiprus pasistūmėjimas į priekį.

Zervyniškiai, įsigiję įvairias specialybes, plačiai pasklido po respubliką. Be Vilniaus ir Kauno, jų dar galima sutikti Ukmergėje, Klaipėdoje, Telšiuose ir kitur. Antai Vilniaus Televizijos mazgų gamykloje dirba zervyniškė Julija Tamulevičiūtė, Kaune, "Baltijos" siuvimo fabrike – Marytė Tamulevičiūtė, Telšiuose, "Masčio" fabrike – Aldona Kergienė, Antosė Sušinskienė. Tiek išvykusių iš šio kaimo jaunų specialistų, tiek ir pačių Zervynų gyventojų tarpe yra puikių darbuotojų, šaunių visuomenininkų, TSKP ir VLKJS narių, kurie aktyviai dalyvauja gamybiniame darbe ir visuomeninėje veikloje.

Norisi pakalbėti ir apie čia pat gyvenančius ir šaunius dirbančius zervyniškius. Varėnos miškų ūkio Zervynų girininkijos girininkas Albinas Šilkūnas pirmiausia papasakojo apie geriausius savo žmones – zervyniškius Valentą Tamulevičių ir Antaną Rakštį, kurie jau daugiau kaip dešimt metų yra nuolatiniai miškų ūkio darbininkai. Per tą laiką jie pagamino daug miško medžiagos ir apželdino mišku didelius žemės plotus. Dabar juodu dirba benzopiūklais, visą laiką viršija išdirbio normas. Be to, A.Rakštys jau aštuoneri metai yra kirtėjų brigados brigadininkas. Jis ypač puikiai darbuojasi motoriniu piūklu "Družba".

Miško medžiagos traukėjo Tomo Tamulevičiaus pečius jau slegia penkiasdešimt septynerių gyvenimo metų našta, tačiau jis visada kupinas energijos ir nė kiek nenusileidžia už jį jaunesniam Stasiui Tamuliui. Tomo nesuviliojo pasiūlytas lengvesnis darbas. Jo žodžiais tariant, miško medžiagos traukėjo darbas jam patinkąs, ir jis dirbsiąs jį, kol jėgų turėsiąs.

Vienuolika metų šauniai dirba eigulys Jonas Tamulevičius. Už nepriekaištingą ir sąžiningą darbą jis daug kartų buvo apdovanotas garbės raštais. Nors Jono prižiūrima eiguva didelė - daugiau kaip 1000 ha, tačiau joje tvarka pavyzdinga: nėra sausuolių, gerai prigyja miško kultūros, o daigynai auginami net labai gerai.

Pernai į pensiją išėjo keturiolika metų miške be priekaištų išdirbęs Martynas Tamulevičius.

Puikiai atsiliepiama apie Druskininkų miškų chemijos ruožo sakintoją zervyniškį Stepą Latvį. Jau dvylika metų nuoširdžiai dirba Mančiagirės girininkijos eiguliu Vincas Tamulevičius. Jis ne kartą buvo pažymėtas kaip puikus darbuotojas. Tėvas meilę miškui įskiepijo ir savo sūnui Antanui. Baigęs miškininkystės technikumą, Antanas dabar dirba Valkininkų miškų ūkio Šalčios girininku. Miškininkais tapo jau minėtas zervyniškis V.Miliauskas ir P.Vilkinis.

Nuo vyrų neatsilieka ir moterys. Elžbieta Tamulevičienė, Marcelė Makselienė ir kai kurios kitos zervyniškės jau kelis dešimtmečius atsidėjusios triūsia, sodindamos ir prižiūrėdamos miško daigynus. Elžbieta, būdama apie šešiasdešimt penkerių metų, noriai perteikia savo puikų gamybinį patyrimą jaunesnėms miškų sodintojoms ir prižiūrėtojoms.

Ypač didelę zervyniškių meilę miškui rodo tai, kad jau kelinti metai iš eilės nebuvo nei vieno gaisro Zervynų miškuose. Netgi sausringaisiais 1963 metais zervyniškiai išsaugojo savo mylimą girią nuo gaisrų. O kai prieš metus kilo gaisras Lynežerio girininkijoje, tai pirmieji lynežeriečiams atskubėjo į pagalbą zervyniškiai. Jie čia budėjo net kelias dienas ir naktis, kol nurimo ugnies liežuviai gaisravietėje.

Zervynų gyventojai, ypač moterys ir vaikai, teberenka grybus, uogas, bet gabenti jų į Vilnių arba į kitus miestus, kaip būdavo seniau, jau nebereikia, nes čia pat yra įsteigtas jų supirkimo punktas. Grybingais metais moterys prirenka per dieną apie 10 kg baravykų. 1962 m. kai kurios iš jų į supirkimo punktą pristatė po 30 kg ir net daugiau džiovintų baravykų.

Didelį darbą zervyniškiai atlieka, rinkdami vaistažoles, kurias superka Švenčionių vaistažolių perdirbimo fabrikas. Šio fabriko paruošėjas Jonas Vilkinis vaistažoles ne tik supirkinėja, bet ir sėja, rūpinasi, kad jos neišnyktų. Jam ir kitiems zervyniškiams nurodymais, patarimais nuolat padeda LTSR Sveikatos apsaugos ministerijos Vyriausiosios farmacijos valdybos vyr.inspektorė E.Šimkūnaitė.

Iš to, kas pasakyta, matyti, pirma, jog, keičiantis visos Tarybų Lietuvos socialiniam, ekonominiam ir politiniam gyvenimui, neišvengiamai ir pastebimai, ypač pastaruoju metu, kinta Zervynų kaimo gyventojų buitis, kultūra, formuojasi naujos pažiūros ir papročiai. Antra, kylant Zervynų kaimo kultūrai, nuolat gausėja įvairių sričių specialistų, aktyvių visuomenininkų, kilusių iš Zervynų. Jie įsilieja į bendrą visos Tarybų Lietuvos liaudies ūkio ir kultūros vystymo darbą.

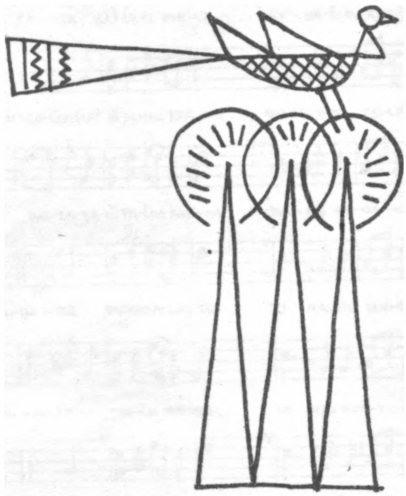

DAINOS

EGLELE EGLELE

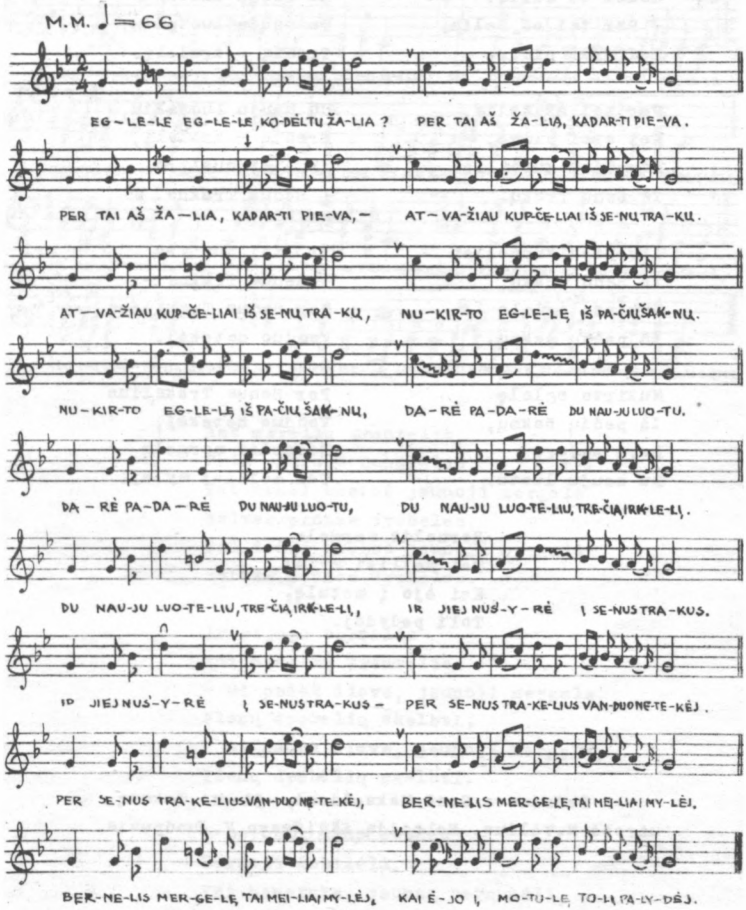

– Eglele, eglele,
Kodėl tu žalia?
– Per tai aš žalia,
Kad arti pieva.

Per tai aš žalia,
Kad arti pieva, –
Atvežiau kupčeliai
Iš Senų Trakų.

Atvežiau kupčeliai
Iš Senų Trakų,
Nukirto eglelę
Iš pačių šaknų.

Nukirto eglelę
Iš pačių šaknų,
Darė padarė
Du nauju luotu.

Darė padarė
Du nauju luotu,
Du nauju luoteliu,
Trečią – irklelį.

Du nauju luoteliu,
Trečią – irklelį,
Ir jiej nus'yrė
Į Senus Trakus.

Ir jiej nus'yrė
Į Senus Trakus –
Per Senus Trakelius
Vanduo netekėj.

Per Senus Trakelius
Vanduo netekėj,
Bernelis mergelę
Tai meilisi mylėj.

Bernelis mergelę
Tai meilisi mylėj,
Kai ėjo į motulę,
Toli palydėj.

Padainavo Genė Makselienė, 51 m. Tekstą užrašė N.Vėlius. Melodiją iššifravo V.Juodpusis.

ANT MARELIŲ KRANTELIO

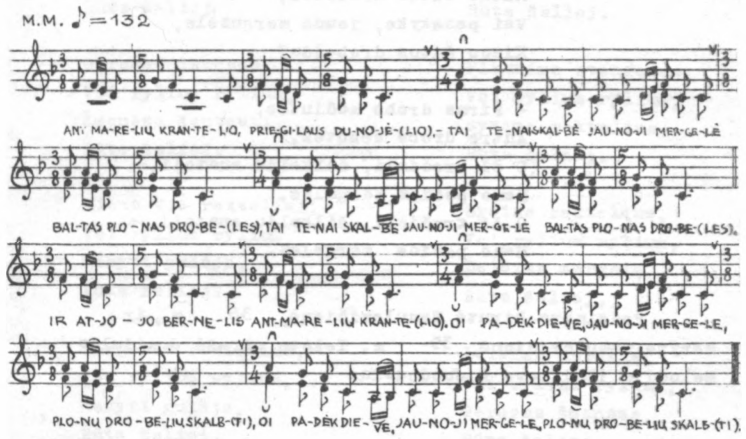

Ant marelių krantelio,
Prie gilaus Dunojėlio, –
Tai tenai skalbė jaunoji mergelė
Baltas plonas drobeles,
Tai tenai skalbė jaunoji mergelė
Baltas plonas drobeles.

Ir atjojo bernelis
Ant marelių krantelio.
– Oi padėk dieve, jaunoji mergele,
Plonų drobelių skalbti,
Oi padėk dieve, jaunoji mergele,
Plonų drobelių skalbti.

– Berneli mano jaunas,
Berneli dobilėli,
Vai pasakyke, jaunas bernužėli,
Kur jaunas jodinėji,
Vai pasakyke, jaunas bernužėli,
Kur jaunas jodinėji?

– Mergele mano jauna,
Mergele lelijėle,
Vai pasakyke, jauna mergužėle,
Kieno šitos drobelės,
Vai pasakyke, jauna mergužėle,
Kieno šitos drobelės?

– Pirma drobė močiutės,
Antra drobė sesutės,
O ši trečioji, šilkeliu austoji,–
Mano pačios mergelės,
O ši trečioji, šilkeliu austoji,–
Mano pačios mergelės.

Padainavo Birutė Tamulevičienė, 36 m., ir Marytė Tamulevičienė, 39 m. Tekstą užrašė J.Aidulis. Melodiją išsifravo V.Juodpusis.

KIENO TOS ŠOBLELĖS

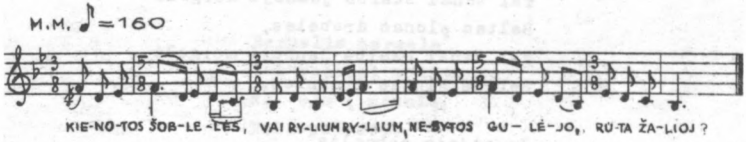

Kieno tos šoblelės,
Voi rylium rylium,
Nesytos gulėjo,
Rūta žalioj?

Bernelio šoblelės,
Voi rylium rylium,
Nesytos gulėjo,
Rūta žalioj.

Važiuosim Vilniuna,
Voi rylium rylium,
Pirksime dirželius,
Rūta žalioj.

Pirksime dirželius,
Voi rylium rylium,
Sysime šobleles,
Rūta žalioj.

Leisime bernelį,
Voi rylium rylium,
Geruosa žmonėsa,
Rūta žalioj,

Geruosa žmonėsa,
Voi rylium rylium,
Žmonėsa žentauti,
Rūta žalioj.

Kieno tie raktelisi,
Voi rylium rylium,
Nesyti gulėjo,
Rūta žalioj?

Mergelės rakteliai,
Voi rylium rylium,
Nesyti gulėjo,
Rūta žalioj.

Važiuosim Vilniuna,
Voi rylium rylium,
Pirksime stangeles,
Rūta žalioj.

Pirksime stangeles,
Voi rylium rylium,
Sysime raktelius,
Rūta žalioj.

Sysime raktelius,
Voi rylium rylium,
Leisime mergelę,
Rūta žalioj,

Leisime mergelę,
Voi rylium rylium,
Geruosa žmonėsa,
Rūta žalioj,

Geruosa žmonėsa,
Voi rylium rylium,
Žmonėsa martauti,
Rūta žalioj.

Padainavo Marcelė Makselienė, 52 m. Tekstą užrašė N.Vėlius. Melodiją iššifravo B.Uginčius.

ŠIĄ NEDĖLĖLĘ

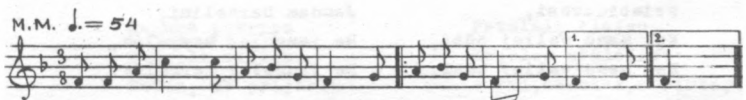

Šią nedėlėlę
Per nedėlėlę
Žirgelį muštravojau,
Žirgelį muštravojau.

Išmuštravojęs
Ir pabalnojęs,
Į mergelę nujojau,
Į mergelę nujojau.

Vai, bėga bėga
Šyvas žirgelis,
Galvelę lankydamas,
Galvelę lankydamas.

Vai, kai dabėgo
Rūtų daržėlį,
Sustoj bėgęs žirgelis,
Sustoj bėgęs žirgelis.

Vai, ba jis jautė
Jauną mergelę
Po lelijos krūmeliu,
Po lelijos krūmeliu.

Rūtelę skina,
Vainiką pina
Ir jauna gailiai verkia,
Ir jauna gailiai verkia.

Neverk, mergele,
Nebėdavoki,
Pas motulę būdama,
Pas motulę būdama.

Tada prisverksi
Prisbėdavosi,
Kai mano valioj būsi,
Kai mano valioj būsi.

Oi, dreba dreba
Bėras žirgelis,
Po manim stovėdamas,
Po manim stovėdamas.

Taip tu drebėsi,
Mano mergele,
Kai mano valioj būsi,
Kai mano valioj būsi.

– Vai, lenkės lenkės
Giedri saulelė
Juodojo debesėlio
Juodojo debesėlio.

Vai, taip aš lenksiuos,
Jauna mergelė,
Tavęs, šelmo bernelio,
Tavęs, šelmo bernelio.

– Neišsilenkė
Giedri saulelė
Juodojo debesėlio,
Juodojo debesėlio.

Neišsilenksi,
Jauna mergele,
Manęs, šelmo bernelio,
Manęs, šelmo bernelio.

Vai, sunku sunku
Tam papartėliui
Be raudonų žiedelių,
Be raudonų žiedelių.

Vai, taip man sunku,
Jaunam berneliui,
Be jaunojos mergelės,
Be jaunojos mergelės.

Padainavo Pranė Tamulevičienė, 85 m. Tekstą užrašė N.Vėlius. Melodiją išsirašė V. Juodpusis.

PER ŠILELĮ JOJAU

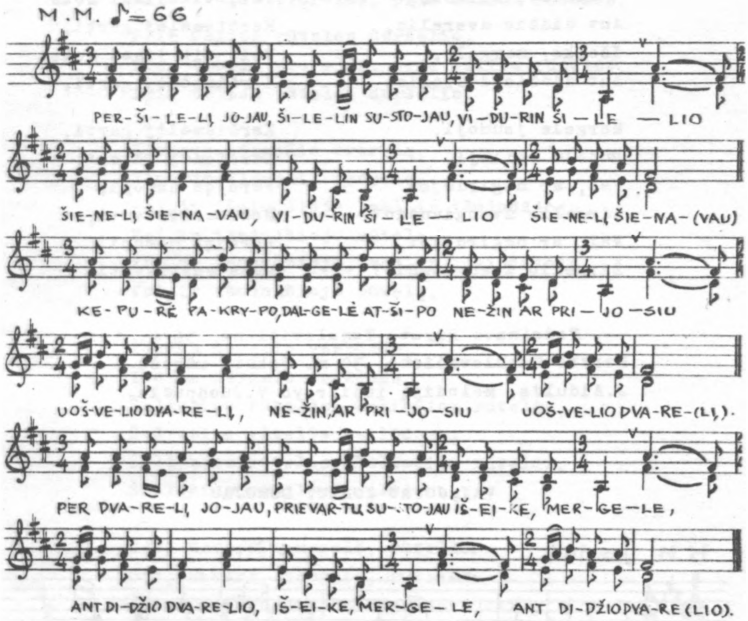

Per šilelį jojau,
Šilelin sustojau,
Vidurin šilelio
Šienelį šienavau,
Vidurin šilelio
Šienelį šienavau.

Kepurė pakrypo
Dalgelė atšipo.
Nežin, ar prijosiu
Uošvelio dvarelį,
Nežin, ar prijosiu
Uošvelio dvarelį.

-Girdėti girdėjau,
Laiko neturėjau:
Senai motinėlei
Patalėlį klojau,
Senai motinėlei
Patalėlį klojau.

Patalėlį klojau,
Kojeles užklojau.
- Vai, neleisk, močiute,
Už šito bernelio,
Vai, neleisk, močiute,
Už šito bernelio.

Per dvarelį jojau,
Prie vartų sustojau.
– Išeike, mergele,
Ant didžio dvarelio,
Išeike, mergele,
Ant didžio dvarelio.

Mergele jaunoji,
Rūtele žalioji,
Vai, ar negirdėjai
Žirgelio žvengiančio?
Vai, ar negirdėjai
Žirgelio žvengiančio?

Jis nemoka arti
Nei šienelio pisuti,
Vai, tik jisai moka
Karčiamėlėj gerti,
Vai, tik jisai moka
Karčiamėlėj gerti,

Karčiamėlėj gerti,
Karčiamoj ulioti,
Parėjęs namopi,
Mane muštravoti,
Parėjęs namopi,
Mane muštravoti.

Padainavo Birutė Tamulevičienė, 36 m., ir Marytė Tamulevičienė, 39 m. Tekstą užrašė J.Aidulis. Melodiją iššifravo V.Juodpusis.

VAI, JOJAU JOJAU, DŪMOJAU

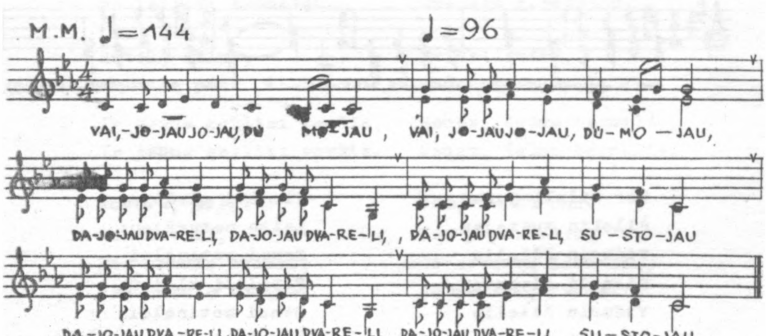

Vai, jojau jojau, dūmojau,
Vai, jojau jojau, dūmojau,
Dajojau dvarelį, dajojau dvarelį,
Dajojau dvarelį, sustojau,
Dajojau dvarelį, dajojau dvarelį,
Dajojau dvarelį, sustojau.

Pririšau žirgelį prie tvoros,
Pririšau žirgelį prie tvoros,
Prie tvoros tvorelės, prie žalios rūtelės,
Prie žalios rūtelės darželio,
Prie tvoros tvorelės, prie žalios rūtelės,
Prie žalios rūtelės darželio.

Išvertė žirgelis tvorelę,
Išvertė žirgelis tvorelę,
Vai, ir išmindžiojo, vai, ir išmindžiojo,
Vai, ir išmindžiojo rūtelę.
Vai, ir išmindžiojo, vai, ir išmindžiojo,
Vai, ir išmindžiojo rūtelę.

Išeina mergelė verkdama,
Išeina mergelė verkdama,
Žaliosios rūtelės, žaliosios rūtelės,
Žaliosios rūtelės gailėdama,
Žaliosios rūtelės, žaliosios rūtelės,
Žaliosios rūtelės gailėdama.

Cit, neverk, mergele, rūtelės,
Cit, neverk, mergele, rūtelės:
Aš tau dovanosiu, aš tau dovanosiu,
Aš tau dovanosiu žiedelį,
Aš tau dovanosiu, aš tau dovanosiu,
Aš tau dovanosiu žiedelį.

Kas man iš žiedelio geležies,
Kas man iš žiedelio geležies,
Kad aš neturėsiu, kad aš neturėsiu,
Kad aš neturėsiu rūtelės,
Kad aš neturėsiu, kad aš neturėsiu,
Kad aš neturėsiu rūtelės.

Padainavo Birutė Tamulevičienė, 36 m., ir Marytė Tamulevičienė, 39 m. Tekstą užrašė J.Aidulis. Melodiją iššifravo V.Juodpusis.

TAI ŽIBA ŽIBURĖLIAI

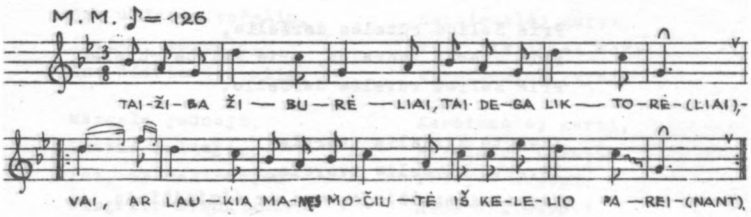

Tai žiba žiburėliai,
Tai dega liktorėliai, –
Vai, ar laukia manęs močiutė
Iš kelelio pareinant,
Vai, ar laukia manęs močiutė
Iš kelelio pareinant?

Tai žiba žiburėliai,
Tai dega liktorėliai, –
Vai, tai laukia manęs močiutė
Iš kelelio pareinant,
Vai, tai laukia manęs močiutė
Iš kelelio pareinant.

– Dukrele dukružėle,
Dukrele lelijėle,
Kur nudėjai sukso žiedelį,
Rūtelių vainikėlį,
Kur nudėjai sukso žiedelį,
Rūtelių vainikėlį?

– Močiute motinėle,
Močiute senutėle,
Suvyniojau šilkų skarelėn,
Įdėjau į skrynelę,
Suvyniojau šilkų skarelėn,
Įdėjau į skrynelę.

– Dukrele dukružėle,
Dukrele lelijėle,
Dangstyk dangstyk margas skryneles,
Ieškoki vainikėlio,
Dangstyk dangstyk margas skryneles,
Ieškoki vainikėlio.

Skryneles dangstydama,
Vainiko ieškodama, –
Nepakvimpa žalia rūtelė,
Tik byra ašarėlės,
Nepakvimpa žalia rūtelė,
Tik byra ašarėlės.

Padainavo Genė Makselienė, 51 m. Tekstą užrašė N.Vėlius. Melodiją iššifravo V.Juodpusis.

VAI TU, EGLELE

M.M. ♪= 132 – 138

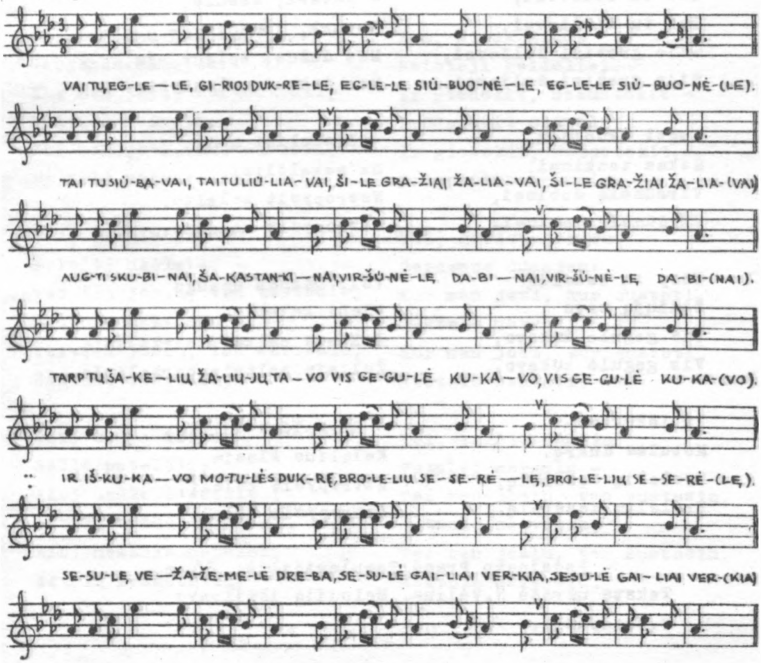

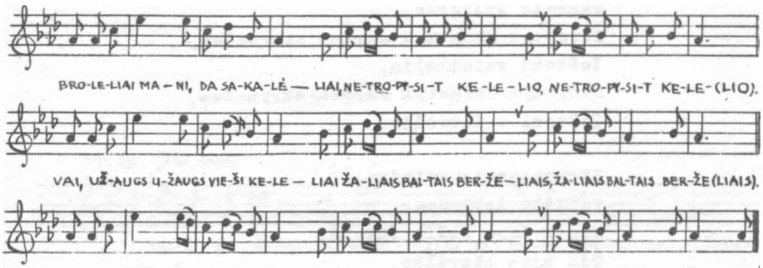

Vai tu, eglele,
Girios dukrele,
Eglele siūbuonėle,
Eglele siūbuonėle.

Tai tu siūbavai,
Tai tu liūliavai,
Šile gražiai žaliavai,
Šile gražiai žaliavai.

Augti skubinai,
Šakas tankinai,
Viršūnėlę dabinai,
Viršūnėlę dabinai.

Tarp tų šakelių
Žaliųjų tavo
Vis gegulė kukavo,
Vis gegulė kukavo.

Ir iškukavo
Motulės dukrę,
Brolelių seserėlę,
Brolelių seserėlę.

Sesulę veža –
Žemelė dreba,
Sesulė gailiai verkia,
Sesulė gailiai verkia.

– Neverk, sesulė,
Neverk, jaunoji, –
Mes dažnai aplankysim,
Mes dažnai aplankysim.

– Broleliai mani,
Da sakalėliai,
Netropysit kelelio,
Netropysit kelelio.

Vai, užaugs užaugs
Vieši keleliai
Žaliais baltais berželiais,
Žaliais baltais berželiais.

– Berželius kirsim,
Kelelius klosim, –
Attropysim kelelį,
Attropysim kelelį.

Padainavo Pranė Tamulevičienė, 85 m.
Tekstą užrašė N.Vėlius. Melodiją išširavo V.Juodpusis.

VAI, GĖRIAU GĖRIAU

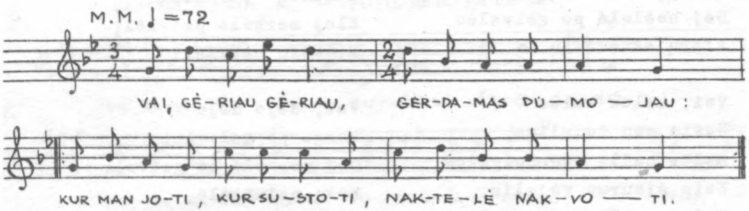

Vai, gėriau gėriau,
Gerdamas dūmojau:
Kur man joti, kur sustoti,
Naktelė nakvoti,
Kur man joti, kur sustoti,
Naktelė nakvoti.

Vai, jaučiu jaučiu
Pakelėj našlelę, -
Tai ten josiu, ten sustosiu,
Naktelę nakvosiu,
Tai ten josiu, ten sustosiu,
Naktelę nakvosiu.

Vai, klojo klojo
Našlė patalėlį,
Kloj našlelė patalėlį
Aštrių erškėtėlių,
Kloj našlelė patalėlį
Aštrių erškėtėlių.

Vai, gieda gieda
Raibieji gaideliai.
Ir giedokit, nesustokit -
Trumpinkit naktelę,
Ir giedokit, nesustokit -
Trumpinkit naktelę.

Vai, gėriau gėriau,
Gerdamas dūmojau:
Kur man joti, kur sustoti,
Naktelė nakvoti,
Kur man joti, kur sustoti,
Naktelė nakvoti.

Vai, jaučiu jaučiu
Pakelėj mergelę -
Tai ten josiu, ten sustosiu,
Naktelę nakvosiu,
Tai ten josiu, ten sustosiu,
Naktelę nakvosiu.

Vai, dėjo dėjo
Našlė po galvelės,
Dėj našlelė po galvelės
Sierų akmenėlių,
Dėj našlelė po galvelės
Sierų akmenėlių.

Vai, kalba kalba
Našlė man žodelius,
Kalba našlė man žodelius
Kaip šiaurus vėjelis,
Kalba našlė man žodelius
Kaip šiaurus vėjelis.

Vai, guli guli
Merga prie šalelės,
Gul mergelė prie šalelės
Kaip žalia rūtelė,
Gul mergelė prie šalelės
Kaip žalia rūtelė.

Vai, klojo klojo
Merga patalėlį,
Kloj mergelė patalėlį
Minkštų perynėlių,
Kloj mergelė patalėlį
Minkštų perynėlių.

Vai, dėjo dėjo
Merga po galvele,
Dėj mergelė po galvele
Pūkų paduškėlę,
Dėj mergelė po galvele
Pūkų paduškėlę.

Vai, kalba kalba
Merga man žodelius,
Kalba merga man žodelius
Kaip girios paukštelė,
Kalba merga man žodelius
Kaip girios paukštelė.

Vai, gieda gieda
Raibieji gaideliai.
Jūs giedokit ir sustokit -
Ilginkit naktelę,
Jūs giedokit ir sustokit -
Ilginkit naktelę.

Padainavo Rožė Tamulionienė, 62 m. Tekstą užrašė N.Vėlius, melodiją iššifravo B.Uginčius.

M.M. ♪= 144–156

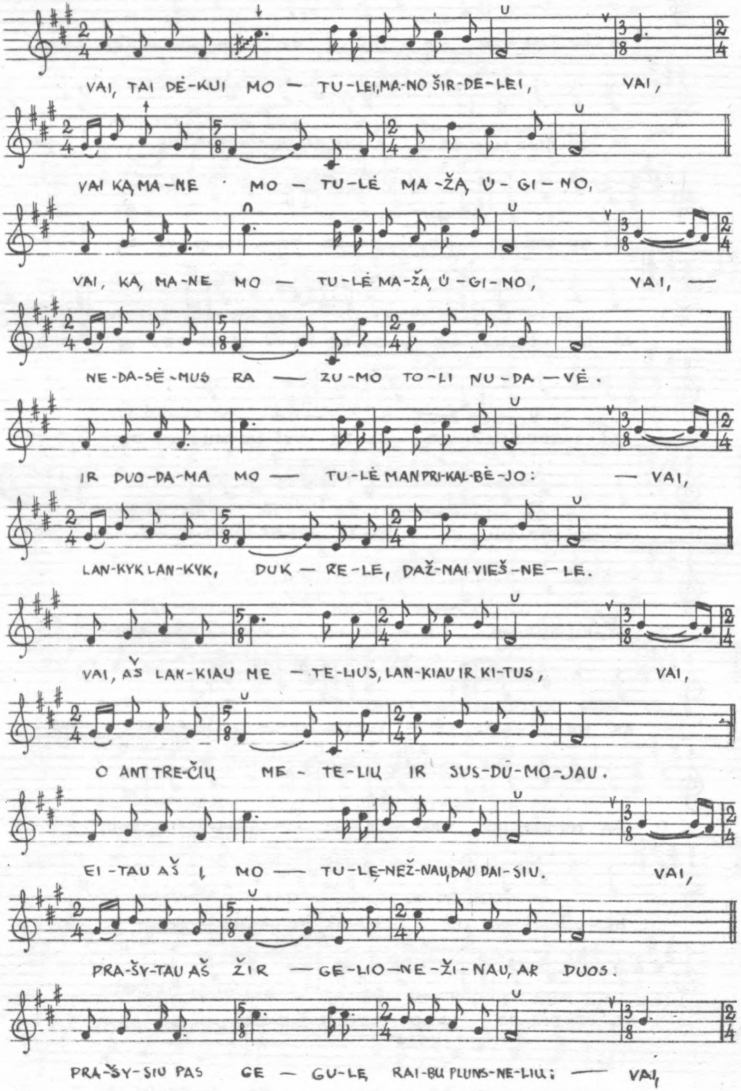
VAI, TAI DĖ-KUI MO — TU-LEI, MA-NO ŠIR-DE-LEI, VAI,
VAI KĄ MA-NE MO — TU-LĖ MA-ŽĄ Ų-GI-NO,
VAI, KĄ, MA-NE MO — TU-LĖ MA-ŽĄ Ų-GI-NO, VAI, —
NE-DA-SĖ-MUS RA — ZU-MO TO-LI NU-DA — VĖ.
IR DUO-DA-MA MO — TU-LĖ MAN PRI-KAL-BĖ-JO: — VAI,
LAN-KYK LAN-KYK, DUK — RE-LE, DAŽ-NAI VIEŠ-NE-LE.
VAI, AŠ LAN-KIAU ME — TE-LIUS, LAN-KIAU IR KI-TUS, VAI,
O ANT TRE-ČIŲ ME-TE-LIŲ IR SUS-DŲ-MO-JAU.
EI-TAU AŠ Į MO — TU-LĘ NEŽ-NAU, DAU DAI-ŠIU. VAI,
PRA-ŠY-TAU AŠ ŽIR — GE-LIO — NE-ŽI-NAU, AR DUOS.
PRA-ŠY-SIU PAS GE — GU-LĘ RAI-BŲ PLUNS-NE-LIŲ: — VAI,

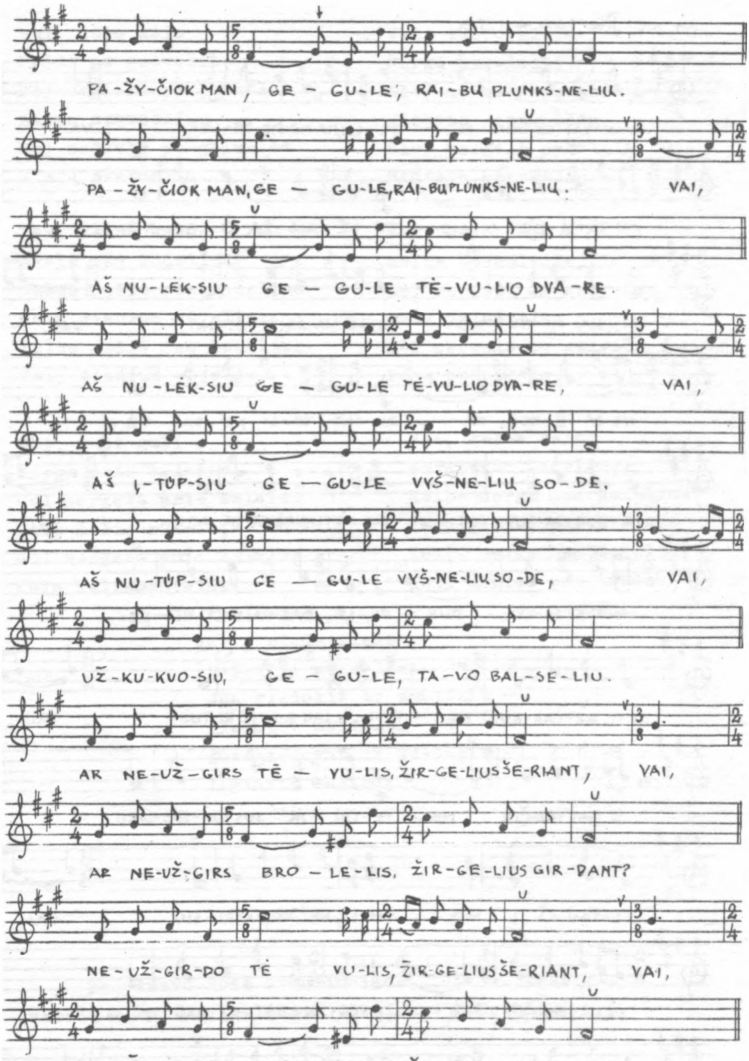
PA-ŽY-ČIOK MAN, GE — GU-LE, RAI-BU PLUNKS-NE-LIU.
PA-ŽY-ČIOK MAN, GE — GU-LE, RAI-BU PLUNKS-NE-LIU. VAI,
AŠ NU-LĖK-SIU GE — GU-LE TĖ-VU-LIO DVA-RE.
AŠ NU-LĖK-SIU GE — GU-LE TĖ-VU-LIO DVA-RE, VAI,
AŠ NU-TŪP-SIU GE — GU-LE VYŠ-NE-LIU SO-DE.
AŠ NU-TŪP-SIU GE — GU-LE VYŠ-NE-LIU SO-DE, VAI,
UŽ-KU-KUO-SIU, GE — GU-LE, TA-VO BAL-SE-LIU.
AR NE-UŽ-GIRS TĖ — VU-LIS, ŽIR-GE-LIUS ŠE-RIANT, VAI,
AR NE-UŽ-GIRS BRO — LE-LIS, ŽIR-GE-LIUS GIR-DANT?
NE-UŽ-GIR-DO TĖ VU-LIS, ŽIR-GE-LIUS ŠE-RIANT, VAI,
NE-UŽ-GIR-DO BRO — LE-LIS, ŽIR-GE-LIUS GIR-DANT.

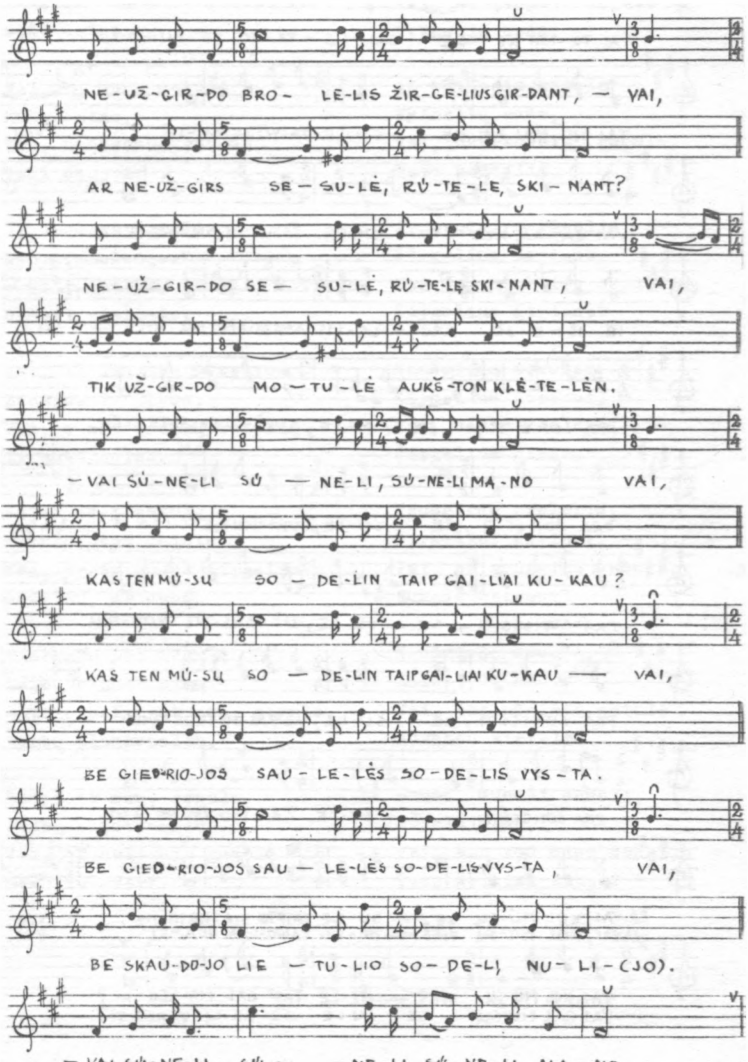
NE-UŽ-GIR-DO BRO- LE-LIS ŽIR-GE-LIUS GIR-DANT, — VAI,
AR NE-UŽ-GIRS SE — SU-LĖ, RŲ-TE-LE, SKI- NANT?
NE-UŽ-GIR-DO SE — SU-LĖ, RŲ-TE-LĘ SKI- NANT, VAI,
TIK UŽ-GIR-DO MO — TU-LĖ AUKŠ-TON KLĖ-TE-LĖN.
— VAI SŲ-NE-LI SŲ — NE-LI, SŲ-NE-LI MA-NO VAI,
KAS TEN MŲ-SŲ SO — DE-LIN TAIP GAI-LIAI KU-KAU?
KAS TEN MŲ-SŲ SO — DE-LIN TAIP GAI-LIAI KU-KAU — VAI,
BE GIED-RIO-JOS SAU-LE-LĖS SO-DE-LIS VYS-TA.
BE GIED-RIO-JOS SAU — LE-LĖS SO-DE-LIS VYS-TA, VAI,
BE SKAU-DŽIO-JO LIE — TU-LIO SO-DE-LĮ NU-LI-(JO).
— VAI SŲ-NE-LI SŲ — NE-LI, SŲ-NE-LI MA-NO,

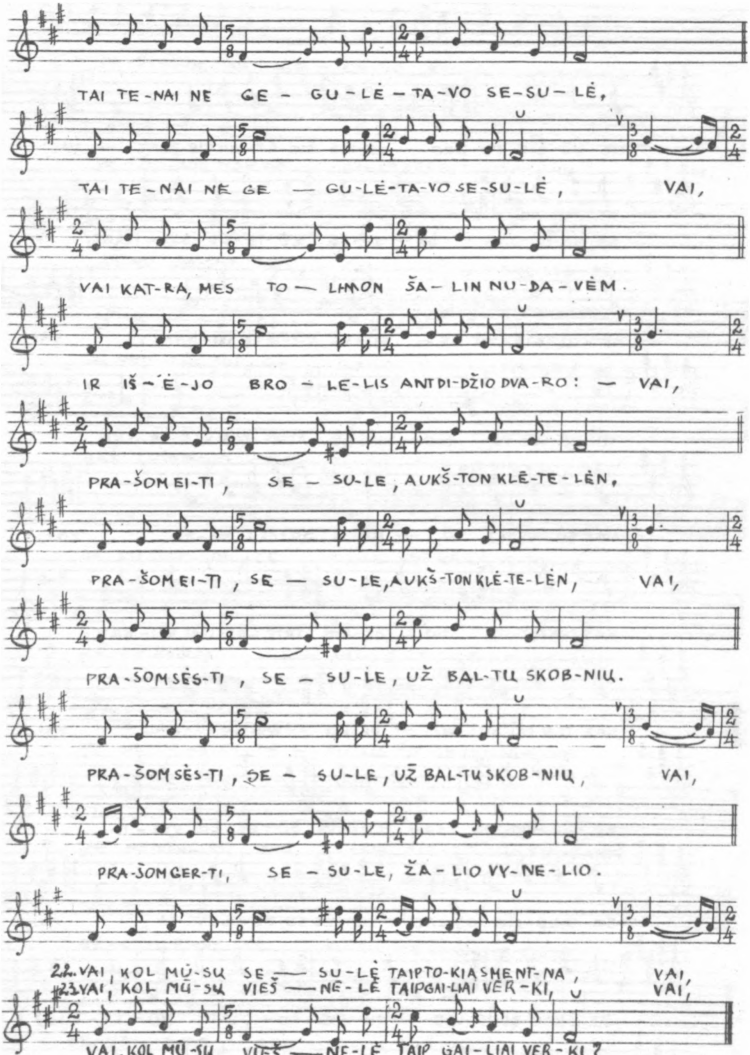
TAI TE-NAI NE GE - GU-LĖ-TA-VO SE-SU-LĖ,
TAI TE-NAI NĖ GE — GU-LĖ-TA-VO SE-SU-LĖ, VAI,
VAI KAT-RA, MES TO — LIMON ŠA-LIN NU-DA-VĖM.
IR IŠ-Ė-JO BRO-LE-LIS ANT DI-DŽIO DVA-RO: — VAI,
PRA-ŠOM EI-TI, SE - SU-LE, AUKŠ-TON KLĖ-TE-LĖN,
PRA-ŠOM EI-TI, SE — SU-LE, AUKŠ-TON KLĖ-TE-LĖN, VAI,
PRA-ŠOM SĖS-TI, SE - SU-LE, UŽ BAL-TU SKOB-NIU.
PRA-ŠOM SĖS-TI, SE - SU-LE, UŽ BAL-TU SKOB-NIU, VAI,
PRA-ŠOM GER-TI, SE - SU-LE, ŽA-LIO VY-NE-LIO.
22. VAI, KOL MŪ-SU SE — SU-LĖ TAIP TO-KIA SMENT-NA, VAI,
23. VAI, KOL MŪ-SU VIEŠ — NĖ-LĖ TAIP GAI-LIAI VĖR-KI, VAI,
VAI, KOL MŪ-SU VIEŠ — NĖ-LĖ TAIP GAI-LIAI VĖR-KI?
VAI GAL MŪ-SU SE - SU-LE VAR-GE-LI, VARGS-TI?

Vai, tai dėkui motulei,
Mano širdelei,
Vai, vai ką mane motulė
Mažą ūgino,

Vai, ką mane motulė
Mažą ūgino,
Vai, nedasėmus razumo,
Toli nudavė.

Ir duodama motulė
Man prikalbėjo:
– Vai, lankyk, lankyk, dukrele,
Dažnai viešnele.

Vai, aš lankiau metelius,
Lankiau ir kitus,
Vai, o ant trečių metelių
Ir susdūmojau.

Eitau aš į motulę –
Nežnau, bau daisiu.
Vai, prašytau aš žirgelio –
Nežinau, ar duos.

Prašysiu pas gegulę
Raibų plunksnelių:
– Vai, pažyčiok man, gegule,
Raibų plunksnelių.

Pažyčiok man, gegule,
Raibų plunksnelių.
Vai, aš nulėksiu gegule
Tėvulio dvare.

Aš nulėksiu gegule
Tėvulio dvare,
Vai, aš įtūpsiu gegule
Vyšnelių sode.

Aš nutūpsiu gegule
Vyšnelių sode,
Vai, užkukuosiu, gegule,
Tavo balseliu.

Ar neužgirs tėvulis,
Žirgelius šeriant,
Vai, ar neužgirs brolelis,
Žirgelius girdant?

Neužgirdo tėvulis,
Žirgelius šeriant,
Vai, neužgirdo brolelis,
Žirgelius girdant.

Neužgirdo brolelis,
Žirgelius girdant, –
Vai, ar neužgirs sesulė,
Rūtelę skinant?

Neužgirdo sesulė,
Rūtelę skinant,
Vai, tik užgirdo motulė
Aukšton klėtelėn.

– Vai sūneli sūneli,
Sūneli mano,
Vai, kas ten mūsų sodelin
Taip gailiai kukau?

Kas ten mūsų sodelin
Taip gailiai kukau –
Vai, be giedriojos saulelės
Sodelis vysta.

Be giedriojos saulelės
Sodelis vysta,
Vai, be skaudojo lietulio
Sodelį nulėjo.

– Vai sūneli sūneli,
Sūneli mano,
Tai tenai ne gegulė –
Tavo sesulė.

Tai tenai ne gegulė –
Tavo sesulė,
Vai, vai katrą mes tolimon
Šalin nudavėm.

Ir išėjo brolelis
Ant didžio dvaro:
– Vai, prašom eiti, sesule,
Aukštan klėtelėn.

Prašom eiti, sesule,
Aukštan klėtelėn,
Vai, prašom sėsti, sesule,
Už baltų skobnių.

Prašom sėsti, sesule,
Už baltų skobnių,
Vai, prašom gerti, sesule,
Žalio vynelio.

Vai, kol mūsų sesulė
Taip tokia smentna,
Vai, vai kol mūsų viešnelė
Taip gailiai verki?

Vai, kol mūsų viešnelė
Taip gailiai verki,
Vai, vai gal mūsų sesulė
Vargelį vargsti?

Padainavo Pranė Tamulevičienė, 85 m. Tekstą užrašė N.Vėlius. Melodiją iššifravo V.Juodpusis.

SVETIMOS ŠALELĖS

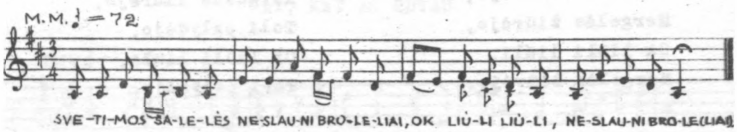

Svetimos šalelės
Neslauni broleliai,
Ok liūli liūli,
Neslauni broleliai.

Neslauni broleliai,
Jų kūdi žirgeliai,
Ok liūli liūli,
Jų kūdi žirgeliai.

Jų kūdi žirgeliai,
Alksniniai balneliai,
Ok liūli liūli,
Alksniniai balneliai.

Alksniniai balneliai,
Karnų paprūgėlės,
Ok liūli liūli,
Karnų paprūgėlės.

Karnų paprūgėlės,
Kručkų patkavėlės,
Ok liūli liūli,
Kručkų patkavėlės.

Per laukelį jojo –
Kručkeliai lakiojo,
Ok liūli liūli,
Kručkeliai lakiojo.

Kručkeliai lakiojo,
Kisulelės rankiojo,
Ok liūli liūli,
Kisulelės rankiojo.

Toli palydėjo,
Ilgai pakriuksėjo,
Ok liūli liūli,
Ilgai pakriuksėjo.

Oi mūsų šalelės
Tai slauni broleliai,
Ok liūli liūli,
Tai slauni broleliai.

Tai slauni broleliai,
Jų riebūs žirgeliai,
Ok liūli liūli,
Jų riebūs žirgeliai.

Jų riebūs žirgeliai,
Auksiniai balneliai,
Ok liūli liūli,
Auksiniai balneliai.

Auksiniai balneliai,
Šilko paprūgėlės,
Ok liūli liūli,
Šilko paprūgėlės.

Šilko paprūgėlės,
Aukso patkavėlės,
Oi liūli liūli,
Aukso patkavėlės.

Per laukelį jojo –
Laukelis dundėjo,
Ok liūli liūli,
Laukelis dundėjo.

Laukelis dundėjo,
Mergelės žiūrėjo,
Ok liūli liūli,
Mergelės žiūrėjo.

Mergelės žiūrėjo,
Toli palydėjo,
Ok liūli liūli,
Toli palydėjo.

Toli palydėjo,
Ilgai pamінėjo,
Ok liūli liūli,
Ilgai pamінėjo.

Padainavo Marcelė Makselienė 52 m. Tekstą užrašė N.Vėlius, Melodiją iššifravo B.Uginčius.

IŠGERK, IŠGERK

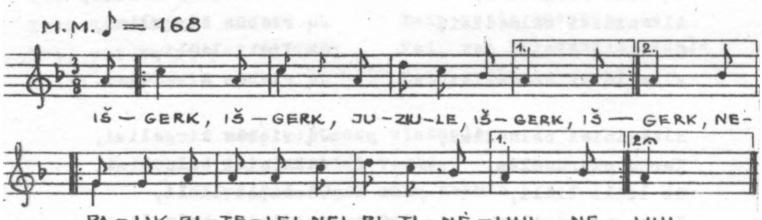

Išgerk, išgerk,
Juziule, išgerk,
Išgerk, išgerk,
Juziule, išgerk,
Nepalik bitelei
Nei bitinėliui,
Nepalik bitelei
Nei bitinėliui.

Ras, ras bitelė
Vyšnių sodely,
Ras, ras bitelė
Vyšnių sodely,
O bitinėlis -
Rūtų daržely,
O bitinėlis -
Rūtų daržely.

Saldus medutis,
Bitutės neštas,
Saldus medutis,
Bitutės neštas,
O bitinėlio
Tai labai kartus,
O bitinėlio
Tai labai kartus.

Padainavo Marcelė Makselienė, 52 m. Tekstą užrašė N.Vėlius. Melodiją - B.Uginčius.

VAI, KAI AŠ BUVAU

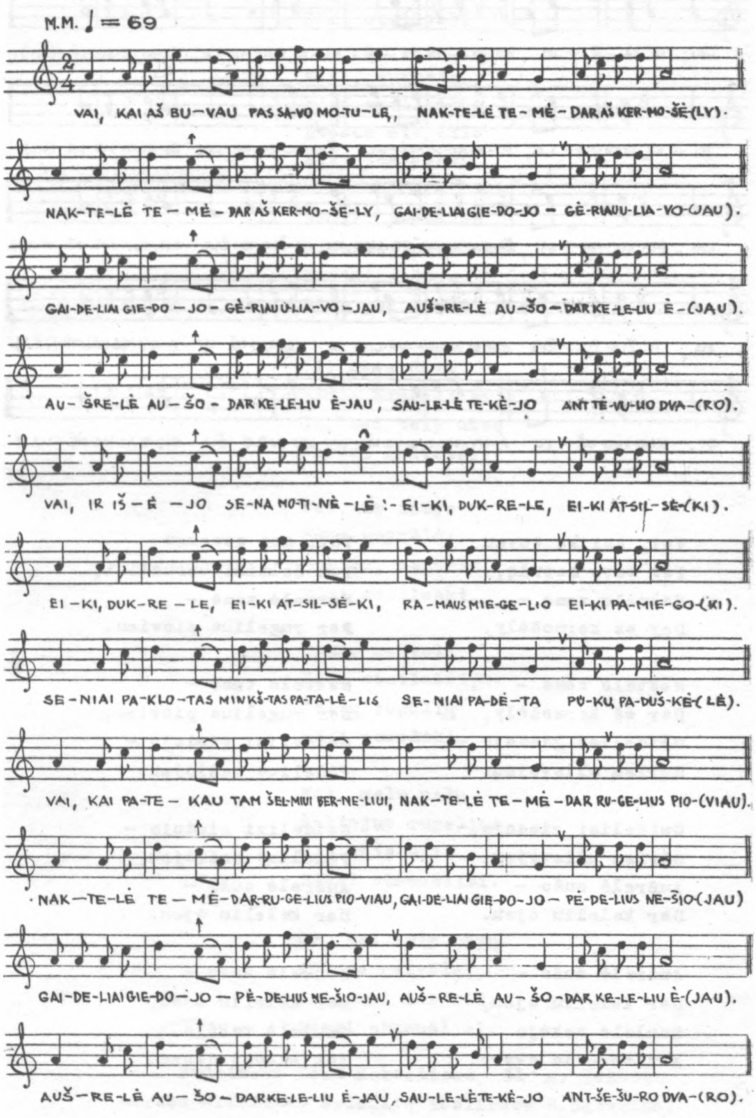

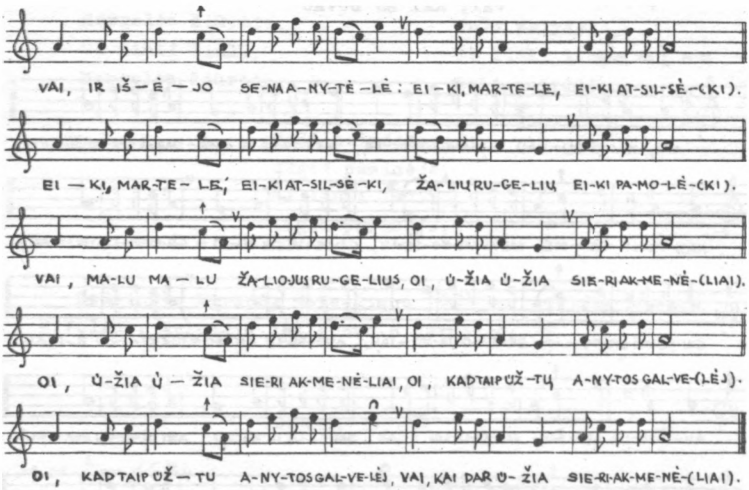

Vai, kai aš buvau
Pas savo motulę,
Naktelė temė –
Dar aš kermošėly.

Naktelė temė –
Dar aš kermošėly,
Gaideliai giedojo –
Gėriau uliavojau.

Gaideliai giedojo –
Gėriau uliavojau,
Aušrelė aušo –
Dar keleliu ėjau.

Aušrelė aušo –
Dar keleliu ėjau,
Saulelė tekėjo
Ant tėvulio dvaro.

Vai, kai patekau
Tem šelmiui berneliui,
Naktelė temė –
Dar rugelius pioviau.

Naktelė temė –
Dar rugelius pioviau,
Gaideliai giedojo –
Pėdelius nešiojau.

Gaideliai giedojo –
Pėdelius nešiojau,
Aušrelė aušo –
Dar keleliu ėjau.

Aušrelė aušo –
Dar keleliu ėjau,
Saulelė tekėjo
Ant šešuro dvaro.

Vai, ir išėjo
Sena motinėlė:
– Eiki, dukrele,
Eiki atsilsėki.

Eiki, dukrele,
Eiki atsilsėki,
Ramaus miegelio
Eiki pamiegoki.

Seniai paklotas
Minkštas patalėlis,
Seniai padėta
Pūkų paduškėlė.

Oi, ūžia ūžia
Sieri akmenėliai –
Oi, kad taip ūžtų
Anytos galvelėj.

Vai, ir išėjo
Sena anytėlė:
– Eiki, martele,
Eiki atsilsėki.

Eiki, martele,
Eiki atsilsėki,
Žalių rugelių
Eiki pamolėki.

Vai, malu malu
Žaliojus rugelius,
Oi, ūžia ūžia
Sieri akmenėliai.

Oi, kad taip ūžtų
Anytos galvelėj,
Vai, kai dar ūžia
Sieri akmenėliai.

Padainavo Genė Makselienė. 51 m. Tekstą užrašė N.Vėlius. Melodiją iššifravo B.Uginčius.

KAD AŠ BŪČIAU ŽINOJUS

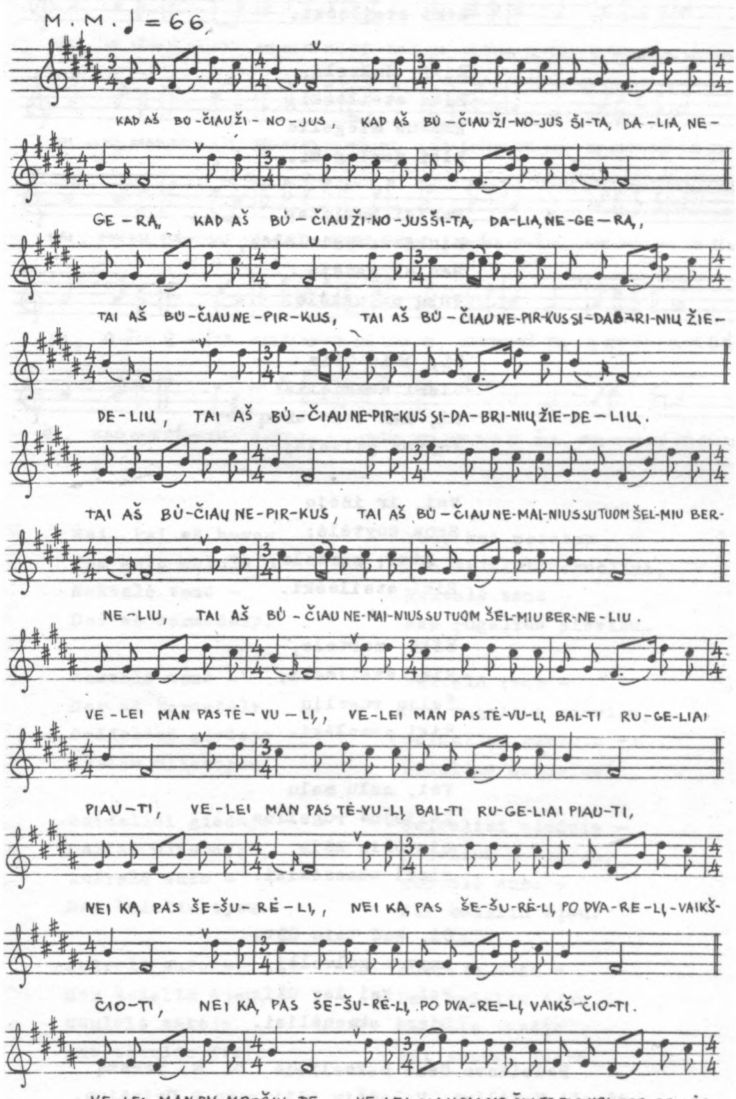

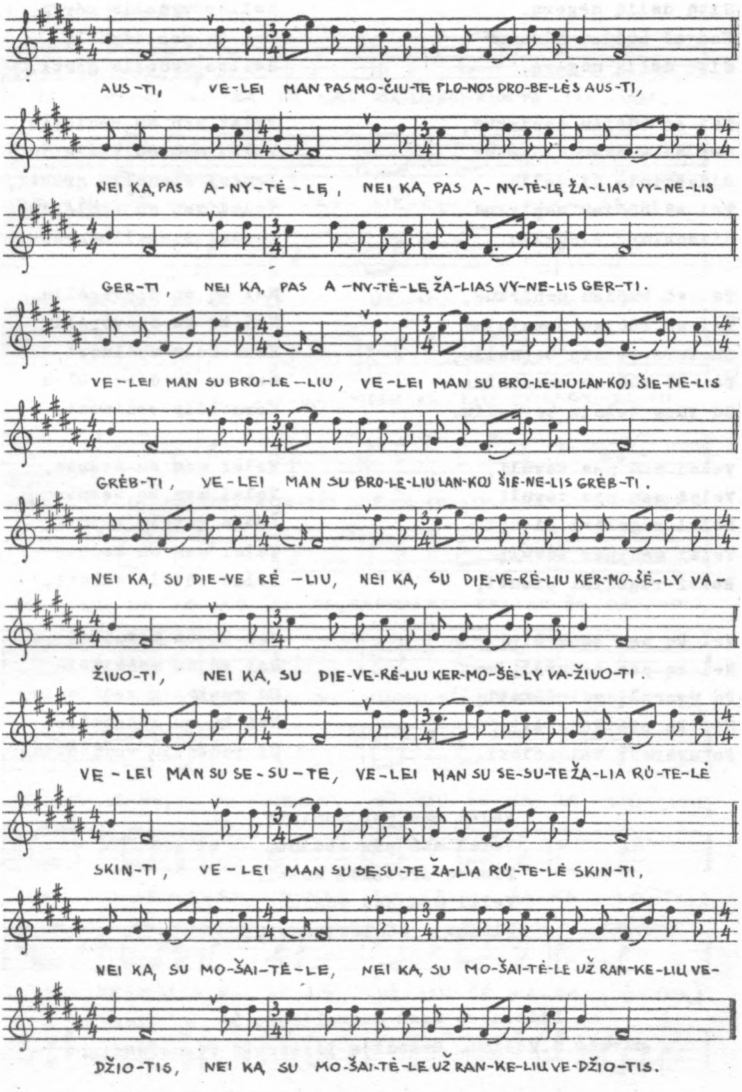
AUS-TI, VE-LEI MAN PAS MO-ČIU-TĘ PLO-NOS PRO-BE-LĖS AUS-TI,
NEI KA, PAS A-NY-TĖ-LĘ, NEI KA, PAS A-NY-TĖ-LĘ ŽA-LIAS VY-NE-LIS
GER-TI, NEI KA, PAS A-NY-TĖ-LĘ ŽA-LIAS VY-NE-LIS GER-TI.
VE-LEI MAN SU BRO-LE-LIU, VE-LEI MAN SU BRO-LE-LIU LAN-KOJ ŠIE-NE-LIS
GRĖB-TI, VE-LEI MAN SU BRO-LĖ-LIU LAN-KOJ ŠIE-NE-LIS GRĖB-TI.
NEI KA, SU DIE-VE-RĖ-LIU, NEI KA, SU DIE-VE-RĖ-LIU KER-MO-ŠĖ-LY VA-
ŽIUO-TI, NEI KA, SU DIE-VE-RĖ-LIU KER-MO-ŠĖ-LY VA-ŽIUO-TI.
VE-LEI MAN SU SE-SU-TE, VE-LEI MAN SU SE-SU-TE ŽA-LIA RŪ-TE-LĖ
SKIN-TI, VE-LEI MAN SU SE-SU-TE ŽA-LIA RŪ-TE-LĖ SKIN-TI,
NEI KA, SU MO-ŠAI-TĖ-LE, NEI KA, SU MO-ŠAI-TĖ-LE UŽ RAN-KE-LIU VE-
DŽIO-TIS, NEI KA, SU MO-ŠAI-TĖ-LE UŽ RAN-KE-LIU VE-DŽIO-TIS.

Kad aš būčiau žinojus,
Kad aš būčiau žinojus
Šitą dalią negerą,
Kad aš būčiau žinojus
Šitą dalią negerą,

Tai aš būčiau nepirkus,
Tai aš būčiau nepirkus
Sidabrinių žiedelių,
Tai aš būčiau nepirkus
Sidabrinių žiedelių.

Tai aš būčiau nepirkus,
Tai aš būčiau nemainius
Su tuom šelmiu berneliu,
Tai aš būčiau nemainius
Su tuom šelmiu berneliu.

Velei man pas tėvulį,
Velei man pas tėvulį
Balti rugeliai piauti,
Velei man pas tėvulį
Balti rugeliai piauti,

Nei ką pas šešurėlį,
Nei ką pas šešurėlį
Po dvarelį vaikščioti,
Nei ką pas šešurėlį
Po dvarelį vaikščioti.

Nei ką pas anytėlę,
Nei ką pas anytėlę
Žalias vynelis gerti,
Nei ką pas anytėlę
Žalias vynelis gerti.

Velei man su broleliu,
Velei man su broleliu
Lankoj šienelis grėbti,
Velei man su broleliu
Lankoj šienelis grėbti.

Nei ką su dieverėliu,
Nei ką su dieverėliu
Kermošėly važiuoti,
Nei ką su dieverėliu
Kermošėly važiuoti.

Velei man su sesute,
Velei man su sesute
Žalia rūtelė skinti,
Velei man su sesute
Žalia rūtelė skinti,

Nei ką su mošaitėle,
Nei ką su mošaitėle
Už rankelių vedžiotis,
Nei ką su mošaitėle
Už rankelių vedžiotis.

Velei man pas močiutę,
Velei man pas močiutę
Plonos drobelės austi,
Velei man pas močiutę
Plonos drobelės austi,

Padainavo Genė Makselienė, 51 m. Tekstą užrašė N.Vėlius. Melodiją iššifravo V.Juodpusis.

IŠJOJO KARAĻIŪNAS

M.M. ♪ = 114–126

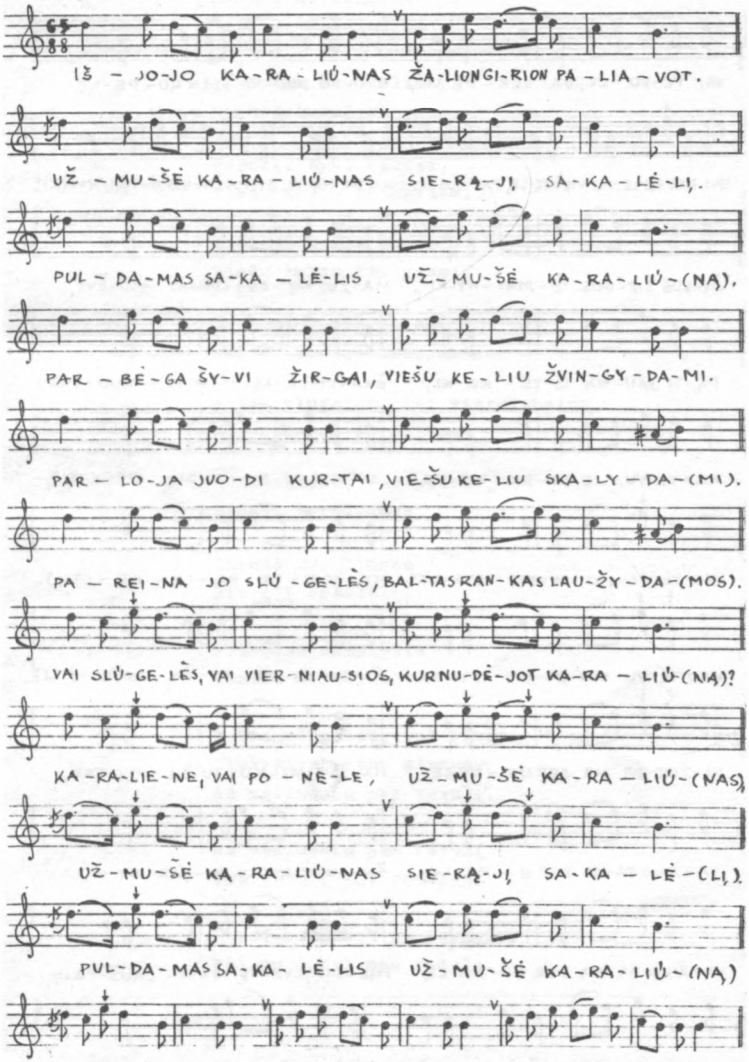

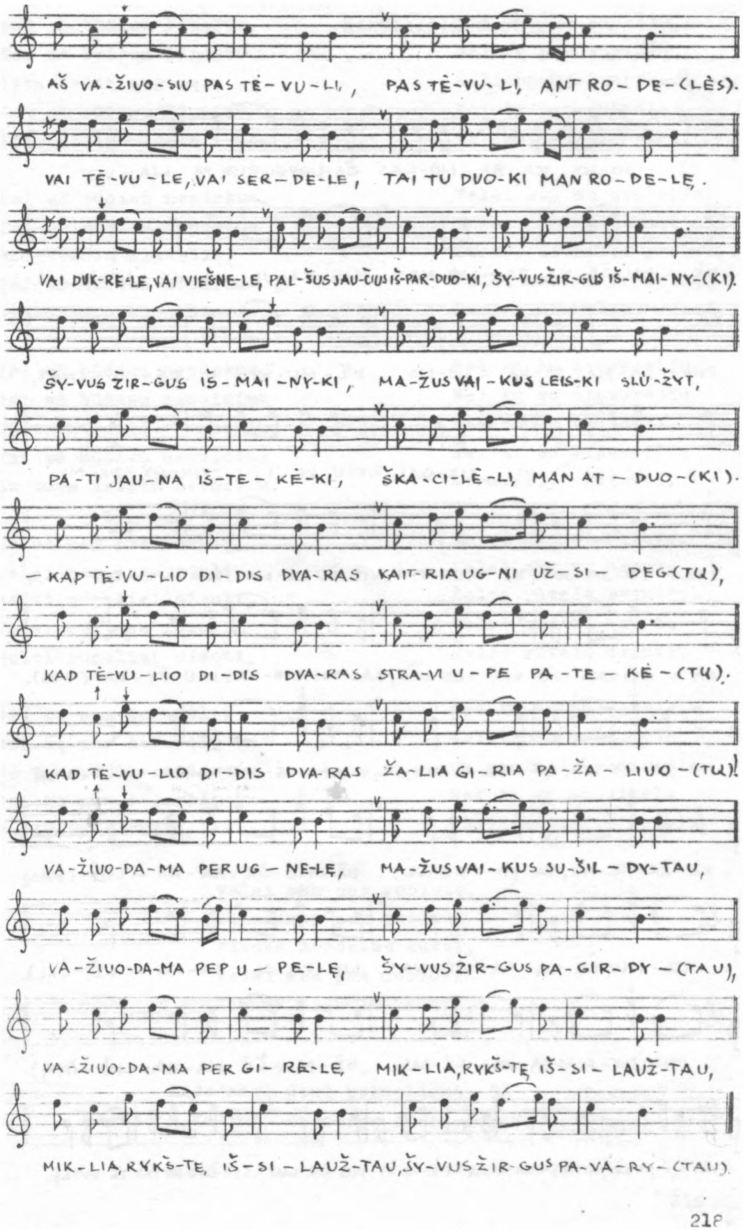
AŠ VA-ŽIUO-SIU PAS TĖ-VU-LI, PAS TĖ-VU-LI, ANT RO-DE-(LĖS).
VAI TĖ-VU-LE, VAI SER-DE-LE, TAI TU DUO-KI MAN RO-DE-LĘ.
VAI DUK-RE-LE, VAI VIEŠNE-LE, PAL-ŠUS JAU-ČIUI IŠ-PAR-DUO-KI, ŠV-VUS ŽIR-GUS IŠ-MAI-NY-(KI).
ŠV-VUS ŽIR-GUS IŠ-MAI-NY-KI, MA-ŽUS VAI-KUS LEIS-KI SLŪ-ŽYT,
PA-TI JAU-NA IŠ-TE-KĖ-KI, ŠKA-CI-LĖ-LI, MAN AT-DUO-(KI).
— KAP TĖ-VU-LIO DI-DIS DVA-RAS KAIT-RIAUG-NI UŽ-SI-DEG-(TŲ),
KAD TĖ-VU-LIO DI-DIS DVA-RAS STRA-VI U-PE PA-TE-KĖ-(TŲ).
KAD TĖ-VU-LIO DI-DIS DVA-RAS ŽA-LIA GI-RIA PA-ŽA-LIUO-(TŲ).
VA-ŽIUO-DA-MA PER UG-NE-LĘ, MA-ŽUS VAI-KUS SU-ŠIL-DY-TAU,
VA-ŽIUO-DA-MA PEP U-PE-LĘ, ŠV-VUS ŽIR-GUS PA-GIR-DY-(TAU),
VA-ŽIUO-DA-MA PER GI-RE-LE, MIK-LIA, RYKŠ-TĘ IŠ-SI-LAUŽ-TAU,
MIK-LIA, RYKŠ-TE, IŠ-SI-LAUŽ-TAU, ŠV-VUS ŽIR-GUS PA-VA-RY-(TAU).

Išjojo karaliūnas
Žalion girion paliavot.

Užmušė karaliūnas
Sierąjį sakalėlį.

Puldamas sakalėlis
Užmušė karaliūną.

Parbėga šyvi žirgai,
Viešu keliu žvingydami.

Parloja juodi kurtai,
Viešu keliu skalydami.

Pareina jo slūgelės,
Baltas rankas laužydamos.

– Vai slūgelės, vai vierniausios,
Kur nudėjot karaliūną?

– Karaliene, vai ponele,
Užmušė karaliūnas,

Užmušė karaliūnas
Sierąjį sakalėlį.

Puldamas sakalėlis
Užmušė karaliūną.

– Vai slūgelės, vai vierniausios,
Kinkykite šyvus žirgus,
Aš važiuosiu pas tėvulį.

Aš važiuosiu pas tėvulį
Pas tėvulį ant rodelės.

– Vai tėvule, vai serdele,
Tai tu duoki man rodelę.

– Vai dukrele, vai viešnele,
Palšus jaučius išparduoki,
Šyvus žirgus išmainyki.

Šyvus žirgus išmainyki,
Mažus vaikus leiski slūžyt,

Pati jauna ištekėki,
Škaičilėlį man atduoki.

– Kad tėvulio didis dvaras
Kaitria ugni užsidegtų,

Kad tėvulio didis dvaras
Straví upe patekėtų,

Kad tėvulio didis dvaras
Žalia giria pažaliuotų!

Važiuodama per girelę,
Mažus vaikus sušildytau,

Važiuodama per upelę,
Šyvus žirgus pagirdytau,

Važiuodama per girelę,
Miklią rykštę išsilaužtau,

Miklią rykštę išsilaužtau,
Šyvus žirgus pavarytau.

Padainavo Pranė Tamulevičienė, 85 m. Tekstą užrašė N.Vėlius. Melodiją iššifravo V.Juodpusis

VISI BAJORAI ŽIRGUS BALNOJO

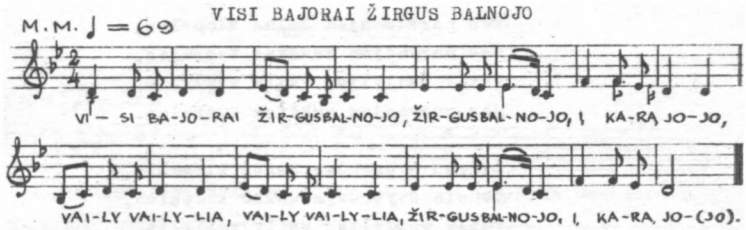

Visi bajorai žirgus balnojo,
Žirgus balnojo, į karą jojo,
Vaily vailylia, vaily vailylia,
Žirgus balnojo, į karą jojo.

Eikim, seselės, į aukštą svirną,
Į aukštą svirną brolelio rengti,
Vaily vailylia, vaily vailylia,
Į aukštą svirną brolelio rengti.

Pirma seselė brolelį rengė,
Antra seselė kardelį šveitė,
Vaily vailylia, vaily vailylia,
Antra seselė kardelį šveitė.

O ši trečioji, ji jauniausioji,
Lauku lydėjo ir gailiai verkė,
Vaily vailylia, vaily vailylia,
Lauku lydėjo ir gailiai verkė.

– Vai broli broli, broleli mano,
Ar tu pavysi raitų pulkelį,
Vaily vailylia, vaily vailylia,
Ar tu pavysi raitų pulkelį?

– Vyte pavysiu, ginte paginsiu,
Tik dievas žino, ar pats sugįžiu,
Vaily vailylia, vaily vailylia,
Tik dievas žino, ar pats sugrįšiu.

– Eikim, seselės, ant vieškelėlio,
Ant vieškelėlio brolelio laukti,
Vaily vailylia, vaily vailylia,
Ant vieškelėlio brolelio laukti.

Mes parstovėjom kalne kloneles,
Mes nurymojom aukštas tvoreles,
Vaily vailylia, vaily vailylia,
Mes nurymojom aukštas tvoreles.

Žiūrau – parbėga bėras žirgelis,
Šonais švytruoja aukso kilpelės,
Vaily vailylia, vaily vailylia,
Šonais švytruoja aukso kilpelės.

– Vai žirge žirge, žirgeli mano,
Kur tu palikai mūsų brolelį,
Vaily vailylia, vaily vailylia,
Kur tu palikai mūsų brolelį?

– Aš jį palikau Rygos miestely,
Rygos miestely, svečioj šalelėj,
Vaily vailylia, vaily vailylia,
Rygos miestely, svečioj šalelėj.

Užvajavojo Rygos miestelį
Ir iškapojo didį vaiskelį,
Vaily vailylia, vaily vailylia,
Ir iškapojo didį vaiskelį.

Devynias mares plaukte perplaukiau,
O šią dešimtą nerte pernėriau,
Vaily vailylia, vaily vailylia,
O šią dešimtą nerte pernėriau.

Devynios kulkos pro šalį lėkė,
O ši dešimta brolelį kirto,
Vaily vailylia, vaily vailylia,
O ši dešimta brolelį kirto.

Kur galva krito, rožė išdygo,
Kur kraujai tryško, žemčiūgai blizga,
Vaily vailylia, vaily vailylia,
Kur kraujai tryško, žemčiūgai blizga.

Padainavo Genė Makselienė, 51 m. Tekstą užrašė N.Vėlius. Melodiją iššifravo B.Uginčius.

VAI, AUKŠTI AUKŠTI

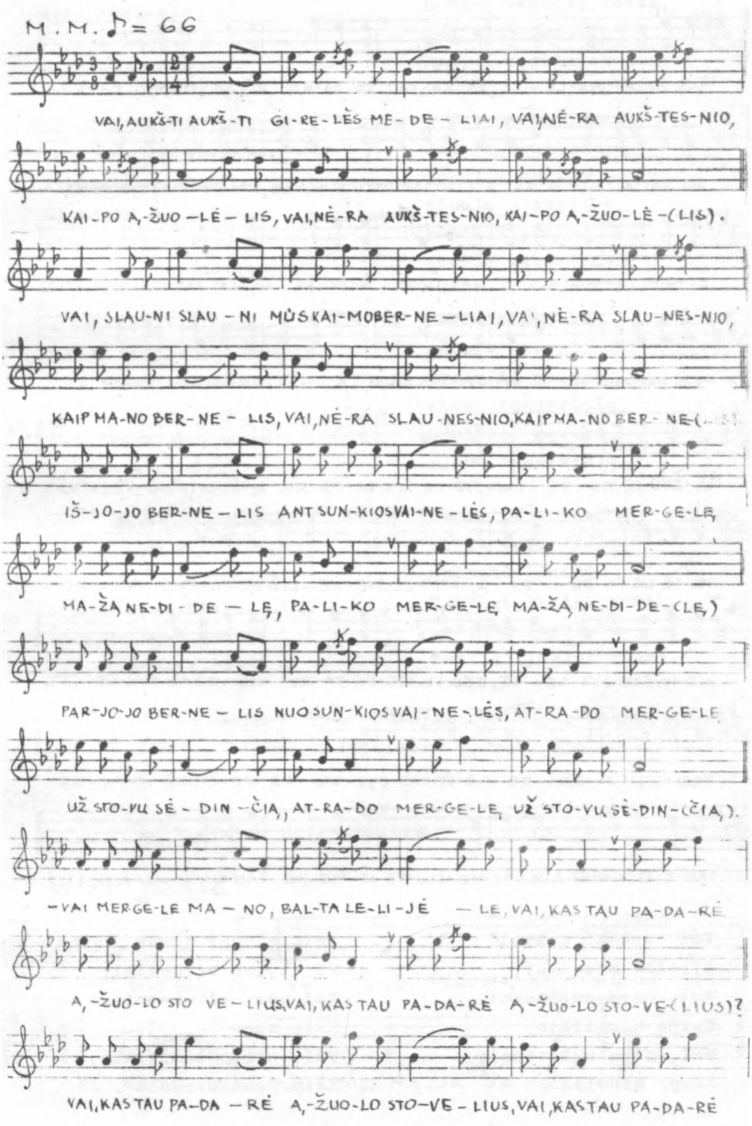

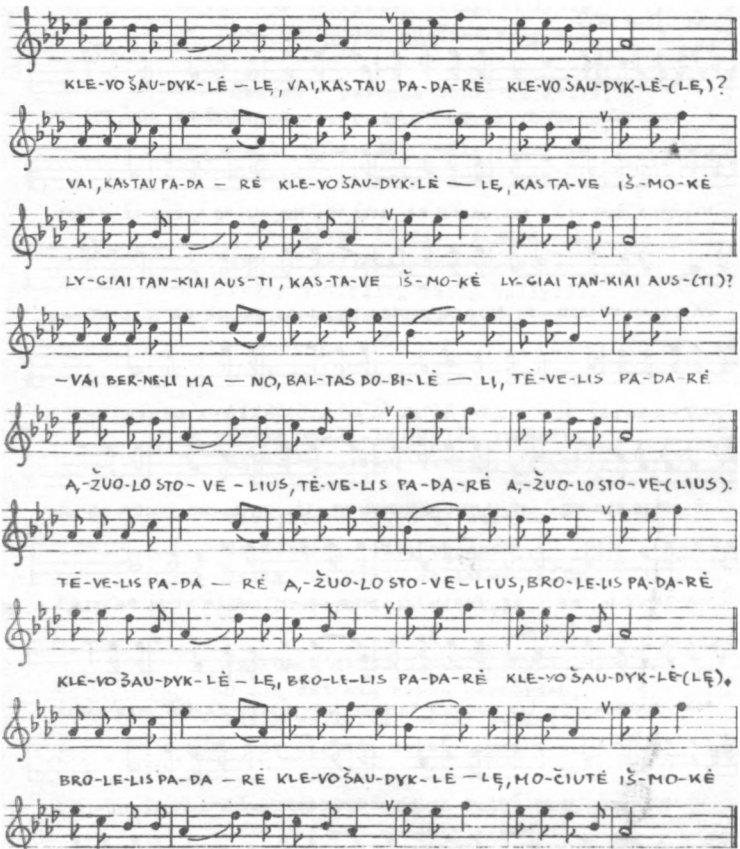

Vai, aukšti aukšti
Girelės medeliai,
Vai, nėra aukštesnio,
Kaipo qžuolėlis,
Vai, nėra aukštesnio,
Kaipo qžuolėlis.

Vai, slauni slauni
Mūs kaimo berneliai,
Vai, nėra slaunesnio,
Kaip mano bernelis,
Vai, nėra slaunesnio,
Kaip mano bernelis.

Išjojo bernelis
Ant sunkios vainelės,
Paliko mergelę
Mažą nedidelę,
Paliko mergelę
Mažą nedidelę.

Parjojo bernelis
Nuo sunkios vainelės,
Atrado mergelę
Už stovų sėdinčią,
Atrado mergelę
Už stovų sėdinčią.

– Vai mergele mano,
Balta lelijėle,
Vai, kas tau padarė
Ąžuolo stovelius,
Vai, kas tau padarė
Ąžuolo stovelius?

Vai, kas tau padarė
Ąžuolo stovelius,
Vai, kas tau padarė
Klevo šaudyklėlę,
Vai,kas tau padarė
Klevo šaudyklėlę?

Vai, kas tau padarė
Klevo šaudyklėlę,
Kas tave išmokė
Lygiai tankiai austi,
Kas tave išmokė
Lygiai tankiai austi?

– Vai berneli mano,
Baltas dobilėli,
Tėvelis padarė
Ąžuolo stovelius,
Tėvelis padarė
Ąžuolo stovelius.

Tėvelis padarė
Ąžuolo stovelius,
Brolelis padarė
Klevo šaudyklėlę,
Brolelis padarė
Klevo šaudyklėlę.

Brolelis padarė
Klevo šaudyklėlę,
Močiutė išmokė
Tankiai lygiai austi,
Močiutė išmokė
Tankiai lygiai austi.

Padainavo Genė Makselienė, 51 m. Tekstą užrašė N.Vėlius. Melodiją iššifravo V.Juodpusis.

ŪGIN TĖVELIS

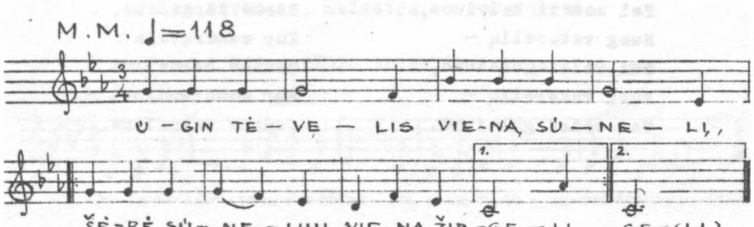

Ūgin tėvelis
Vieną sūnelį,
Šėrė sūneliui
Bėrą žirgelį,
Šėrė sūneliui
Bėrą žirgelį.

Rengės sūnelis,
Žvengė žirgelis,
Tai gailiai verkė
Senas tėvelis,
Tai gailiai verkė
Senas tėvelis.

Atkelk, močiute,
Dvaro vartelius,
Kalbėk, sesute,
Meilius žodelius,
Kalbėk, sesute,
Meilius žodelius.

– Vai broli broli,
Broleli mano,
Katruoj keleliu
Jaunas parjosi,
Katruoj keleliu
Jaunas parjosi?

Jei nuog rytelių,
Tai anksti kelsiuos,
Nuog vakarėlių –
Tai vėlai gulsiuos,
Nuog vakarėlių –
Tai vėlai gulsiuos.

Mes pražiūrėsim
Stiklo langelius
Ir prakilosim
Dvaro vartelius,
Ir prakilosim
Dvaro vartelius.

Raibi gaideliai
Jau sugiedojo,
Jauni broleliai
Vainelėn jojo,
Jauni broleliai
Vainelėn jojo.

– Vai broli broli,
Broleli mano,
Kur jaunas josi,
Naktį nakvosi,
Kur jaunas josi,
Naktį nakvosi?

– Josiu Rygelėn,
Sunkion vainelėn,
Kur muštravoja
Bėrus žirgelius,
Kur muštravoja
Bėrus žirgelius,

Kur muštravoja
Bėrus žirgelius,
Kur mandravoja
Jaunus bernelius,
Kur mandravoja
Jaunus bernelius.

Ant aukšto kalno
Brolius sustatė
Ir munderėlius
Nuog pečių metė,
Ir munderėlius
Nuog pečių metė.

Kirto galveles,
Kaip kopūstėlius,
Guldė brolelius
Kaip ąžuolėlius,
Guldė brolelius
Kaip ąžuolėlius.

Imkit muškietas
Anta rankelių,
Gulkit, broleliai,
Kur už kalnelių,
Gulkit, broleliai,
Kur už kalnelių.

Nugrįsti tiltai
Brolių trupelių,
Teka upelė
Brolių kraujelių,
Teka upelė
Brolių kraujelių.

Baisios armotos,
Kulkos, granatos,
Linksta girelė,
Dreba žemelė,
Linksta girelė,
Dreba žemelė.

Kur tie tėveliai,
Kur mus augino,
Kur tos močiutės,
Kur mus gimdino,
Kur tos močiutės,
Kur mus gimdino?

Vai, kad steitų
Ir pažiūrėtų –
Plyštų širdelė,
Nedatūrėtų,
Plyštų širdelė,
Nedatūrėtų.

Padainavo Rožė Tamulionienė, 62 m. Tekstą užrašė N.Vėlius, melodiją – B.Uginčius.

PAVASARĖLIO ILGESNĖS DIENOS

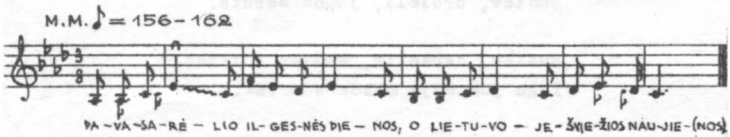

Pavasarėlio ilgesnės dienos,
O Lietuvoje – šviežios naujienos.

Prūsai apniko žemelę mūsų,
Nori lietuvių išvežt į Prūsus.

Pavasarėlio naktys trumpesnės,
Mūsų širdelės kasdien liūdnesnės.

Šviesią saulutę naktis užtemdė,
O lietuvaitės tai gailiai verkė.

Nors aš ir sėdžiu savo trobelėj,
Bet nenurimsta mano širdelė.

Sėdžiu nerami po stiklo langu,
Girdžiu – žandarų žirgai sužvengė.

Eina žandarai į mano gryčią,
Pradėj raštuoti jaunas mergeles.

Bet kai neranda jaunų mergelių,
Tada kankina senus tėvelius.

O kai traukiny mus susodino,
Kai areštantus mus surakino.

Kai jau traukinys eiti pradėjo,
Mūsų širdelės drebėt pradėjo.

Sudiev, tėveli, sena močiute,
Sudiev, broleli, jauna sesute.

Sudiev, darželis, žalios rūtelės,
Tegu jus sėja mažos seselės.

Sudiev, Lietuva, žalios pievelės,
Kur mes vaikščiojom, jaunos mergelės.

Gal aš negrįšiu savo šalelėn,
Gal reiks vergauti visą amželį.

Sudiev, sesutės, rūteles skinkit,
Ant mano kapo vainiką pinkit.

Padainavo Eugenija Rakštienė, 38 m. Tekstą užrašė J.Aidulis. Melodiją iššifravo V.Juodpusis.

З Е Р В И Н О С

Краеведческие очерки

Зервинос (Варенского района Литовской ССР) – крестьянская деревня, которая за годы Советской власти стала поселком рабочих лесной промышленности. Деревня расположена на обеих берегах реки Ула. Её окружают столетние сосны, дубы и только что посаженные сосенки Гудайской пущи. По инициативе секции фольклора Вильнюсского городского отделения Краеведческого общества Литовской ССР 4-10 августа 1963 г. в эту деревню была организована комплексная экспедиция. В экспедиции приняли участие энтузиасты разных областей краеведческой работы – историки, этнографы, биологи, медики, фольклористы, языковеды, музыканты, художники. Это была первая экспедиция в пока что краткой истории деятельности Краеведческого общества Литовской ССР. Она осуществлялась на общественных началах, во время отпуска или в выходные дни её участников. Участники экспедиции стремились по возможности разносторонне исследовать природу деревни Зервинос, её историю, материальную культуру и художественное творчество, а также те изменения в быту жителей, которые произошли в советские годы. Особенно высоким был фольклорный урожай: записано около 500 песен и 200 сказок, сказаний, рассказов. Сделано несколько сот этнографических снимков, срисовано 90 цветных узоров тканей, для Историко-этнографического музея

в Вильнюсе собрано около 50 экспонатов (орудий труда, предметов домашнего обихода, узорчатых прялок), для Книжной палаты - немало старых литовских печатных книг.

Собранные материалы были обсуждены на конференции, которая состоялась 12-13 ноября 1963 г. в Вильнюсе. Краеведческое общество Литовской ССР считает целесообразным опубликование этих материалов, чтобы они были доступны всем, кто интересуется краеведческой работой и её результатами, а также чтобы это служило поощрением для других отделений Краеведческого общества республики в деле организации подобных комплексных или тематических экспедиций.

В статьях, помещенных в издании, рассказывается о природе, окружающей деревню Зервинос, дается её история, освещаются изменения, прошедшие в быту людей за годы Советской власти. В них говорится о целом ряде явлений традиционной и современной культуры (здания, пища, ткани), исследуются характерные черты говора и художественного творчества, публикуются интересные песенные образцы. Издание подготовлено к печати также на общественных началах.

Z E R V Y N O S

Heimatkundliche Forschung

Der Ort Zervynos (Rayon Varėna), ehemals ein Bauerndorf, gegenwärtig eine Waldarbeitersiedlung, liegt an beiden Ufern des Flusses Ūla, umgeben von hundertjährigen Kiefern und Eichen des Forstes Gudai sowie von jungen Kiefernanpflanzungen.

In dieses Dorf wurde 1963 auf Anregung des Vereins für Heimatkunde der Litauischen Sozialistischen Sowjetrepublik, Abteilung der Stadt Vilnius, Sektor Volksdichtung, eine komplexe Expedition entsandt, die dort vom 4. bis zum 10. August tätig war. Sämtliche Teilnehmer der Expedition – Geschichtsforscher, Ethnographen, Biologen, Mediziner, Folkloristen, Sprachforscher, Musiker, bildende Künstler arbeiteten ehrenamtlich, während ihres Urlaubs, an freien Tagen.

Angestrebt wurde möglichst vielseitige Erforschung des Dorfes Zervynos, seiner Landschaft, seiner Geschichte, seiner materiellen Kultur sowie seines künstlerischen Schaffens, der Wandlungen, die in sowjetischer Zeit vor sich gegangen sind.

Besonders reich war die Ernte der Folkloristen. Es wurden ca 500 Lieder und 200 Märchen, Sagen, Erzählungen aufgeschrieben. Ca 100 ethnographisch interessante Aufnahmen wurden gemacht, 90 farbige Gewebemuster nachgezeich-

net. Für das Museum für Geschichte und Ethnographie in Vilnius wurden ca 50 Exponate (Arbeitsgeräte, Hausgeräte, ornamentierte Spinnrocken) zusammengebracht, für die Bücherei in Vilnius – eine Reihe alter litauischer Druckschriften.

Das gesammelte Material wurde am 12. – 13. November des gleichen Jahres auf einer Konferenz zur Sprache gebracht. Der Verein für Heimatkunde der Litauischen SSR hält die Veröffentlichung dieses Materials für zweckmässig, um dasselbe allen Freunden der Heimatkunde zugänglich zu machen und gleichzeitig die anderen Abteilungen unseres Vereins zu ähnlichen Expeditionen anzuregen.

Vorliegendes Sammelwerk ist ehrenamtlich vorbereitet und redigiert worden. Hier wird die das Dorf Zervynos umgebende Landschaft beschrieben, die Geschichte der Bewohner von den ersten Siedlungen bis zu den Wandlungen in sowjetischer Zeit verfolgt, eine Reihe traditioneller und neuerer Züge der volkstümlichen litauischen Kultur (Bauten, Nahrung, Gewebe), sowie gewisse Eigenheiten der Mundart und des künstlerischen Schaffens hervorgehoben. Am Schluss geben wir einige für Zervynos charakteristische Lieder.

T U R I N Y S

P r a t a r m ė 5
R.Kunskas. Paūlio vietovaizdis ir jo raida 7
A.Budriūnas. Geobotaniniai apylinkių bruožai 21
R.Rimantienė. Pirmykštis Zervynų apgyvendinimas 30
A.Tyla. Iš kaimo istorijos 45
J.Aidulis. Zervyniškiai prisimena savo kovas 65
Iz.Butkevičius. Sodybos ir trobesiai 71
V.Milius. Maistas 82
E.Šimkūnaitė. Senoji zervyniškių liaudies medicina .. 91
Vl.Šimkūnas, V.Žilinskienė. Kai kurie gyventojų sveikatingumo duomenys 97
R.Sipavičiūtė. Audiniai 103
V.Kulikauskienė. Vestuvių papročiai 109
A.Skurkaitė, A.Vidugiris. Kai kurios tarmės ypatybės 121
I.Ermanytė. Vietovardžiai 130
S.Karaliūnas. Pastabos dėl vardo Zervynos kilmės ... 136
N.Vėlius. Tautosakos pateikėjai 140
P.Jokimaitienė. Zervyniškių dainos 147
V.Juodpusis, B.Uginčius. Dainų melodijos 153
N.Vėlius. Pastabos apie sakmes 158
J.Aidulis. Iš tautosakos rinkėjo bloknoto 164
A.Stravinskas. Zervyniškiai šiandien 172

D a i n o s

Eglele eglele 189
Ant marių krantelio 191
Kieno tos šoblelės 192
Šią nedėlėlę 193
Per šilelį jojau 195
Vai, jojau jojau, dūmojau 196
Tai žiba žiburėliai 198
Vai tu, eglele 199

Vai, gėriau gėriau 201
Vai, tai dėkui motulei 203
Svetimos šalelės 209
Išgerk, išgerk 210
Vai, kai aš buvau 211
Kad aš būčiau žinojus 214
Išjojo karaliūnas 217
Visi bajorai žirgus balnojo 221
Vai, aukšti aukšti 223
Ūgin tėvelis 225
Pavasarėlio ilgesnės dienos 227
Зервинос (reziumė rusų k.) 231
Zervynos (reziumė vokiečių k.) 233

С О Д Е Р Ж А Н И Е

В в е д е н и е 5
Р.Кунскас. Пейзаж прибрежья Улы и его развитие ... 7
А.Будрюнас. Геоботанические черты окрестностей ... 21
Р.Римантене. Первобытное заселение Зервинос 30
А.Тила. Из истории деревни 45
Ю.Айдулис. Зервинцы вспоминают о своей борьбе 65
И.Буткявичюс. Усадьбы и постройки 71
В.Милюс. Пища 82
Е.Шимкунайте. Старая народная медицина зервинцев .. 91
В.Шимкунас, В.Жилинскене. Некоторые данные о здоровье жителей 97
Р.Сипавичюте. Ткани 103
В.Куликаускене. Свадебные обряды 109
Д.Скуркайте, А.Видугирис. Некоторые особенности говора 121
И.Эрманите. Топонимика 130
С.Каралюнас. Заметки к происхождению названия Зервинос 136
Н.Велюс. Исполнители фольклорных произведений ... 140
П.Йокимайтене. Песни зервинцев 147
В.Юодпусис, Б.Угинчюс. Мелодии песен 153
Н.Велюс. Заметки о сказаниях 158
Ю.Айдулис. Из блокнота фольклориста 164
А.Стравинскас. Зервинцы сегодня 172

П е с н и

Елочка, елочка 189
На морском берегу 191
Чьи это сабельки 192
Этой неделюшкой 193
Через сосняк ехал 195

Ай, ехал, ехал, думу думал I96
Вот сверкают огонечки I98
Ай, ты, елочка I99
Ай, я пил, пил 20I
Ай, спасибо матушке 203
Чужой сторонушки 209
Выпей, выпей 2I0
Ай, когда я была 2II
Если б я знала 2I4
Выехал королевич 2I7
Все бояре коней седлают 22I
Ай, высоки-высоки 223
Растил батюшка 225
Весной деньки длинные 227

Зервинос (резюме на русском языке) 23I
Zervynos (резюме на немецком языке) 233

I N H A L T

V o r w o r t 5

R.Kunskas. Landschaftsbild am Fluss Ula und seine Entwicklung 7

A.Budriūnas. Geobotanischer Überblick 21

R.Rimantienė. Vorgeschichtliche Siedlungen 30

A.Tyla. Zur Geschichte des Dorfes 45

J.Aidulis. Die Zervyner gedenken ihrer Kämpfe 65

Iz.Butkevičius. Das Dorf und die Gehöfte 71

V.Milius. Die Nahrung 82

E.Šimkūnaitė. Alte volkstümliche Heilkunst der Zervyner 91

Vl.Šimkūnas, V.Žilinskienė. Einige Angaben über den Gesundheitsstand der Bewohner 97

R.Sipavičiūtė. Die Gewebe 103

V.Kulikauskienė. Die Hochzeitsbräuche 109

A.Skurkaitė, A.Vidugiris. Einige Eigenheiten der Mundart 121

I.Ermanytė. Die Ortsnamen 130

S.Karaliūnas. Die Bemerkungen über die Herkunf der Ortsnamens Zervynos 136

N.Vėlius. Die Träger der Volksdichtung 140

P.Jokimaitienė. Die Lieder der Zervyner 147

V.Juodpusis, B.Uginčius. Die Liedermelodien 153

N.Vėlius. Einiges über die Sagen 158

J.Aidulis. Aus dem Notizbuch eines Folklorsammlers 164

A.Stravinskas. Die Zervyner von heute 172

L i e d e r

Du lieber Tannenbaum 189

Am Strand des Meeres 191

Wem gehoren diese Schwerter 192

Diese Woche 193

Durch den Hain ritt ich 195
O ich ritt, ritt und dachte 196
Es schimmern die Lichter 198
O du Tannenbaum 199
O, ich trank und trank 201
Die fremden Gäste 209
Trink, trink 210
Ach, als ich war 211
Hätte ich gewusst 214
Es ritt der Königssohn 217
Alle Edelleute satteln die Rosse 221
O, wie hoch, wie hoch 223
Es hat der Vater 225
Im Frühling sind die Tage länger 227
Зервинос (Zusammenfassung in russischer Sprache) .. 231
Zervynos (Zusammenfassung in deutscher Sprache) ... 233

Зервинос.Краеведческий очерк /на Литовском языке/

Leidinys Nr. IO

Pasirašyta spausdinti 3I - XI. I964 m.Tiražas I000 egz. LV II388 Užs. Nr.86 Spausdinta LTSR MA Centrinės bibliotekos rotoprintu . Kaina 0,50 rub.